T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
FİNANSAL İKTİSAT VE BANKACILIK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN PANEL VERİ ANALİZİ

Derya KURT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nilgün ACAR BALAYLAR

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
FİNANSAL İKTİSAT VE BANKACILIK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN PANEL VERİ ANALİZİ

Derya KURT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nilgün ACAR BALAYLAR

İZMİR 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Karlılığı Belirleyen Faktörlerin Panel Veri Analizi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Derya KURT

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Karlılığı Belirleyen Faktörlerin Panel Veri Analizi

Derya KURT

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Finansal İktisat ve Bankacılık Programı

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının karlılığını belirleyen faktörleri panel veri analizi ile tahmin etmektir. Çalışmada kullanılan veriler TBB, TÜİK, BDDK ve TCMB veri tabanlarından alınan 2001 - 2021 dönemine ait yıllık verileri içermektedir. Çalışmada söz konusu dönemde içsel değişkenler ile Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarınn karlılığı arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde bankaların karlılığını etkileyen içsel ve dışsal değişkenler açıklanmaktadır. İkinci bölümde Türkiye'de bankacılığın doğuşu ve tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların karlılığının gelişimi incelenmektedir. Üçüncü bölümde çalışmanın amacı, yöntemi ve sonuçları ortaya konmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bankacılık, Aktif Karlılığı, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Master's Thesis

The Factors Determining Profitability in Turkey's Banking Sector: A Panel Data Analysis

Derya KURT

Dokuz Eylül University

Graduate Scholl of Social Sciences

Department of Economic

Financial Economics and Banking Program

The aim of this study is to estimate the factors that determine the profitability of deposit banks operating in Turkey with panel data analysis. The data used in the study are annual data from the TBB, TUIK, BDDK and TCMB databases for the period 2001-2021. In the study, it was tried to determine the relations between the internal variables and the profitability of the deposit banks operating in Turkey in the mentioned period.

In the first part of the study, internal and external variables that affecting the profitability of banks are explained. In the second part, the emergence of banking in Turkey and the development of the profitability of banks that operating in Turkey in the historical development are examined. In the last part, the aim, method and results of the study are presented.

Keywords: Banking, Return on Asset, Panel Data Analyis.

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN PANEL VERİ ANALİZİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR ix
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER 2
1.1.1. Banka Performansını Etkileyen İçsel Değişkenler 3
1.1.1.1. Sermaye Yeterliliği 4
1.1.1.2 Banka Büyüklüğü 5
1.1.1.3. Risk Yönetimi 6
1.1.2. Banka Performansını Etkileyen Dışsal Değişkenler 7
1.1.2.1. Enflasyon 8
1.1.2.2. Ekonomik Büyüme Oranı (GSYİH) 9
1.1.2.3 Reel Faiz Oranları 10
1.1.2.4 Finansal Serbestleşme 11
1.2 BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIK ÖLÇÜMÜNDE KULLANILAN ANALİZ TEKNİKLERİ 12
1.2.1 Karşılaştırmalı Tablolar Analizi 13
1.2.2. Yüzde Yöntemi ile Analiz 13
1.2.3. Eğilim Yüzdeleri Yöntemi ile Analiz 14

1.2.4. Oran Analizi 14
1.2.4.1 Aktif Karlılığı Oranı (ROA- Return on Assets) 15
1.2.4.2. Özkaynak Karlılık Oranı (ROE- Return on Equity) 16
1.2.4.3. Net Faiz Marjı 16
1.3. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIK ANALİZİNE YÖNELİK LİTERATÜR 17
1.3.1. Ulusal Alanda Yapılan Çalışmalar 17
1.3.2. Uluslararası Alanda Yapılan Çalışmalar 25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. OSMANLI DÖNEMİNDE BANKACILIK 33
2.1.1. Yabancı Bankalar Dönemi 33
2.1.2. Ulusal Bankacılık Dönemi 36
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE BANKACILIK 37
2.2.1. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1932) 37
2.2.2. Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1944) 39
2.2.3. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960) 41
2.2.4. Planlı Dönem (1960-1980) 42
2.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000) 44
2.2.6. 2000 ve Sonrası Dönem 51
2.2.7. Covid-19 Pandemisi ve Türkiye'de Bankacılık Sektörüne Yansımaları 58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MEVDUAT BANKALARINDA KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER: PANEL VERİ ANALİZ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI 71

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMI 71

3.3. BULGULAR 72

SONUÇ 85

KAYNAKÇA 90

KISALTMALAR

BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BDDK	Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
İBYSP	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
ROA	Aktif Karlılığı Oranı
ROE	Özkaynak Karlılığı Oranı
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SYR	Sermaye Yeterlilik Rasyosu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜFE	Tüketici Fiyat Enflasyonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ulusal Alanda Yapılan Ampirik Çalışmalar s. 24
Tablo 2: Uluslararası Alanda Yapılan Ampirik Çalışmalar s. 32
Tablo 3: 1980-2000 Yılları Arası Banka, Şube ve Personel Sayıları s. 47
Tablo 4: Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Göstergeleri (2000-2010) s. 54
Tablo 5: Covid-19 süresince Banka, Şube ve Çalışan Sayısının Değişimi s. 59
Tablo 6: Modellerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması s. 72
Tablo 7: Değişkenlerin Tanımsal İstatistikleri s. 73
Tablo 8: Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığını (İki Yönlü Modelin Geçerliliğinin) Sınamak İçin Olabilirlik Oranı Testi s. 74
Tablo 9: Klasik Model s. 74
Tablo 10: Çoklu Doğrusal Bağlantı s. 75
Tablo 11: Sabit Etkiler Modeli s. 76
Tablo 12: Tesadüfi Etkiler Modeli s. 77
Tablo 13: Hausman Testi s. 78
Tablo 14: Olabilirlik Oran Testi s. 78
Tablo 15: Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi s. 79
Tablo 16: Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Otokorelasyon Testi s. 80
Tablo 17: Birimler Arası Korelasyon s. 80
Tablo 18: PARKS-KMENTA Tahmincisi s. 81
Tablo 19: Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları Analiz Sonuçları s. 82
Tablo 20: Özel Sermayeli Mevduat Bankaları Analiz Sonuçları s. 83
Tablo 21: Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları Analiz Sonuçları s. 83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye'de 1982-1988 Döneminde Bankacılık Sektöründe Kredilerin ve Likit Aktiferin Toplam Aktif İçindeki Payı (%) s. 46
Şekil 2: 1990-1999 Döneminde Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Aktif Karlılık Oranı (%) s. 48
Şekil 3: 1990-1999 Döneminde Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Özkaynak Karlılık Oranı (%) s. 49
Şekil 4: 1990-1999 Döneminde Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%) s. 50
Şekil 5: 1995-2005 Döneminde Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%) s. 52
Şekil 6: 1993-2005 Dönemi Net Faiz Geliri / Top. Aktifler (%) s. 53
Şekil 7: 1993-2005 Dönemi Faiz Dışı Gelir / Aktif Oranı (%) s. 55
Şekil 8: 2005-2010 Döneminde Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%) s. 56
Şekil 9: 2010-2020 Yılları Arasında Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%) s. 58
Şekil 10: Türk Bankacılık Sektöründe Toplam Nakdi Krediler (Milyon TL) s. 60
Şekil 11: Nakdi Krediler İçerisindeki Takipteki Alacaklar Oranı (%) s. 63
Şekil 12: 2019-2022* Dönemi Enflasyon- Politika Faiz Oranları Değişimi (%) s. 65
Şekil 13: Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Aktif Karlılığı (%) s. 67
Şekil 14: Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Özkaynak Karlılığı (%) s. 68
Şekil 15: Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Net Faiz Marjı (Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler (%) s. 68

GİRİŞ

Bankalar, finans sektörünün en önemli kurumlarındandır. Türkiye'de ticari bankalar, sektörde en yüksek paya sahip konumdadır. Ticari ve kurumsal segmentteki müşterilerinin finansman ihtiyaçlarını banka kredileri ile karşılayan ticari bankalar, finans sektörü için de temel yapı taşı konumundadırlar. Para ve finans piyasalarına aracılık görevlerinin yanısıra bankalar, para politikalarında etkinliğin ve ekonomik büyümenin sağlanmasında da büyük önem taşımaktadırlar.

Ticari bankalar, hem kamu hem de finans sektörü için yüksek öneme sahip konumda bulunmakta olup bankaların karlılık performanslarının incelenmesi birçok araştırmanın konusu olmuştur. Her işletme gibi bankaların da varlık sebepleri kar elde etmektir. Bu yüzden bankaların da performansları karlılıklarıyla ölçülmektedir. Ancak diğer işletmelerden farklı olarak bankaların karlılık ölçümünde kullanılan değişkenler farklılaşmaktadır. Bu durumun temel sebepleri ise bankaların faaliyet alanlarının ve bilanço yapılarının farklı olması ve finansal aracılık fonksiyonuna sahip olmalarıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının karlılıklarını belirleyen faktörlerin çeşitli istitatistiki ve ekonometrik yöntemler ile analiz edilmesidir. Çalışmanın ilk bölümünde ticari bankaların karlılıkları üzerinde etkili olan faktörler içsel ve dışsal değişkenler olarak iki alt grupta açıklanmış, sektörün karlılığının ölçülmesinde kullanılan analiz teknikleri incelenmiştir. Bölümün devamında ise ulusal ve uluslararası alanda bankaların karlılıklarını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalara ait literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'de bankacılığın doğuşu ve tarihsel süreç içerisinde bankacılık sektörünün performans gelişimi her bir dönemin özelliklerine göre alt başlıklarda incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise 2001 – 2021 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 25 mevduat bankasının karlılıklarını etkileyen değişkenler panel veri analizi ile incelenmiştir. Öncelikle çalışmada tercih edilen ekonometrik modelin amacı ve yöntemi açıklandıktan sonra birim kök testleri yapılmıştır. Sonrasında uygun model seçimi ile birlikte modelin çıktıları elde edilmiştir. Sonuç kısmında ise modellerden elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Finansal sistem içerisinde finansal aracılık faaliyetlerini yürüten en önemli kurumlar bankalardır. Bankalar, tasarruf sahiplerinin elindeki atıl fonları krediye dönüştürerek üreticilerin ve tüketicilerin fon taleplerini karşılarlar. Bankalar varlık yönetimi, fon toplama, döviz bozdurma, borç verme, takas işlemleri gibi finansal hizmetler gerçekleştirilir. Diğer yandan bankalar, çek ödemeleri, kredi kartı işlemleri, pos hizmetleri, bireysel emeklilik, dış ticaret işlemleri, sermaye piyasası araçlarının alımı-satımı, finansal kiralama hizmetleri, portföy yönetimi, nakdi ve gayrinakdi olmak üzere kredi verme işlemleri vb. bankacılık faaliyetlerini de gerçekleştirirler. Kısaca bankalar, müşterilerinden mevduat kabul eden ve bu mevduatları kredi yoluyla ya da sermaye piyasaları aracılığıyla borç verme faaliyetlerinde bulunan finansal kurumlardır. Bu kapsamda bankaların en temel fonksiyonları finansal aracılıktır. Tasarruf sahipleri bankalara para yatırarak bankalardan faiz geliri elde ederken, borç sahipleri ise bankalardan kredi çekerek faiziyle birlikte kredileri geri öderler.

Para piyasalarının ve finans sektörünün yapı taşları olan bankalar, ekonominin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Fon arz ve talep edenler arasında aracı olmanın yanı sıra bankalarda farklı işlemler de yapılmaktadır. Bu işlemler kısaca;

- Ülkenin kredi ve para politikalarının uygulanmasını sağlama,
- Yatırımları finanse etme,
- Piyasaya likidite sağlama,
- İç ve dış ticaret işlemlerine aracılık etme ve ticaretin gelişmesini sağlama,
- Kısa vadeli fonları ekonomide uzun süreli ve büyük ölçekli fonlara dönüştürme,

Ekonominin canlanması için ülkede uzun vadeli yatırımların yapılması gerekmektedir. Bu yatırımların finansmanında ise şirketler uzun vadeli banka kredilerine başvurmaktadır. Bu nedenle şirketlerin yatırımların finansmanı için kredi

bulmakta zorluk çekmemesi ve kullanılan kredilerin sürekliliği önem teşkil etmektedir. Bankalar ise kullandıracakları krediyi seçerken en karlı ve ülke yararına faydalı olacak projelere finansman sağlamaktadırlar. Dolayısıyla bankaların yukarıda belirtilen fonksiyonları ve kaynaklarını iyi kullandırması ekonominin gelişmesi, büyümesi ve istikrarı açısından önemlidir. Bu kapsamda ülke istikrarı için bankaların sağlıklı yapıda olması önem teşkil etmektedir (Dizgil, 2017: 32 ve Gülhan, 2009: 6-9). Bu nedenle reel ekonominin istikrarı için bankacılık sektörünün güçlü, sağlam ve dayanıklı yapıda olması gerekmektedir.

Karlılık, işletmelerin temel varlık sebepleri olup bankalar da kar etmeyi amaçlayan işletmelerdir. Bankaların karlılık performansı, banka yönetiminin de başarısını göstermektedir. Bankaların karlılıkları tek başına yeterli olmamakla birlikte sürdürülebilir, istikrarlı kar üretebilen, yeterli özkaynaklara sahip olan dolayısıyla ülkedeki tüketim ve yatırım taleplerini karşılayabilen bankacılık sistemi önem teşkil etmektedir. Bu tür bankacılık sistemine sahip olan ülkelerde ise sıcak paraya ve yabancı yatırımlara olan bağımlılık azalacaktır (Kartal, 2018: 19-20).

Kar amacı güden bankaların karlılığı; bankanın aktif kalemlerdeki karı ile pasif kalemlerde yer alan yükümlülükler ile maliyetlerin toplamı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Gülhan ve Uzunlar, 2011: 343). Literatürde ise genel anlamda banka karlılığı içsel(mikro) ve dışsal(makro) değişkenler olarak iki alt kalemde incelenmektedir.

Bu bölümde ilk olarak bankaların karlılığını etkileyen içsel ve dışsal faktörler, sonrasında ise banka bilançolarında karlılığın belirlenmesinde kullanılan yöntemler incelenecektir. Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde bankacılık sektörünün karlılığına ilişkin gelişmelere ise çalışmanın ikinci bölümünde yer verilecektir.

1.1.1. Banka Performansını Etkileyen İçsel Değişkenler

Banka karlılığını belirleyen içsel değişkenler bilanço ve gelir tablosu hesaplarından oluştuğundan bankaya özgü ya da mikro değişkenler olarak adlandırılır. İçsel faktörler ise genellikle sermaye yeterliliği, banka büyüklüğü, risk ve gider yönetimi gibi değişkenleri içermektedir (Gülhan ve Uzunlar, 2011: 343). Söz konusu

değişkenlerin bankacılık sektörünün karlılığı üzerindeki etkileri aşağıda incelenecektir.

1.1.1.1. Sermaye Yeterliliği

Sermaye yeterliliği, finansal aktörlerin maruz kaldığı riskleri ve mali yükümlülükleri karşılayabilecek düzeyde likit varlığı olup olmadığını gösteren bir oranı ifade etmektedir (Reis ve Kötüoğlu, 2016: 102). Bankacılık sektörü açısından da sermaye yeterliliği, bankaların faaliyetleri sırasında piyasa, kredi ve operasyonel risklerin doğurabileceği kayıpların ne kadarının bankaların kendi özkaynakları ile finanse edilebileceğini göstermektedir (Aydın ve Başkır, 2013: 33). Bankaların sermaye tutarının belirlenmesi sektörün istikrarı açısından oldukça önemlidir. Öncelikle banka sermayesi, bankanın mevduat sahibi müşterilerine olan yükümlülüklerini yerine getirememesi kaynaklı faaliyetlerine son vermesinin, hatta banka iflaslarının önlenmesine yardımcı olmaktadır. Öyleki bankaların karşılacakları herhangi bir zarar durumunda banka sermayesi ile meydana gelen kayıp telafi edilecektir (Yağcılar, 2010: 96-97). Aynı zamanda yüksek sermaye yeterliliğine sahip bankanın sermayesi, mevduatlar için sigorta görevi görmekte olup bankaların bu sayede mevduat toplama kabiliyeti artmaktadır. Geleneksel yaklaşım faiz ödemelerinin vergiden indirilebilir olması, yüksek banka sermayesinin maliyet artışına yol açacağı ve bankaların karlılığını azaltacağı yönündedir. Bu yaklaşımın aksine "trade-off" yaklaşımı, yüksek sermayenin bankaların risklerini düşürdüğü ve bankaların ayakta kalma ihtimalini artırdığı yönündedir (Kılcı, 2019: 63-64).

Rekabetin yoğun olduğu sektörde bankaların karlılığı düşük seyretmektedir. Bu durumda bankaların iflas etme maliyetleri azalacağından bankalar daha fazla risk alma eğiliminde olabilirler. Söz konusu durumun önlenmesi amacıyla bankalara düzenleyici otoriteler tarafından minimum sermaye tutma şartı getirilmiştir (Yağcılar, 2010: 96-97). Bankaların risk yönetiminin kurumsallaşmasında büyük rol oynayan Basel-I Uzlaşıları ile getirilen düzenlemeler kapsamında bankaların riskleri oranındaki varlıklarına ve bilanço dışı kalemlerine %8 oranında sermaye bulundurma zorunluluğu getirilmiştir (Ersoy, 2011: 56). Bu tür düzenlemelerin amacı bankacılık sektörünün borçlarını ödeyebilme kabiliyetini artırmak, bankaların olası iflas riskini ve

gerçekleşecek banka krizlerini azaltmaktır (Yağcılar, 2010: 89). Basel-I hesaplamasında kredi ve piyasa riskleri yer alırken 2006 yılında yürürlüğe giren Basel-II Uzlaşısı ile hesaplamaya operasyonel risk de dahil edilmiştir. 2007 yılında tüm dünyada etkisini gösteren bankacılık sistemindeki olumsuzluklar kaynaklı yaşanan kriz sonrası Basel-II kriterlerinin yetersiz kaldığı görüşü hakim olmaya başlamış ve 2010 yılında somut tedbirleri içeren Basel-III düzenlemeleri yayımlanmıştır. 2018 yılında uygulanmaya başlanan Basel-III düzenlemeleri ile ekonomilerin büyüme süreçlerinde yaşanan kredi artış hızının yavaşlatılması ve ekonomilerin daralma döneminde teminat yapısı zayıflığının, karlılık azalışının neden olduğu riske duyarlılığın azaltılması için sermaye tamponları uygulaması getirilmiştir. Basel standartları kapsamında sermaye yeterliliği için getirilen %8 oranındaki asgari yasal sınır, ülkemizde BDDK tarafından %12 olarak uygulanmaktadır (Demir, 2018: 57-59).

1.1.1.2 Banka Büyüklüğü

Banka büyüklüğü, ölçek ekonomisinin varlığının önemini vurgulamaktadır. Çünkü bu değişken bankaların ölçek ekonomisinden ne derecede yararlandıklarını göstermektedir (Dizgil, 2017: 33). Literatürde de banka performansına etkisi açısından banka büyüklüğünün incelendiği birçok çalışma mevcuttur. Banka büyüklüğü ile anlatılmak istenilen bazı çalışmalarda banka sermayesi, bazı çalışmalarda ise aktif büyüklüğüdür.

Literatür çalışmalarının çoğunda, bankaların ölçek ekonomisinden yeterli oranda faydalanması durumunda banka büyüklüğü ile karlılığı arasında pozitif ilişki tespit edilirken, yeterli oranda faydalanamaması durumunda ise negatif ilişki tespit edilmiştir. Banka büyüklüğünün karlılığa negatif etkisinin büyük bankaların ölçek ekonomisinden sağladıkları düşük miktardaki maliyet avantajlarının, verimsiz süreçlerini finanse etmede yetersiz kalması ve yine büyük bankalardaki bürokratik süreçler ile birlikte katlanılan sabit maliyetlerin ve temsilcilik giderlerinin fazlalığı kaynaklı olduğu ifade edilmiştir (Küçükbay, 2017). Diğer yandan artan ölçek nedeniyle hızlı büyüyen bankaların yönetimsel sorunlar yaşayabileceği, dolayısıyla ölçek etkinsizliği nedeniyle karlılığın olumsuz etkilenebileceği yönünde görüşler

bulunmaktadır. Bununla beraber banka büyüklüğünün daha çok banka sermayesi ile yakından ilişkili olduğu, büyük bankaların daha kolay ve ucuz sermaye temin etmeleri sebebiyle daha karlı göründüğü belirtilmiştir. Küçük ölçekli bankalara göre büyük ölçekli bankaların gelir kalemlerinin daha çeşitli olduğu ve böylece karşılaşılan riskleri minimize edebilmeleri sayesinde yüksek düzeyde kar elde ettiklerine dair görüşler de bulunmaktadır (Gülhan ve Uzunlar, 2011; Kaya ve Çelik, 2019: 776).

1.1.1.3. Risk Yönetimi

Bankacılık sektöründe risk yönetimi, bankaların kar etme süreçlerinde uygulanan ve elde edilen karların korunmasını sağlayan politikalar bütünüdür (Kalkan, 2007: 14). Bankaların faaliyetleri ile ilgili aldıkları kararların tamamına yakını risk içerdiğinden sektörde her daim risk bulunmaktadır. Genel anlamda risk, bankacılık sektörü açısından olumsuz bir durumu ifade etse de başarılı bir biçimde yönetildiğinde riskin banka karlılığını artırıcı yönde etkileri olduğuna dair çalışmalar mevcuttur. Bankacılık sektörünün maruz kaldığı riskler ise aşağıdaki gibidir;

- Kredi riski: Bankaların kullandırmış olduğu kredilerin borçluları tarafından kredi sözleşmesinde yer alan şartları yerine getirmeme riskini ifade etmektedir. Kredi işlemleri haricinde bankalar, bilanço dışı işlemler kaynaklı da kredi riskine maruz kalmaktadırlar. Bankalar kullandırmış oldukları fonlar için her zaman kredi riskine katlanırlar. Ancak bankalar anapara ve faizin tahsil edilememe olasılığını tahmin ederek risk profili yüksek olan müşteriler için yüksek temerrüt faizi uygularlar ve böylece kredi riskini azaltabilirler (Atay, 2010: 10).
- Faiz riski: Bankaların varlık ve yükümlülükleri arasında oluşan vade uyumsuzluğu nedeniyle katlanmış olduğu faiz riski, bankaların kullandırdığı kredilerin faiz oranı ile, kredinin finansmanında kullandığı borcun faiz oranı arasındaki vade uyumsuzluğu nedeniyle katlanmış olduğu risk türüdür (Ertürk, 2010: 63).
- Likidite riski: Bankaların mevduat sahiplerinin ani bir şekilde bankadaki paralarını çekmek istemeleri karşısında bankaların bu talepleri karşılaması konusunda katlandığı riski ifade etmektedir. Bankalar, genellikle ihtiyaç duyulan nakit miktarı tahmin etmekte olup ellerinde bu ihtimal dahilinde nakit bulundururlar. Ancak öngörülemeyen bir şekilde bankadan yüksek miktarda para çekilişi yaşandığı durumda

bankalar, ellerinde bulunan varlıkları nakde dönüştürerek ya da borçlanarak bu talepleri finanse ederler. Ellerinde fazla likit varlık tutmak ise bankaların bu varlıklardan faiz geliri elde edememesi, dolayısıyla banka maliyetlerinin artması anlamına gelmektedir (Ertürk, 2010: 68).

- Piyasa riski: Bankaların karşılaştığı piyasa riskleri ise bankaların varlık ve yükümlülüklerinden özellikle kısa dönemde kazanç elde etmek amacıyla günlük alım ve satım işlemlerinde (trading) kullanması sonucu maruz kaldığı riski ifade etmektedir. Bankaların çok kısa süreli alım satımlarda bulunması faiz, döviz kuru ve varlık fiyatlarında meydana gelecek değişimlere katlanmasına neden olabilmektedir ki geçmişte bu tür işlemler nedeniyle risk alan bankalar uğradıkları zararlar sonucu iflas etmişlerdir (Ertürk, 2010: 65).
- Döviz kuru riski: Bankaların döviz pozisyonundaki yabancı paraların değerinde meydana gelecek değişimler kaynaklı oluşacak zararı ifade etmektedir. Banka bilançolarında aktif ve pasif kalemlerde yer alan yabancı paraların, fon akışı esnasında uyumu sağlanamadığında banka kur riskine maruz kalmaktadır (Takan, 2001: 604-610).

Yukarıda belirtilen tüm risk türlerinde bankalar belli bir maliyete katlanmakta olup bu riskleri asgari düzeye indiremediklerinde karlılıklarında azalış meydana gelmekte hatta iflas riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle bankalarda risk yönetimi, banka karlılığının ve faaliyetlerinin devamı için ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

1.1.2. Banka Performansını Etkileyen Dışsal Değişkenler

Banka karlılığını etkileyen dışsal etkenler bankaların üzerinde kontrol gücü olmayan değişkenleri ifade etmektedir. Bu değişkenler içerisindeki en önemli belirleyiciler ise enflasyon oranı, ekonomik büyüme oranı, reel faiz oranı ve finansal serbestleşmedir (Dizgil, 2017: 33). Bu değişkenlerin bankacılık sektörünün karlılığı üzerindeki etkileri aşağıda incelenecektir.

1.1.2.1. Enflasyon

Enflasyonun, ekonomiye ve dolayısıyla bankacılık sektörüne olumlu-olumsuz etkileri bulunmaktadır. Şöyleki enflasyon oranı, bankaların hem karlılığını hem de maliyetlerini etkilemektedir. Enflasyon, belirsizlik-istikrarsızlık ortamını artırdığından, ekonomideki yatırım kararlarını, sermaye hareketlerini de etkilemekte, dolayısıyla bankacılık sisteminin gelişmesini önlemektedir. Çünkü enflasyonist ortamda bankaların maruz kaldığı riskler ve maliyetler artış göstermekte, ekonomik birimlerin belirsizlik ortamında temkinli davranmak istemesi kaynaklı bankaların ürün çeşitliliğinde ve sermaye yeterliliğinde azalma meydana gelmektedir. Ayrıca enflasyonun, kredilerin payında azalış, özkaynakların enflasyon karşısında reel olarak azalması, belirsizlik ortamı nedeniyle vade uyumunun bozulması gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Enflasyonist süreçte bankaların bilançolarında taşıdıkları finansal riskler nedeniyle karlılıklarında dalgalanmalar görülmektedir (Gülhan, 2009: 105). Enflasyonist ortamda bankalar net kar marjı, kredi, döviz kuru ve faiz oranı riskine karşı hassaslaşmaktadır. Şöyleki; enflasyonist ortam kişilerin gelirlerini ve firmaların faaliyet karlarını azaltmakta ve kredilerin geri ödenmemesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Kredilerin geri ödenmeme riski ile karşılaşan bankalar, bu kredilere karşılık ayırarak, ayrılan karşılıkları net faiz gelirlerinden düşmekte, bu durum ise bankaların karında azaltıcı etki meydana getirmektedir (Kayaalp, 2015: 25). Yüksek enflasyonist bir ortamda ekonomik birimlerin döviz cinsinden mevduata yönelmeleri bankaların döviz cinsinden yükümlülüklerini artıracaktır. Bankalar döviz cinsinden varlık ve yükümlülüklerini uyumlaştıramamaları durumunda kur riskine maruz kalmaktadırlar (Gündoğdu ve Aksu, 2012: 247). Diğer yandan, ekonomik birimler, belirsizlik ortamında uzun vadeli pozisyon almak istemezler. Enflasyonist sürecin beraberinde faiz oranlarını da artıracağı yönündeki beklenti, tasarruf sahiplerinin uzun vade yerine kısa vadeli mevduatlara yönelmelerine yol açmaktadır. Söz konusu yönelim varlıkları ve yükümlülükleri arasında gerçekleşen vade uyumsuzluğu nedeniyle bankaları faiz riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Özetle enflasyonist süreç, bankaların mali bünyesini zayıflatmakta, ürün çeşitliliğini azaltmakta ve mali sistemin gelişmesini engellemektedir.

Enflasyonist sürecin bankaların karlılığına olumlu etkilerinin bulunduğu da belirtilmektedir. Yüksek enflasyonist ortamda işletmeler için yatırım yapmak cazip olmayacağından, yüksek enflasyon paralelinde artan faiz oranları nedeniyle işletmeler, fonlarını vadeli mevduat hesaplarında değerlendirerek faiz geliri elde ederler. Bankalar ise artan mevduat tutarlarını bono veya tahvil alarak ya da mevduata verilen faiz oranından daha yüksek faiz oranları ile kredi kullandırarak değerlendirmekte ve karlılıklarına olumlu katkı sağlamaktadırlar (Kaya, 2006: 67). Bunun yanında, enflasyon sonucu oluşan vergi yüklerini müşterilerine yansıtan bankaların karlılıklarının arttığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır.

Bankalar ayrıca kamunun borç gereksinimine bağlı olarak yükselen iç borçlanma senedi faizleri kaynaklı yurtdışından sağladıkları fonları kamunun finansmanında kullanırlar. Dolayısıyla yüksek enflasyon yüksek faiz marjı getirmekte ve yüksek kar elde edilmektedir. Aslında yüksek enflasyonist ortamda bankalar düşük verimliliğe sahip olmalarına rağmen, yüksek faiz marjları sayesinde yüksek karlılık elde etmektedirler (Gürdal, 2008; Kaya, 2001: 6).

1.1.2.2. Ekonomik Büyüme Oranı (GSYİH)

Bir ülke ekonomisinin üretim kapasitesinde meydana gelen artışı ifade eden ekonomik büyüme oranı GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla)'daki artış oranı ile ölçülmektedir (Apak ve Uçak, 2007: 58). Literatürde genel anlamda banka karlılığı üzerinde etkisi olan en önemli makro ekonomik değişken olarak ekonomik büyüme oranları dikkate alınmaktadır. Büyüme oranları ekonomik gelişmeyi yansıtmakta olup gelişme ya da daralma dönemlerinde banka kredi talepleri de etkilenmektedir.

Reel anlamda yüksek büyüme yaşayan ülkelerde, bankaların aktif karlılıkların da yüksek olduğu görülmekte, dolayısıyla ülkelerin büyüme oranlarındaki artış bankacılık sektörünün faaliyet hacminde artışa yol açmakta ve karlılığı olumlu etkilemektedir (Atasoy, 2007: 46). Ülkelerin büyüme dönemlerinde bankaların kredi arzlarının ve taleplerinin etkilenmesi beklenir. Çünkü olumlu ekonomik koşullarda finansal hizmetlere olan talep artar ve iyi yönetilen bankalar menkul kıymet satışlarından ve kredilerinden kazanç sağlarlar, böylece faiz dışı kazançlarını ve karlarını artırırlar (Uysal ve Ucler, 2017: 88).

1.1.2.3 Reel Faiz Oranları

Finansal piyasaların temel göstergelerinden biri olan faiz oranları, finansal varlıkların karlılığında ya da finansal olmayan varlıkların-yatırımların kazançlarının ölçülmesinde büyük öneme sahiptir. Faiz, bankaların temel işlevleri içinde getiri ve maliyeti ifade etmekte, bu sebeple piyasadaki değişkenliğe bağlı olarak sektörün karlılığı üzerinde tehdit ya da fırsatlar sunabilmektedir. Faiz oranları "Kaynak sağlayıcılar ve piyasa dinamikleri öncelikli olarak faiz maliyetlerine etki ederken, ikincil olarak bankaların ürün fiyatları niteliğindeki plasman faiz gelirlerine etki etmektedir" (Tarkoçin ve Yekeler, 2010: 5-6). Faiz oranları ile enflasyon arasında doğrusal ilişki olduğu düşünüldüğünde enflasyon oranlarında yaşanan artışın faiz oranlarında da artışa yol açması nedeniyle ekonomik birimler, ellerindeki fonları mevduata dönüştürerek paralarının satın alma gücünü korumak isteyeceklerdir. Bu durumda da bankaların bilançodaki kaynakları varlıklarına göre artış gösterecek, buna karşılık faiz gelirleri faiz giderleri kadar artmayıp faiz marjının daralmasına neden olacaktır. Bununla beraber ekonomilerin büyüme süreçlerinde fon talebinde artış meydana gelmekte bu da sektörde rekabetin artmasına yol açmaktadır. Artan rekabet ortamında da bankalar kredi faiz oranlarını düşük tutarak müşteri çekmek istemekte ancak bir yandan da bankaların faiz marjlarında düşüş gerçekleşmektedir (Dağıdır, 2010: 25-33).

Bankaların elde ettiği gelirler genel itibariyle faiz ve faiz dışı gelirlerden oluşmaktadır. Bu sebeple faiz oranları faiz gelirlerini etkilediğinden banka karlılığına önemli etkisi bulunmaktadır. Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde bankaların faiz dışı gelirlerini artırması, faiz dışı giderlerin ise azaltılması öngörülmektedir. Diğer taraftan beklentiler çerçevesinde bankaların pozisyon almasının doğru olacağı yani, faiz azalışı beklentisi varsa uzun vadeli plasmanlara, faiz artışı beklentisi var ise kısa vadeli plasmanlara kaynak ayrılması önerilmekte ve bu sayede bankaların faiz riskinden kaçınarak karlılığını artırıp sürekliliğini sağlayabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır.

1.1.2.4 Finansal Serbestleşme

Gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere kaynak aktarılması temeli üzerine kurulan finansal serbetleşme, ekonomilerin uluslararası alanda sermaye aktarımı yapabilmelerine imkan vermektedir. Shaw (1973)'e göre finansal serbestleşme ekonomiyi üç şekilde etkilemektedir; (Shaw, 1973: 11).

- Finansal piyasalar genişledikçe tasarruf hacmi artmakta ve sermaye birikimi süreci hızlanmaktadır.
- Genişleyen sermaye piyasaları sayesinde yatırım imkanları artmakta ve istihdam sorunu azalmaktadır.
- Uygulanan finansal serbestleşme politikaları sayesinde gelir dağılımı eşitsizliği azalmaktadır.

Ancak finansal serbestleşme uygulamada gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde büyümeye olumlu katkı sağlarken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olumsuz sonuçlar verdiği, finansal serbestleşme ile ülkeye giren fonların doğru alanlarda kullanılmaması nedeniyle ekonomik büyüme ve istenen tasarruf artışının gerçekleşmediği hatta finansal krizlere neden olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.

Bankacılık sektöründe finansal serbestleşme ile birlikte yabancı katılımı hız kazanmıştır. Yabancı banka girişlerindeki artış bankacılık sektöründe rekabetin artmasına yol açacaktır. Sektördeki rekabet artışı net faiz marjını daraltacaktır. Finansal serbestleşme ile aynı zamanda bankalar dış dünyadan fon temin etme imkanına kavuşacak, diğer bir deyişle bankaların kaynak yelpazesi genişleyecektir. Kaynak maliyetinin düşmesi sektörde karlılığı artırabilecektir. Ancak finansal serbetleşme ile ülkeye kolayca girebilen sermaye aynı şekilde ülkeyi hızlı ve kolay bir şekilde terkedebilmektedir. Yabancı fonların aniden ve hızlı bir şeklide ülkeyi terketmesi yükselen döviz kurları kanalıyla bankaları yüksek kur zararlarına maruz bırakabilecektir.

Bankaların mali yapısını bozan kur zararları bir banka hücumuna (bank run) yola açabilecektir. Kısa vadeli mevduat toplayıp bu mevduatları uzun vadeli krediler şeklinde kullandıran bankalar, mevduatlarını çekmek isteyen müşterilerinin taleplerini karşılamada zorlanabileceklerdir (Yüksel, 2015: 22-24). Dolayısıyla finansal

serbestleşme, bankacılık sektörünün bilanço yapısını ve karlılığını etkileyen önemli bir değişkendir.

Bankaların karlılığı bir çok değişken tarafından etkilenmekle beraber, karlılığın ölçümüne yönelik farklı analiz teknikleri kullanılmaktadır. Bir sonraki başlık altında söz konusu analiz teknikleri açıklanacaktır.

1.2 BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIK ÖLÇÜMÜNDE KULLANILAN ANALİZ TEKNİKLERİ

Finansal analiz, bir işletmenin faaliyetlerinin geçmiş ve güncel durumunu inceleyerek finansal açıdan gelişip gelişmediğini yorumlamaya yardımcı hesaplama aracıdır. Bilanço kalemleri arasındaki ilişkinin hesaplanması ve yorumlanması finansal tablolar analizi ile yapılır. Bu analiz ile şirketler, müşterilerine ve rakiplerine şirketin finansal durumu ve karlılık yapısı hakkında bilgi sağlar (Yılmaz, 2017: 36).

Bankaların mali tablolar analizi ise; yatırım danışmanlarından alınan bilgiler, banka yönetimi ve bankalar tarafından yayınlanan ek bilgiler kapsamında yıllık bir rapora dayandırılır. Kamu ve özel sermayeli olarak ayrılan bankaların karlılık açısından değerlendirilmeleri de farklılaşmaktadır. Şöyleki özel sermayeli bankalarda aktif kalitesi, likidite, sermaye yeterliliği, rekabet şartları ve yönetim yapısı önem taşırken; bunlara ek olarak kamusal sermayeli bankaların sektördeki mali gücü de performans değerlendirmesinde önem taşımaktadır. (Gökmen, 2007: 32). Bankaların karlılık göstergeleri birçok finansal orana göre belirlenip değerlendirilmektedir. Ancak finansal oranlardan birinde yüksek performans gösteren banka, başka bir finansal oranda düşük performans göstermekte, dolayısıyla oranlar arasında farkılılıklar görülebilmektedir (Şişman ve Doğan, 2016: 354). Bu kapsamda bankaların karlılık performansında kullanılan finansal analiz teknikleri dörde ayrılmakta olup aşağıda incelenmiştir.

1.2.1 Karşılaştırmalı Tablolar Analizi

Yatay analiz olarak da adlandırılan karşılaştırmalı analiz yöntemi, birbirini izleyen iki veya daha fazla dönemde düzenlenmiş olan mali tabloların kalemlerinde meydana gelen değişiklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu analiz türünde kalemlerin zaman içerisindeki artış ve azalışları incelenir (Özer, 2012: 185).

Karşılaştırmalı analiz ile bankanın geçmiş ve mevcut durumu tespit edilerek gelecekteki durumu tahmin edilir. Bankanın farklı dönemlerdeki mali tabloları biraraya getirilerek aktif ve pasif yapıları dönemler itibariyle karşılaştırılır ve bankaların gelişme trendleri elde edilir. Ancak analiz yapılırken işlemlerin oluştuğu tarihlerde muhasebeleştirildiği, bu yüzden mali tablolardaki kalemlerin farklı fiyat düzeylerini yansıtacağı dikkate alınmalıdır. Özellikle fiyat hareketlerinin hızlı ve aşırı olduğu dönemlerde , kalemlerdeki artış ve azalışların incelenip yorumlanmasında bu duruma dikkat etmek gerekir (Akgüç'ten aktaran Çakırcalı, 2015: 13). Bu analiz tekniğinin en önemli dezavantajı ise enflasyon oranı yüksek olan ülkelerde yanıltıcı sonuçlar verebilmesidir. Bu nedenle analiz öncesinde bilanço kalemlerinde enflasyonun etkisinin giderilmesi gerekmektedir. Diğer yandan enflasyon oranları birbirine yakın gerçekleşirse bu durum ortadan kalkmaktadır.

1.2.2. Yüzde Yöntemi ile Analiz

Dikey analiz olarak da adlandırılan yüzde yöntemi ile analiz, tek bir döneme ait hesap kalemlerinin bir başka hesap kalemine ya da kendi bağlı olduğu hesap grubuna oranlanması ile yapılan analiz türüdür. Dikey analiz yöntemi ile hazırlanan iki veya daha fazla döneme ait oranların karşılaştırılması ile aynı oranın diğer bankalarla karşılaştırılması sonucunda statik olan analiz türü dinamik analiz yöntemine çevrilebilir (Gökmen, 2007: 40).

Bu analiz yönteminin uygulanmasında bankanın aktif ve pasif toplamı, gelir tablosunda faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerin toplamı ile fon akım tablosunda da kaynak ve kullanım yerlerinin toplamı 100 kabul edilir ve her hesap kaleminin toplama oranı yüzde olarak hesaplanır (*Akgüç'ten aktaran* Çakırcalı, 2015: 13).

Yüzde yöntemi ile analizde her bir hesap kaleminin toplam içindeki payını görebilmek mümkün iken diğer analiz türlerinde finansal tablolardaki kalemlerin toplam içindeki büyüklüğünü görebilmek mümkün değildir (Özer, 2012: 185).

1.2.3. Eğilim Yüzdeleri Yöntemi ile Analiz

Trend analizi olarak da adlandırılan eğilim yüzdeleri yöntemi, genellikle 5 ile 10 yıl gibi uzun dönem aralığındaki verilerin, belirlenen baz yıla oranla ne yönde değiştiğini inceleyen analiz türüdür. Bu analiz türünün karşılaştırmalı tablolar analizinden farkı ise analiz döneminin uzun süreli olmasıdır. Analizde baz alınacak yıl seçilirken, ilgili yılda olağanüstü olayların (ekonomik kriz, doğal afetler vb.) yaşanmamış olmasına yani normal bir yıl olmasına özen gösterilmelidir.

Finansal tabloların trend analizi ile hesaplanması için incelenecek dönemler ve baz yıl belirlendikten sonra ilgili yıl sonundaki değer, baz yıl sonundaki değere oranlanıp 100 ile çarpılır. Baz yıl olarak seçilen dönemdeki her bir hesap kaleminin değeri 100 olarak kabul edilir ve hesaplanan eğilim yüzdeleri 100'ün üzerinde ise artışı, 100'ün altında ise azalışı göstermektedir (Yılmaz, 2017: 47).

1.2.4. Oran Analizi

Rasyo analizi olarak da tanımlanan oran analizi en sık kullanılan finansal analiz yöntemidir. Bu analiz türünde iki değişken arasındaki ilişki ölçülerek bankaların verimliliği ile performansı belirlenmeye çalışılır (Kale, 2009: 26).

Uygulama ve yorumlamada kolaylık sağlamasına rağmen bu analiz yönteminin sakıncası da bulunmaktadır. Şöyleki girdi ve çıktıların yoğun olduğu sektörlerde, özellikle bankacılık sektöründe tek bir rasyoya göre performans analizi hatalı sonuçlar doğurabilmektedir. Kullanılan yöntemde girdi olarak kabul gören değişken başka bir yöntemde çıktı olarak da kullanabilmektedir (İnan, 2000: 83). Diğer yandan bilanço ve gelir tablosundaki bilgilerin fiktif olması, bankaların organizasyon yapılarının farklı olması gibi nedenlerden dolayı karşılaştırma yapmak zorlaşabilir. Bu durumda da rasyoların biraraya getirilip değerlendirilememesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Ancak elde edilen bulgular sektörün ortalamaları, birbirine benzer

bankaların oranları ve incelemeye konu bankanın geçmiş verileri ile karşılaştırılırsa sağlıklı sonuçlar elde edilebilir (Sevgi, 2019: 35).

Oran analizi, banka yöneticilerinin daha kısa sürede karar alabilmesi, tek bir konu için bile uygulanabilmesi ve mali tablolar içerisinde yer alan kalemler arasındaki her türlü ilişkilerin ortaya konması, bankalar arasında karşılaştırma yapılabilmesi ve kolay anlaşılabilmesi gibi nedenlerden dolayı finansal analiz teknikleri içinde önemli ve en çok tercih edilen analiz türüdür.

Bu analiz türünde bir bankanın performansını ölçmede çeşitli oranlardan yararlanılabilir. Bu oranlara likidite oranları, finansal yapı oranları, faaliyet oranları ve karlılık oranları örnek gösterilebilir (Sevgi, 2019: 36). Bilanço ve gelir tablosundaki kalemler kullanılarak bulunan bu oranlar sayesinde bankanın sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, likiditesi ve karlılığı ölçülmektedir. Ancak oranlardan istenilen verimin sağlanması için aralarında yakın ilişki kurulan oranlar seçilmeli ve ekonomide meydana gelen değişimler de göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer yandan rasyo analizinde hatalı değerlendirme yapmamak için yeterli oranda rasyo incelemesi yapmak da gerekir (Gökmen, 2007: 52-55).

Literatürde içsel ve dışsal değişkenlerin fonksiyonu olarak değerlendirilen karlılık performanslarının ölçümünde aktif karlılığı, özkaynak karlılılığı ve net faiz marjı oranları bankacılık sektöründe en sık kullanılan oranlardandır (Atasoy, 2007: 3).

1.2.4.1 Aktif Karlılığı Oranı (ROA- Return on Assets)

Aktif karlılık oranı, banka aktiflerinin ne kadarının gelir elde etmede kullanıldığını gösteren etkinlik ölçütüdür. Bankanın gelir getiren aktiflerine dayalı analiz türü olan bu oranda gelir getiren aktiflere krediler, menkul değerler cüzdanı ve ücret ve komisyon geliri elde edilen hizmetler örnek gösterilebilir (Tunay ve Silpar, 2006: 4). Aktif karlılığı aşağıdaki şekilde hesaplanır.

Aktif Karlılığı = Net Kar / Toplam Aktifler

1.2.4.2. Özkaynak Karlılık Oranı (ROE- Return on Equity)

Özkaynak karlılığı oranı, elde edilen gelirlerin özkaynaklara oranlanması ile bulunmakta olup özkaynakların ne kadar etkin kullanıldığını ifade etmektedir.

Özkaynak Karlılığı = Net Kar / Özsermaye

.

Bu oran hissedarlar tarafından bankaya konulan fonların gelir yaratma kapasitesini ifade ettiğinden yatırımcılar için önem arz etmektedir (*Francis vd. aktaran* Sevgi, 2019: 45*)*.

1.2.4.3. Net Faiz Marjı

Faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkın toplam aktiflere oranlanması ile bulunan net faiz marjı sistemin etkinliğinin ölçümünde öncü göstergelerden biridir (Kaya, 2001: 1).

Net Faiz Marjı = Net Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar

Tasarruf sahiplerinden topladıkları mevduatlar ile kredi kullandıran bankalar, mevduatlara ödenen faiz ile kredilere uyguladıkları faiz arasındaki farktan kar elde ederler. Bu kapsamda yüksek net faiz marjı bankanın fon toplama ve kredi verme faaliyetlerinden elde ettiği karlılığın yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Anbar ve Alper, 2011: 84).

Özetlemek gerekirse bankacılık sektörünün perfomansını etkileyen bir çok değişken ve bu performansını ölçmeye yönelik bir çok analiz tekniği bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe performans analizine yönelik finans literatüründe yapılmış bir çok çalışma mevcuttur. Çalışmamızın uygulama bölümünde bize referans sağlayacak literatür taraması bir sonraki bölümde özetlenecektir.

1.3. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIK ANALİZİNE YÖNELİK LİTERATÜR

Bankalarda karlılığı belirleyen faktörlerin analizi konusunda ulusal ve uluslararası birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları tek bir ülkenin bankacılık sisteminin karlılığını analiz eden, bazıları da birçok ülkenin bankacılık sistemlerinin karlılığını analiz eden çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar birçok ülkede yapılmış olup çalışmanın literatür özeti kısmında bütünlük sağlaması açısından ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar olarak iki bölümde incelenmiştir.

1.3.1. Ulusal Alanda Yapılan Çalışmalar

Kaya (2002), 1997-2000 dönemi için panel veri analizi ile Türkiye'de faaliyet gösteren kamu bankaları ve özel bankalar olmak üzere 44 adet bankanın karlılığını açıklayan değişkenleri analiz etmiştir. Çalışmada üçer aylık dönemlere ait veriler toplanmış, bağımlı değişkenler olarak aktif karlılığı, özsermaye karlılığı ve net faiz marjı; bağımsız değişkenler için mikro va makro değişkenler kullanılmıştır. Mikro değişkenler olarak likidite oranı, sermaye oranı, menkul değerler oranı, faiz dışı giderler oranı, personel harcamaları, krediler oranı, tahsili gecikmiş alacaklar oranı, mevduat oranı, yabancı para açık pozisyon oranı, banka piyasa payı ve sahiplik yapısı seçilmiştir. Makro değişkenler olarak; reel faiz oranı, yıllık ortalama enflasyon oranı, yıllık ortalama büyüme oranı ve dönemsel bütçe açığının GSMH'ye oranı seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda net faiz marjı; likit varlıklar, özkaynaklar, banka yoğunlaşma oranı ve personel harcamalarının toplam varlıklara oranı ile pozitif ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Aktife göre getiride mikro değişkenlerden likidite, özkaynak, personel harcamaları arasında, makro değişkenlerden ise konsolide bütçe açığı ile enflasyon oranı arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Özkaynak karlılığının ise; likidite, yabancı para pozisyonu, menkul değerler cüzdanı, krediler ve piyasa payı ile anlamlı ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Her üç karlılık değişkenlerinde %10 anlamlılık düzeyinde mikro belirleyecilerden likidite, özkaynaklar, personel harcamaları ile mevduatlar; makro belirleyecilerden ise konsolide bütçe açığı ve enflasyon yüksek bir etki gücüne sahiptir.

Dinç (2006), 2000-2004 yılları arasında Türkiye'de faaliyette bulunan mevduat bankalarının karlılıkları üzerinde etkili olan makroekonomik faktörleri incelemiştir. Çalışmada banka karlılıkları aktif ve özkaynak karlılığı etrafında incelenmiş, bu oranlar üzerinde etkili olan enflasyon, döviz kuru, faiz oranı, GSMH, iç ve dış borç ile sanayi üretim endeksi gibi değişkenler kullanılmıştır. Uygulamada üçer aylık dönemlere ait veriler kullanılarak en küçük kareler yöntemi ve ARCH regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda; makroekonomik faktörlerin Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının özkaynak karlılıklarını %85 oranında, aktif karlılıklarını ise %60 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bankaların aktif karlılıkları üzerinde enflayon, faiz oranı, iç borç ve sanayi üretim endeksi değişkenlerinin pozitif; döviz kuru, GSMH ve dış borç değişkenlerinin ise negatif yönlü etkisi olduğu belirtilmiştir. Bankaların özkaynak karlılıkları üzerinde ise dış borcun en önemli açıklayıcı değişken olmasına rağmen negatif yönlü etkili olduğu, enflasyon, iç borç, faiz oranı, sanayi üretim endeklerinin pozitif yönde; döviz kuru ve GSMH'nın negatif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tunay ve Silpar (2006), geleneksel istatiksel yöntemlerden aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve net faiz marjını modellediği çalışmasında Türk bankacılık sisteminin karlılık performansını araştırmışlardır. Uygulamada kullandıkları değişkenler bankalar tarafından kontrol edilebilen içsel ve bankaların kontrolünde olmayan dışsal değişkenler ile yine bankaların kontrolünde olmayan finansal yapı değişkenleri olarak 3'e ayrılmıştır. Her üç performans modelinde de büyük ve küçük ölçekli bankaların karlılığını etkileyen unsurlar; faiz dışı gelirler/toplam aktifler, krediler/toplam aktifler, reel milli gelir, enflasyon oranı, toplam aktiflerin logaritması, mevduatların hisse senedi piyasası kapitilizasyon değerine oranı, toplam aktiflerin milli gelire oranı ve hisse senedi piyasası kapitilizasyon değerine oranıdır. Büyük, küçük ve orta ölçekteki bankaların her üç performans modelinde karlılığını belirleyen unsurların ise faiz dışı gelirler/toplam aktifler, özkaynaklar/toplam aktifler, toplam aktiflerin algoritması, reel milli gelir, enflasyon oranı, mevduatların hisse senedi piyasası kapitilizasyon değerine oranı, yoğunlaşma oranı ve hisse senedi kapitalizasyon değerinin milli gelire oranı, toplam aktiflerin milli gelire oranı olduğu belirtilmiştir.

Tunay ve Silpar'ın (2006), "Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi – II" adlı diğer çalışmalarında panel veri analizi ile bankaların karlılık performanslarını incelemişlerdir. Çalışmada "Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi – I" çalışmasında olduğu gibi ikili (küçük ve büyük) ve üçlü banka (küçük, orta ve büyük) grupları temel alınmıştır. Panel veri analizlerinde, ulusal ve uluslararası benzer birçok çalışmada da kullanılan sabitl etki ve tesadüfî (rassal) etki teknikleri birlikte kullanılarak iki boyutlu analizler yapılmıştır. Çalışma sonuçları önceki çalışmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde bankaların kontrol edebildiği içsel değişkenlerin banka karlılığı üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu, bununla birlikte bankaların kontrol edemediği dışsal değişkenlerin de banka karlılığı üzerinde önemli ölçüde etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan milli gelir ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler ile finansal yapı değişkenlerinin de banka performansı üzerinde etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Atasoy (2007), 1990-2005 dönemi için Türkiye'de faaliyet gösteren 26 bankanın aktif karlılığı ile net faiz marjını etkileyen faktörleri panel veri analizi kullanarak "çoklu doğrusal regresyon" yöntemi ile analiz etmiştir. Bankalara özgü değişkenlerden özkaynakların aktiflere oranı, mevduatların aktiflere oranı, kredilerin aktiflere oranı, toplam aktif içindeki duran aktiflerin oranı, toplam krediler içindeki takipteki alacakların özel karşılık giderleri oranı ve bankaların aktif büyüklüğü kullanılmıştır. Makroekonomik değişkenler olarak enflasyon oranı ve GSMH büyüme oranı kullanılmıştır. Finansal kesimin sektör yapısı ile ilgili değişkenlerden ise yoğunlaşma oranı, bankacılık sektörünün GSMH içindeki toplam aktiflerinin payı, IMKB'de işlem gören şirketlerin GSMH içindeki toplam piyasa kapitilizasyonunun oranı ve bu firmaların sektörün toplam aktifler içindeki piyasa kapitilizasyonlarının oranı kulanılmıştır. Çalışma sonucunda, özkaynakların, karşılık giderlerinin, duran aktiflerin, faiz dışı giderlerin, yoğunlaşma oranının, enflasyonun, sektörün milli gelir içindeki payının aktif karlılığı üzerinde etkili olduğu; özkaynakların, karşılık giderlerinin, duran aktiflerin, faiz dışı giderlerin, yoğunlaşma oranının, enflasyonun, sektörün milli gelir içindeki payının, IMKB'de işlem gören şirketlerin GSMH içindeki toplam piyasa kapitilizasyonunun oranı ve bu firmaların sektörün toplam aktifler

içindeki piyasa kapitilizasyonlarının net faiz marjı üzerinde pozitif etkisinin olduğunu tespit etmiştir.

Yıldırım (2008), Türkiye'de 2002-2007 yılları arasında faaliyet gösteren mevduat ve kalkınma ve yatırım bankalarının karlılığını belirleyen faktörleri, çoklu regresyon analiz yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada, aktif ve özkaynak karlılığının belirleyicileri, "en küçük kareler yöntemi" ile incelenerek regresyon analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda 2002 yılı sonrasında enflasyondaki düşüşün, azalan bütçe açıklarının ve ekonomik büyümenin bankacılık sektörünün karlılığını olumlu yönde etkilediği; mikro değişken olarak seçilen özkaynaklar/toplam varlıklar oranı, bilanço dışı işlemler/toplam varlıklar oranlarının da karlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bağımsız değişkenler olarak seçilen krediler/varlıklar oranı, likit varlıklar/varlıklar ve menkul değerler/varlıklar oranlarının her birinin durağanlaştırıldığı ve karlılık oranları üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını belirtmiştir.

Ata (2009), 2002-2007 döneminde Türk bankacılık sektörünün karlılığını panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmasında, 2001 krizi sonrasında içsel ve dışsal değişkenler çevresinde mevduat bankalarının karlılıklarını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda GSYİH'dan bankacılık sektörünün aldığı payın, banka büyüklüğünün, mevduatların kredi dönüşüm oranının banka karlılığını pozitif; sermaye yeterliliği oranı, toplam krediler içindeki takipteki kredilerin oranının ve maliyetlerin ise karlılık üzerinde negatif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bumin (2009), çalışmasında, 2002-2008 yılları arasında Türk bankacılık sektörünün karlılık performansı oran analizi yöntemiyle incelemiştir. Yöntemde özkaynak karlılık oranı baz alınmış ve karlılık oranı aktif karlılık oranı (net kar/toplam aktifler) ile sermaye çarpanı (aktifler/özkaynaklar) olarak iki alt bölümde incelenmiştir. Aktif karlılık oranı ise net kar marjı (net kar/toplam gelirler) ve varlık kullanım oranı (toplam gelirler/aktifler) şeklinde ayrılmıştır. Çalışmada 2002-2008 yılları arasında faaliyet gösteren toplam 49 adet mevduat, kalkınma, yatırım, katılım ve fon bankalarının özkaynak karlılığı her banka bazında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; 2002 yılında ortalama %15,32 seviyesinde olan özkaynak karlılığı, 2008 yılında %15,56 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 yılında banka grupları içinde özkaynak karlılığı en yüksek banka grubu kamu mevduat

bankaları olmuştur. Aktif karlılığında ise özkaynak karlılığı oranına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Türk bankacılık sektörünün sermaye çarpanı oranı, 2002 yılında %787, 2008 yılında ise %852 düzeyinde gerçekleşmiştir. Çalışma sonucunda Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı çerçevesinde uygulanan reformların, sektörün karlılık performansını olumlu yönde etkilediği, bununla birlikte 2008 yılında yaşanan küresel finans piyasalarındaki dalgalanmalardan Türk ekonomisinin de etkilendiğini ve bu kapsamda Tük bankacılık sektörünün de karlılık performansında düşüş yaşadığını belirtmiştir.

Gündoğdu ve Aksu (2011), 1994-2008 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların karlılık rasyoları ile makroekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmada sınır testi yöntemi kullanılmış, karlılık rasyoları olarak aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı baz alınmış, makroekonomik değişkenlerden fiyatlar genel düzeyi, reel faiz oranları, sanayi üretim endeksi ve bütçe açığı verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda reel faiz oranlarının kısa dönemde aktif ve sermaye karlılığını pozitif yönlü, uzun dönemde ise sadece aktif karlılığını pozitif yönlü etkilediği gözlemlenmiştir. Fiyatlar genel düzeyinin kısa ve uzun dönemde aktif karlılığını negatif yönlü, sermaye karlılığını kısa dönemde negatif ancak istatistik olarak anlamlı, uzun dönemde ise net etki kaynaklı pozitif yönlü ancak genel itibariyle anlamsız olduğu belirtilmiştir. Konsolide bütçe açığı ile sanayi üretim endeksinin aktif ve özkaynak karlılık rasyoları üzerindeki etkileri kısa ve uzun dönemde pozitif yönlü, 2001 krizinin ise her iki karlılık üzerindeki etkilerinin negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Özetle, fiyatlar genel düzeyi, reel faiz oranları, konsolide bütçe açığı ile sanayi üretim endeksinin, ekonomide uygulanan politikalara bağlı olarak bankacılık sektörünün karlılığını kısa ve uzun dönemde etkilemeleri nedeniyle, bankacılık sistemi için gerekliliğini vurgulamışlardır.

Doğru (2011), 2005-2010 yılı Mart ayını kapsayan banka karlılık göstergesi olarak Net faiz marjı, Aktif karlılığı (ROA) ve Özkaynak karlılığı (ROE) oranlarını kullandığı çalışmasında orta ölçekteki bankaların karlılığını analiz etmiştir. Uygulamada "Çoklu Regresyon Analizi, Regresyon Analizi ile Autoregressive Errors" modeli kullanılmış ve makro ekonomik değişkenler çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışmada Toplam krediler/Toplam mevduat, Toplam özkaynak/Toplam aktif, Toplam krediler/Toplam aktif, Faiz dışı giderler toplamı/Toplam aktif, Faiz dışı

gelir/Toplam aktif, Net faiz gelirleri/Toplam gelir gibi 13 adet bağımsız değişken kullanılmıştır. Analiz sonucunda aktif kalemlerdeki büyümenin bankanın karlılığını desteklediğini, faiz dışı gelirlerin yüksekliğinin ise bir noktadan sonra banka karlılığını olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. Diğer yandan banka kredilerindeki büyümenin karlılığı ve yüksek faiz marjını olumsuz etkilediğini, faiz dışı gelirlerdeki artışın ise net faiz marjını olumlu etkilediğini belirtmiştir.

Saldanlı ve Aydın (2016), çalışmasında, Türkiye'de faaliyet gösteren 23 adet mevduat bankasının 2004-2014 yılları arasında Aktif karlılığını (ROA) ve Özkaynak karlılığını (ROE) etkileyen faktörleri panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmada bağımsız değişkenler olarak Net dönem karı(zararı)/Toplam aktifler, Net dönem karı(zararı)/Özkaynaklar, Özkaynaklar/Toplam aktifler, Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler, Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler, Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri, Personel Gideri + Kıdem Tazminatı / Toplam Aktifler kullanılmış ve makro büyüklükler modele dahil edilmemiştir. Çalışma sonucunda Faiz dışı gelirler/Toplam aktif oranının banka aktif karlılığı üzerinde %99 güven seviyesinde, özkaynak karlılığının ise %95 güven seviyesinde anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Elde edilen sonucun 2004-2014 yılları arasında ülke ekonomisinde yaşanan gelişmelerin net faiz marjlarında azalmaya sebep olduğu, bankaların ise karlılık azalışını faiz dışı gelirler (alınan ücret ve komisyonlar, iştirak payları, bankacılık hizmetlerinden elde edilen gelirler ve sermaye piyasası işlemleri kaynaklı elde edilen karlar) ile telafi ettikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Kocaman, Hazar ve Babuşcu (2018), 2010-2017 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren aktif büyüklüğü en büyük 13 bankanın "Statik Panel Veri Analizi" kullanılarak aktif ve özkaynak karlılıklarını incelemişlerdir. Çalışmada; bankalara özgü değişkenler olarak; sektör payı, özkaynak/toplam aktif, likit aktif/toplam aktif, sermaye yeterlilik oranı ile toplam krediler içindeki takipteki krediler oranı kullanılmıştır. Makroekonomik düzeydeki değişkenler olarak; enflasyon, faiz oranı ve GSYİH büyüme oranı kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise toplam krediler içindeki yapılandırılmış krediler oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sorunlu krediler için yeniden yapılandırmanın bankaların karlılığı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı; sermaye yeterlilik oranı, enflasyon oranı, mevduat faiz oranları,

GSYİH, Özkaynak/Top. Aktif, Takipteki Krediler/Top. Kredileri, Likit Aktif/Top. Aktif değişkenleri ile anlamlı ilişki tespit etmişlerdir.

Beybur (2021), çalışmasında, Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat ve katılım bankalarının Covid-19 pandemisinin başlangıç tarihi olan Mart 2020 dönemini baz alarak, 1 yıllık veriler üzerinden bankaların karlılığını araştırmıştır. Veriler önce normallik testi ile incelenmiş, sonrasında t-testine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda kamu bankalarının diğer bankalara nazaran aktif ve özkaynak karlılıkları ile net faiz marjının önemli ölçüde zayıfladığı, tüm banka türlerinde ise faiz gelirleri ile giderleri arasında pandeminin olumsuz etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal düzeyde banka karlılığını belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda kullanılan değişkenler, yöntem ve analiz dönemleri aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

Tablo 1: Ulusal Alanda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Yıl	Yöntem	Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler
Kaya	2002	Panel Veri Analizi- İki Aşamalı yöntem	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	Likidite, Özkaynak, Personel giderleri, Mevduat, Piyasa payı, Takipteki alacaklar, Yabancı para pozisyonu, Menkul Kıymet
Dinç	2006	ARCH Regresyon Analizi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Enflasyon, Faiz oranı, Sanayi Üretim Endeksi, Döviz Kuru, GSMH
Tunay ve Silpar	2006	Panel Veri Analizi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Faiz Dışı Gider, Faiz Dışı Gelir, Banka Büyüklüğü, Özkaynaklar, Büyüme Oranı, Borsa Piyasa Kapitilizasyonu
Atasoy	2007	Panel Veri Analizi- Çoklu Doğrusal Regresyon	Aktif Karlılığı, Net Faiz Marjı	Enflasyon, Büyüme Oranı, Özkaynak/Aktifler, Mevduatlar/Aktifler, Krediler/Aktifler, Takipteki Alacaklar, Aktif Büyüklüğü
Yıldırım	2008	En Küçük Kareler Yöntemi		Özkaynaklar/Top. Varlıklar, Krediler, Likit Varlıklar, Menkul Değerler
Ata	2009	Panel Veri Analizi	Aktif Karlılığı	Banka Aktif Büyüklüğü, Krediler/Mevduat, Sermaye Yeterliliği Oranı, Takipteki Krediler, GSYİH, TÜFE
Bumin	2009	Oran Analizi	Özkaynak Karlılığı	
Gündoğdu ve Aksu	2011	Sınır Testi Yöntemi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Reel Faiz Oranları, Fiyatlar Genel Düzeyi, Sanayi Üretim Endeksi, Bütçe Açığı
Doğru	2011	Çoklu Regresyon Analizi, Autoregressive Errors	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	Toplam krediler/Toplam mevduat, Toplam özkaynak/Toplam aktif, Toplam krediler/Toplam aktif, Faiz dışı gelir, Net faiz gelirleri
Saldanlı ve Aydın	2016	Panel Veri Analizi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Likit Aktifler, Kısa Vadeli Yükümlülükler, Faiz Dışı Gelirler, Personel Giderleri
Kocaman, Hazar ve Babuşcu	2018	Statik Panel Veri Analizi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Sektör Payı, Likit Aktifler, Sermaye Yeterlilik Oranı, Takipteki Krediler, Enflasyon, Faiz Oranı, GSYİH
Beybur	2021	T-testi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	Faiz/Kar Payı Geliri-Gideri, Faiz/Kar Payı Dışı Gelir-Gider, Faiz Gelirleri-Giderleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.3.2. Uluslararası Alanda Yapılan Çalışmalar

Demirgüç-Kunt ve Huizinfa (1999), 1988-1995 dönemlerinde gelişmiş ve gelişmekte olan 80 ülkede 7900 bankaya ait veriler kullanılarak "net faiz marjı ve vergi öncesi aktif getirisinin belirleyicileri"ni araştırmışlardır. Açıklayıcı değişkenler olarak makro değişkenler, bankalara özgü değişkenler, finansal yapı göstergeleri, vergi ve yasal göstergeler ile mevduat sigortası kullanılmıştır. Sonuçlara göre yüksek işletme giderlerine sahip bankaların karlılıklarının düşük olduğu, toplam varlıklar kalemi içinde krediler oranı ile net faiz marjı arasında doğrusal yönde, toplam aktifler içerisindeki vergi öncesi kar oranı arasında negaitf yönde ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan banka büyüklüğü ve net faiz marjı arasında; banka yoğunlaşma oranı ve banka karlılığı arasında ise pozitif ilişki elde edilmiştir. Bununla birlikte enflasyon oranı, ekonomik büyüme ve reel faiz oranları artışının da bankaların karlılığı üzerinde pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların ulusal bankalara göre daha karlı çalıştığı, aksine gelişmekte olan ülkelerde ise ulusal bankaların yabancı sermayeli bankalara göre daha karlı çalıştıklarını tespit edilmiştir.

Saunders ve Schumacher (2000), 1988-1995 dönemine ait seçtikleri 6 Avrupa ülkesinin ve Amerika'daki 614 adet bankanın net faiz marjı belirleyicilerine ilişkin çalışmalarında, Ho ve Saunders (1981) tarafından geliştirilmiş iki aşamalı metodu uygulamışlardır. Çalışma sonucunda net faiz marjı üzerinde "net faiz dışı giderlerin" anlamlı ve pozitif etkisi bulunduğu ve özkaynaklar/toplam aktifler oranı arttıkça net faiz marjında artış yaşandığı öne sürülmüşütür.

Abreu ve Mendes (2001), 1986-1999 yılları arasında İspanya, Portekiz, Almanya ve Fransa'da faaliyet gösteren bankaların faiz marjlarını ve karlılığını belirleyen faktörleri panel veri analizi ile incelemişlerdir. Aynı zamanda Portekiz'de ve İspanya'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin banka karlılığı üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Çalışmada makroekonomik değişkenler olarak döviz kurları, enflasyon oranı, işsizlik oranı; bankaya özgü değişkenlerden ise işletme maliyetleri, kredi/varlık oranı, pazar payı ve sermaye/varlık oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bankaya özgü değişkenlerin net faiz marjını pozitif yönde etkilediği, özellikle işletme maliyetleri yüksek olan bankaların, maliyetleri müşterilerine

yansıttığı, diğer yandan yüksek özkaynak/varlık oranına sahip bankaların düşük iflas ve fonlama maliyetlerine katlandığı ve yüksek faiz marjlarına sahip oldukları belirtilmiştir. Diğer değişkenlerden kredi varlık oranının hem net faiz marjı üzerinde hem de özkaynak karlılığı üzerinde olumlu, enflasyon oranının ise olumsuz etkisinin olmasına rağmen olumlu etkisinin daha yüksek olduğu, pazar payı ve döviz kurlarının ise karlılık üzerinde etkisi bulunmadığı belirtilmiştir. Diğer yandan Portekiz'de ve İspanya'da sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile fon sahipleri daha karlı ve verimli bankacılık faaliyetleri için ülke dışına çıkması kaynaklı serbestleşmenin bu iki ülkede faaliyet gösteren bankaların karlılığını olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Naceur (2003), 1980-2000 yıllarına ait verileri kullanarak, panel veri analizi ile Tunus'ta faaliyet gösteren bankalara özgü değişkenlerin, makroekonomik değişkenlerin ve finansal yapı değişkenlerinin aktif karlılık ve net faiz marjı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda toplam aktifler içerisinde kredilerin, özkaynakların ve genel giderlerin payı arttıkça banka karlılığının bu durumdan olumlu etilendiği belirtilmiştir. Çalışmaya göre genel giderlerde yaşanan artışın net faiz marjına yansıdığı, özsermaye artışının bankaların finansman ihtiyacını azaltarak ve sermaye maliyetlerinde azalış yaşanarak karlılığı olumlu etkilediği şeklinde yorumlanmıştır. Diğer yandan enflasyonist ortamda bankaların gider kalemlerinin gelir kalemlerine göre fazla olduğu ve karlılığı olumsuz etkilediği, sermaye piyasalarında yaşanan gelişmelerin de bankacılık sektörü üzerinde tamamlayıcı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Jiang, Tang, Law, Sze (2003), 1992-2002 dönemi için Hong Kong'ta faaliyet gösteren 14 bankanın verileri ile makroekonomik değişkenleri kullanarak vergi öncesi kar/toplam aktifler oranı üzerindeki belirleyicileri incelemişlerdir. Çalışmada bankaya özgü değişkenler olarak özkaynak/toplam varlıklar, vergi giderleri/vergi öncesi gelir, krediler/toplam varlıklar, mevduatlar/toplam varlıklar, kredi karşılıkları, faiz dışı giderler/toplam varlıklar, faiz dışı gelirler/toplam gelirler; makroekonomik değişkenler olarak ise reel GSYİH büyüme oranı, TÜFE ve reel faiz oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda makroekonomik değişkenlerin ve bankaya özgü değişkenlerin karlılık üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan

operasyonel olarak verimli çalışıp, ürünlerini çeşitlendiren bankların da karlılıklarını da arttırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Mamatzakis ve Remoundos (2003), 1989-2000 yılları arasında Yunanistan'da faaliyet gösteren ticari bankaların, panel veri yöntemi kullanılarak karlılıklarını belirleyen değişkenleri incelemişlerdir. Çalışmada karlılık rasyolarından aktif karlılığı (ROA) ile özkaynak karlılığı (ROE) kullanılmış, içsel değişkenler olarak personel giderleri, banka büyüklüğü, özsermaye/toplam aktifler, toplam krediler/toplam aktifler ve likit varlıklar/toplam aktifler; dışsal değişkenler olarak ise TÜFE, faiz oranları, para arzı artışı ve yoğunlaşma oranları seçilmiştir. Çalışma sonucunda personel giderlerinin bankaların hem aktif hem de özkaynak karlılığı üzerinde olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Banka büyüklüğünün ise aktif karlılığı ile doğru orantılı olduğu ancak bir süre sonra karlılığı olumsuz etkilediği de öne sürülmüştür. Diğer değişkenler; sermaye yeterliliği, para arzı artışı ve krediler/toplam aktif oranlarının da karlılık üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özetle, Yunanistan bankacılık sektörünün karlılığının geçmiş olaylara ve alınan kararlara bağlı olarak değişebileceği belirtilmiştir.

Jeon ve Miller (2004), Asya finansal krizinin öncesi ve sonrasını kapsayan 1991-1999 yılları arasında Kore bankalarının performansları üzerinde hangi değişkenlerin etkili olduğunu panel veri analizi-sabit etkiler yöntemi ile araştırmışlardır. Bankaların karlılık göstergeleri olarak aktif ve özkaynak karlılığı kullanan yazarlar, mevduat/varlıklar, menkul kıymetler/varlıklar, krediler/toplam valıklar, faiz dışı gelir/faiz gelirleri, takipteki krediler/krediler, sermaye/varlıklar, personel sayısı, şube sayısı, banka büyüklüğü gibi değişkenler ile birlikte makroekonomik değişkenlerden de işsizlik oranı, bütçe fazlası/GSMH, yerli para birimi olan Won'un değer kaybı oranı ve enflasyon oranları kullanılmıştır. Çalışma sonucunda personel sayısının, sermaye/varlıklar oranının ve faiz dışı gelirlerin her iki karlılık göstergesi üzerinde anlamlı ve doğrusal yönde olduğu, kredi karşılıklarının ve faiz dışı giderlerin ise her iki karlılık göstergesi üzerinde ters yönlü etkisinin olduğu öne sürülmüştür.

Bach, Dumicic ve Sarlija (2007), 1999-2003 yılları arasında Hırvatistan'da faaliyet gösteren bankaların karlılıklarını aktif karlılığı üzerinden analiz etmişlerdir. Çalışmada bağımsız değişkenler olarak sermaye/toplam varlıklar oranı, kredi/toplam

varlıklar oranı, genel giderler/toplam varlıklar oranı, pazar payı , faiz dışı gelirler, GSYİH büyüme oranı, enflasyon oranı ve döviz kuru kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre sermayenin varlıklara oranı, kredilerin toplam varlıklara oranının ve pazar payının banka karlılığını pozitif, faiz dışı gelirlerin ve genel giderlerin toplam varlıklara oranının ise banka karlılığını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Makroekonomik değişkenlerden ise GSYİH büyüme oranının banka karlılığı üzerinde pozitif, enflasyon oranının ise karlılığı, banka yönetiminin kaynakları etkin şekilde kullanıp kullanmamasına bağlı olarak pozitif veya negatif yönde etkilediği ve son olarak döviz kurunun ise karlılığa negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Pasiouras ve Kosmidau (2007), 1995-2001 döneminde 15 Avrupa Birliği ülkesinde faaliyet gösteren toplam 584 bankanın karlılıklarını etkileyen faktörleri panel veri analizi ile incelemişlerdir. Bağımlı değişkenler olarak aktif karlılığı kullanılan çalışmada bankaya özgü değişkenler olarak özkaynaklar/toplam aktif, toplam aktifler, faaliyet giderleri/faaliyet gelirleri, krediler/ kısa vadeli yabancı kaynaklar, enflasyon oranı, yoğunlaşma oranı, GSYİH büyüme oranı, sektör büyüklüğü, borsa kapitilizasyonu/sektörün aktif toplamı ve borsa kapitilizasyonu/GSMH oranları ele alınmıştır. Çalışma sonucunda doğru gider yönetiminin ve güçlü nitelikteki sermaye oranının aktif karlılığı üzerinde en önemli değişkenler olduğu belirtilmiştir. Kredilerin kısa vadeli yabancı kaynaklara oranının ise yerli bankalarda karlılığı artırıcı, yabancı bankalarda da azaltıcı etkisi olduğu görülmüştür. Diğer bir değişken olan banka büyüklüğü ile banka karlılığı arasında ise negatif ilişki tespit edilmiş ve bu durum büyük ölçekteki bankaların daha düşük kar elde etme eğiliminde oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Borsa kapitilizasyonu sektörün aktif toplamı ve GSYİH büyüme oranları ile incelendiğinde ise karlılığa pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ise sektör büyüklüğü ve enflasyon oranının banka karlılıkları üzerinde ters yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Athanasoglou, Brissimis ve Delis (2008), Yunanistan'da 1985-2001 yıllarında faaliyet gösteren bankaların karlılıklarını makroekonomik, bankaya özgü ve sektörel çerçeve icerisinde panel veri yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) kullanılmış, bankaya özgü faktörlerden sermaye, kredi riski, faaliyet giderleri, büyüklük ve verimlilik; sektörel değişkenler olarak yoğunlaşma oranı ile sahiplik yapısı ve makroekonomik değişkenler olarak da

ekonomik döngüsel çıktı ve enflasyon oranı seçilmiştir. Çalışma sonucunda sahiplik yapısı ve büyüklük değişkenlerinin bankaların karlılığını açıklamada yeterli olmadığı; sermaye, verimlilik, ekonomik döngüsel çıktı ve enflasyon oranının doğrusal ve anlamlı ilişkili içinde olduğu; yoğunlaşma oranı, kredi riski ve faaliyet giderlerinde meydana gelen artışlarda ise banka karlıklarının azaldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak bankaların karlılığı üzerinde makroekonomik faktörler ile bankaya özgü değişkenlerin etkili olduğu belirtilmiştir.

Beckmann (2008), 1979-2003 yılları arasında Batı Avrupa ülkesindeki 16 bankanın performansları üzerinde etkili olan değişkenleri panel veri analizi ile incelemişlerdir. Aktif karlılığı bağımlı değişken olarak seçilen çalışmada GSYİH büyüme oranı, reel faiz oranları, sermaye oranı yoğunlaşma oranı ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bankaların ürünlerini çeşitlendirerek gelir kaynaklarını arttırmalarının karlılıkları üzerinde olumlu etkisinin olduğu, ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar ile milli hasılada yaşanan değişimlerin banka karlılığı üzerinde de dalgalanmalara yol açtığı ve diğer yandan yoğunlaşma oranının ise karlılığı önemli düzeyde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sufian ve Habibullah (2009), Bangladeş'te faaliyet gösteren 37 bankanın 1997-2004 yılları arasındaki karlılıklarını panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada aktif ve özkaynak karlılığı ile net faiz marjı bağımlı değişken olarak, içsel değişkenler olarak toplam krediler/toplam aktifler, toplam aktiflerin doğal algoritması, kredi karşılıkları, faiz dışı gelirler/toplam aktifler, faiz dışı giderler/toplam aktifler ve özsermaye/toplam aktifler oranları; dışsal değişkenler olarak ise GSYİH rakamları ile enflasyon oranları kullanılmıştır. Çalışma sonucunda içsel değişkenlerden toplam krediler/toplam aktifler oranı, sermaye oranı ve kredi karşılıklarının banka performansı üzerinde önemli ve pozitif ilişki içinde olduğu, faiz dışı gelirlerin, banka büyüklüğünün ise karlılık üzerinde negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Makroekonomik değişkenlerinde bankaların karlılığı üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı belirtilmiştir. Çalışmada Bangladeş'teki bankaların karlılığının verimliliğe ve rakabete bağlı olduğu, teknoloji ile birlikte ürün çeşitlendirilmesinin, kaynakların en iyi şekilde kullanılmasının, alınan risklere oranla maksimum getiri elde etmenin rekabet gücünü sağlamada önemli unsurlar olduğu ifade edilmiştir.

Liu ve Wilson (2010), çalışmalarında 2000-2007 yılları arasında Japonya'da faaliyet gösteren ve mülkiyet yapıları farklı toplam 685 bankanın karlılıklarına etki eden faktörleri sektöre özgü, bankaya özgü ve makroekonomik faktörleri analiz etmişlerdir.Bu faktörler; toplam varlıklar içindeki sermaye oranı, toplam varlıklar içindeki krediler oranı, maliyet/gelir oranı, takipteki krediler/krediler oranı, pazar payı, reel GSYİH büyümesi ve borsa kapitilzasyonu gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda sermaye yeterliliği yüksek ve kredi riski daha az olan bankaların, tam tersi duruma sahip bankalara kıyasla daha yüksek performansa sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte reel GSYİH büyüme oranı, pazar payı ve borsa kapitilizasyonu gibi değişkenlerin de bankaların karlılığında etkili olduğunu öne sürmüşlerdir.

Trujillo-Ponce (2013), 1999-2009 yıllarında İspanya'da faaliyet gösteren ticari bankaların karlılıklarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Akif ve özkaynak karlılığı üzerinde etkili olan değişkenler incelenmiş ve bu kapsamda kredi/toplam aktifler, toplam varlıklar, takipteki krediler/krediler, özkaynaklar/toplam aktifler, mevduatlar/toplam aktifler, yıllık büyüme oranı, enflasyon oranı, sektör yoğunlaşması ve faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre güçlü sermayeye sahip bankaların daha karlı olduğu, özkaynaklar/toplam aktifler oranındaki artışın kaldıraç düşüşüne neden olması kaynaklı özkaynak karlılığını azalttığı tespit edilmiştir. Diğer yandan mevduat artışının karlılıkla ile ilişkisi olmadığı elde edilmiştir. Son olarak da enflasyon ve faiz oranları ile banka karlılıkları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dietrich ve Wanzenried (2014), çalışmalarında, 1998-2012 yıllarında, 118 ülkedeki toplamda 10.165 ticari bankanın karlılığını etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Çalışmada sermaye oranı, maliyet/gelir oranı, kredi zarar karşılıkları, mevduatlar, enflasyon oranı, GSYİH büyümesi gibi bağımsız değişkenler kullanılmış ve çalışmaya dahil edilen ülkeler düşük-orta ve yüksek gelirli olmak üzere gelir düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışma sonucunda aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve net faiz marjı üzerinde etkili olan faktörlerin ülkelerin gelir düzeylerine göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir.

Bapat (2017), Hindistan'da 2007-2013 yılları arasında 42 kamu bankası ve 17 özel banka verilerinden olmak üzere toplamda 42 bankanın karlılıklarını etkileyen

faktörlerleri araştırmıştır. Çalışmada aktif ve özkaynak karlılıkları bağımlı değişken olarak; takipteki krediler, faiz dışı gelirler, kredi/mevduat oranı, maliyet/gelir oranı, banka büyüklüğü, yıllık büyüme oranı ve enflasyon oranları ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre maliyet/gelir oranı ile takipteki kredilerin banka karlılıkları üzerinde negatif yönde etkilediği ve ürün-gelir çeşitlendirmesinin banka karlılığı üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın diğer bulgu ise 2008-2009 yılında yaşanan küresel krizden Hindistan'da faaliyet gösteren bankaların etkilenmediği şeklindedir.

Uluslararası alanda banka karlılığını belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda kullanılan değişkenler, yöntem ve analiz dönemleri aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

Tablo 2: Uluslararası Alanda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Yıl	Yöntem	Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler
Demirgüç- Kunt ve Huizinfa	1999	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Net Faiz Marjı	Kredi. Mevduat, Duran aktif, Faiz dışı gider, Enflasyon, Büyüme Oranı, Yabancı Mülkiyet, Zorunlu Karşılık Oranı, Borsa Kapitilizasyonu, Vergi oranı, Aktif toplamı, mevduat sigorta sistemi varlığı
Saunders ve Schumacher	2000	Panel Veri- İki aşamalı yöntem	Net Faiz marjı	Duran aktif, Özkaynak, Faiz oranı oynaklığı, Net faiz dışı gider
Abreu ve Mendes	2002	Panel Veri- İki aşamalı yöntem	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	İşsizlik oranı, Özkaynak, Enflasyon, Kredi, Piyasa payı, Personel giderleri
Naceur	2003	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Net Faiz Marjı	Faiz dışı giderler, Enflasyon, Özkaynak, Kredi, Borsa Piyasa Kapitilizasyonu
Jiang, Tang, Law ve Sze	2003	Panel Veri	Aktif Karlılığı	Faiz dışı gider-gelir, Karşılık gideri, Enflasyon, Vergi Oranı, Reel Faiz Oranı, Büyüme Oranı
Mamatzakis ve Remoundos	2003	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Personel giderleri, Özsermaye/Toplam aktifler, Banka büyüklüğü, TÜFE, Reel faiz oranları, Yoğunlaşma oranı, Para arzı artışı
Jeon ve Miller	2004	Panel Veri-Sabit etkiler yöntemi	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Mevduat/varlıklar, menkul kıymetler/varlıklar, krediler/toplam valıklar, faiz dışı gelir/faiz gelirleri, takipteki krediler/krediler, sermaye/varlıklar, personel sayısı, şube sayısı, banka büyüklüğü, işsizlik oranı, bütçe fazlası/GSMH, Won'un değer kaybı oranı, enflasyon oranları
Pasiouras ve Kosmidau	2007	Panel Veri	Aktif Karlılığı	Özkaynaklar/toplam aktif, toplam aktifler, faaliyet giderleri/faaliyet gelirleri, krediler/ kısa vadeli yabancı kaynaklar, enflasyon oranı, yoğunlaşma oranı, GSYİH büyüme oranı, sektör büyüklüğü, borsa kapitilizasyonu/sektörün aktif toplamı, borsa kapitilizasyonu/GSMH
Bach, Dumicic ve Sarlija	2007	Panel Veri	Aktif Karlılığı	Sermaye/toplam varlıklar oranı, kredi/toplam varlıklar oranı, genel giderler/toplam varlıklar oranı, pazar payı , faiz dışı gelirler, GSYİH büyüme oranı, enflasyon oranı döviz kuru
Athanasoglou, Brissimis ve Delis	2008	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Sermaye, kredi riski, faaliyet giderleri, büyüklük ve verimlilik, yoğunlaşma oranı, sahiplik yapısı, ekonomik döngüsel çıktı, enflasyon oranı
Beckmann	2008	Panel Veri	Aktif Karlılığı	GSYİH büyüme oranı, reel faiz oranları, sermaye oranı yoğunlaşma oranı
Sufian ve Habibullah	2009	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	Krediler/toplam aktifler, toplam aktiflerin doğal algoritması, kredi karşılıkları, faiz dışı gelirler/toplam aktifler, faiz dışı giderler/toplam aktifler,özsermaye/toplam aktifler oranları, GSYİH rakamları ile enflasyon oranları
Liu ve Wilson	2010	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-iki aşamalı sistem	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	Sermaye/toplam varlıklar, krediler/toplam varlıklar, maliyet/gelir oranı, takipteki krediler/krediler oranı, pazar payı, reel GSYİH büyümesi, borsa kapitilzasyonu
Trujillo-Ponce	2013	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Kredi/toplam aktifler, toplam varlıklar, takipteki krediler/krediler, özkaynaklar/toplam aktifler, mevduatlar/toplam aktifler, yıllık büyüme oranı, enflasyon oranı, sektör yoğunlaşması faiz oranı
Dietrich ve Wonzenried	2014	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı, Net Faiz Marjı	Sermaye oranı, maliyet/gelir oranı, kredi zarar karşılıkları, mevduatlar, enflasyon oranı, GSYİH büyümesi
Bapat	2017	Panel Veri	Aktif Karlılığı, Özkaynak Karlılığı	Takipteki krediler, faiz dışı gelirler, kredi/mevduat oranı, maliyet/gelir oranı, banka büyüklüğü, yıllık büyüme oranı, enflasyon oranı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. OSMANLI DÖNEMİNDE BANKACILIK

Türkiye'de bankacılığın temelleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır. İmparatorluk dönemindeki mali şartların yeterli olmaması, yabancı bankaların varlığı, sarraflar ve bankerler aracılığıyla bankacılık faaliyetlerinin yürütülmesi ve dönemin şartları ulusal bankacılık faaliyetlerinin gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte milli sermayeli bankacılık faaliyetleri hızlanmış, öncelikle kamu sermayeli bankaların gelişimine ağırlık verilmiştir. Sonrasında özel sermayeli bankalar, liberal politikaların benimsenmesi ile gelişme göstermiştir. 1980'li yıllardan itibaren dışa açılma ve piyasa ekonomisi politikaları benimsenmiş ve bu dönemde milli ve yabancı bankaların faaliyetlerinde gelişmeler yaşanmıştır. Ancak ikiz kriz olarak adlandırılan 2000 ve 2001 krizleri ile birlikte sektör ciddi düzeyde hasar görmüş, yeni ekonomi politikaları ve düzenlemeler ile sektörün yapısı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bankacılık sektörünün dönemsel bazda gelişimi ayrıntıları ile aşağıda analiz edilecektir.

2.1.1. Yabancı Bankalar Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Tanzimat dönemine kadar bankacılığın gelişmemesinde Türklerin daha çok askerlik ve yöneticilik gibi meslekler üzerine yoğunlaşması ve ülkede dışa kapalı bir ekonomi sistemi olması dolayısıyla Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devrimine ayak uyduramaması etkili olmuştur. Diğer yandan faizin İslam dininde yasak olması da bir etkendir (Parasız, 1997: 92-93; Tokan, 2001: 4). Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı ekonomisinde dışa açılma eğilimi görülmüş ve özellikle 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Ticaret anlaşması ile dışa açılma sürecinin hukuki zemini oluşturulmuştur.

Osmanlıda bankacılık faaliyetleri 19. yüzyıla kadar sarraflar ve bankerler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Galata bankerleri genel olarak saraya ve hazineye avans verme, senet alım-satımı yapma, tedavüldeki paralarını birbiriyle değiştirme, mali danışmanlık yapma, tedavülde olan altın, gümüş ve kaimelerin farklarından yararlanma (agio) , vergilerin iltizamanı alma gibi birçok faaliyetlerde bulunmuşlardır (Oktar ve Varlı, 2014: 5). Osmanlı Devleti 17. ve 18. Yüzyıllarda savaşların sıklaşması ve dolayısıyla ordu masraflarının artması gibi nedenlerle mali bunalımlar yaşamaya başlamıştır. Oluşan bütçe açıkları sebebiyle "Galata Bankerleri" adı verilen sarraflardan faiz karşılığında borç paralar alınmıştır. Diğer yandan Devlet ek gelir sağlamak amacı ile 1840 yılında "Kaime" adı verilen ilk kağıt parasını çıkarmıştır (Pamuk, 2003: 278). Osmanlı Hazinesi'nin devamlı dış ticaret açığı vermesi sebebiyle kaynak ihtiyacının karşılanması gereksinimi doğmuş ve kaimelerin miktarı önemli ölçüde arttırılmıştır. Bu durum kaimenin yabancı paralar karşısında değerinin düşmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti dış ticaretini korumak amacı ile 1845 yılında Galata bankerlerinin ileri gelenlerinden J. Alleon ve T. H. Baltazzi ile anlaşarak dış ticaretin finansmanının sabit döviz kuru üzerinden yurt dışı mali piyasalara yazılacak olan poliçeler ile karşılanmasını kararlaştırılmıştır. Uygulamanın başarılı sonuç vermesi ile birlikte Galata bankerleri bu uygulamanın bankalar tarafından da sürdürülebileceğini belirterek Osmanlı Devleti'nden banka kurmaları konusunda izin istemişlerdir. Hükümet tarafından bu istek kabul edilmiş ve 1847 yılında İstanbul Bankası kurulmuştur (TBB, 2008: 1).

Banka, döviz kurlarını sabit tutarak önemli bir hizmet vermesine rağmen ödeme gücünü aşan işlemlere girişmesi ve spekülatif hareketlerde bulunması nedeniyle 1852 yılında iflas etmiştir (Akgüç, 1992: 99). Osmanlı Devleti'nin borçlanma ihtiyacını ve yüksek faiz oranını göz önünde bulunduran başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti'ne banka kurma teklifleri ile gelmişlerdir. Bu doğrultuda 1856 ve 1875 yılları arasında yabancı sermayeli 11 adet , 1875 ve 1992 yılları arasında ise 7 adet banka kurulmuştur. Ayrıca yine yabancı sermayeli 18 banka da şube açmıştır (Apak ve Tay, 2012: 68). Bu kurulan ya da şube açan bankalar Hazine'ye borç para vererek kendi ülkeleriyle Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini arttırmak, sanayi ürünlerine pazar bulmak istemişlerdir. Ayrıca ulaşım ve madencilik sektöründe yatırım yapacak kişilere de aracılık ederek yatırım

faaliyetlerinde bulunmuşlar, ticaret ve bankacılık alanındaki girişimleri sayesinde Osmanlı Devleti'nde para ve sermaye piyasalarının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır (Karabıyık, 2001: 11).

Yabancı bankaların kurulması sürecinde özellikle 1856 yılında Osmanlı Bankası'nın faaliyete geçmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde bankacılık sisteminin kurulduğu kabul edilmektedir. Dışa açılma dönemi ile birlikte Londra'da 500.000 İngiliz Sterilini sermayesi ile birlikte kurulan Banka yabancı sermaye sahipleri arasında aracı kurum olmayı amaçlamıştır. 1863 yılında Fransız sermayesinin ortak olması ile birlikte bankaya banknot çıkarma yetkisi de verilmiş, 1875 yılında da Avusturya sermayesi Bankaya dahil edilmiştir (TBB, 2008: 1).

Osmanlı İmpartatorluğu'nun başta Paris ve Londra piyasalarından olmak üzere yabancı piyasalardan borç bulması için yapacağı girişimlerde aracı görevi görecek, bununla birlikte devletin gelir ve gider kalemlerindeki dengesizleri gidermek adına Hazine'ye kısa süreli avans verecek bir mali kuruluşa gereksinim duyulması Osmanlı Bankası'nın kurulmasında önemli etkenlerden olmuştur (Akgüç, 1992: 100).

Faaliyetlerine finansın merkezi olarak kabul görülen Galata'da başlayan Osmanlı Bankası kısa sürelerde İzmir, Selanik, Kalas ve Beyrut'ta da şubeler açılmıştır (Ferid'den aktaran Oktar ve Varlı, 2014: 7). Kuruluşunu takip eden yılda döviz kurlarında istikrar sağlamak ve devletin kısa vadelerde finansman ihtiyacını karşılamak üzere Bankaya para basma ayrıcalığı tanınmıştır. Bu ayrıcalık Bankanın Osmanlı'da faaliyet göstermiş diğer yabancı bankalardan ayıran en önemli özellik olmuştur. Fakat kaime ihracının başarısızlıkla sonuçlanması nedeni ile banka tarafından çıkarılan kağıt paralar halk tarafından benimsenememiş ve banka ekonomide etkin rol oynayamamıştır (Akgüç, 1992: 126).

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar Osmanlı Bankası da dahil kurulan yabancı sermayeli bankaların temel faaliyetleri devletin hazinesi için borç bulmak ve alınan bu borçların ödenmesi için uğraşmak olmuştur. Bu nedenle Osmanlı dönemindeki bankacılık faaliyetleri için "borçlanma bankacılığı" benzetmesi yapılmıştır (Artun, 1983: 22). Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında borçlarını ödeyemez hale gelmesi ile 1881 yılında "Duyun-u Umumiye" kurulmuş ve dış borçların idaresi bu kuruluşa devredilmiştir. Duyun-u Umumiye uluslararası bir kuruluş olup Osmanlı'nın gelir kaynakları bu kuruluşun eline geçmiş ve Avrupalı yatırımcılar için

yeterli güvence ortamı sağlanmıştır. Bu doğrultuda 1881 yılından sonra hükümetin yaptığı iç ve dış borçlanmalardan ve döviz işlemlerinden spekülatif kazançlar elde etmek ve devlete yatırım yapan yabancı sermayedarları kredilendirmek amacıyla birçok yabancı banka kurulmuştur (Akgüç, 1992: 11).

Ülkede Osmanlı Bankası'nın kurulmasından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemde yabanacı sermayeli bankalar ağırlıklı olarak faaliyet göstermiş ve bankaların çoğunlukla görevi devletin finansman ihtiyacını karşılamak olmuştur. Duyun-u Umumiye idaresinin kurulup Osmanlı'nın gelirlerini eline geçirmesi ve 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte milliyetçilik fikirleri artmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından ulusal bankaların kurulma süreci başlamıştır.

2.1.2. Ulusal Bankacılık Dönemi

Osmanlı'da 19.yüzyılın başlarında ticaret ve finansmanda Avrupa ülkelerindeki modellerin benimsenmesi, Osmanlı hükümetinin sermaye birikiminin olmayıp Avrupa sermayesine bağımlı olması gibi sebeplerden dolayı ülkede daha çok yabancı bankalar faaliyet göstermiştir. Milliyetçilik hareketlerinin başlaması ile İttihat ve Terakki yönetimi, sermayesi Türk olan ve tamamen milli bir bankanın kurulması fikrini Melis-i Mebusan'da dile getirmiş ve milli bağımsızlığın ancak iktisadi bağımsızlıkla mümkün olabileceğini savunmuştur (Oktar ve Varlı, 2014: 8).

Milli bir bankanın olmaması durumundan en çok etkilenen kesim çalışan nüfusun ağırlıklı kısmını oluşturan çiftçilerdi. Kurumsal düzeyde kredi sistemi olmaması nedeni ile çiftçiler finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla genellikle tefecilere başvuruyorlardı. Bu kapsamda Ahmed Mithad Paşa öncülüğünde 1863 yılında çiftçilerin tefecilere olan yüksek faizli borçlarından kurtarmak ve uygun şartlarda tarımsal kredi verilmesi amacıyla Memleket Sandıkları kurulmuştur. Memleket Sandıkları 20 yıl boyunca faaliyet göstermiş olup sandığa sermayenin toplanmasında zorluklar yaşanması, kredi verilmesinde yolsuzluk faaliyetlerinin ortaya çıkması gibi nedenlerle 1883 yılında Menafi Sandıkları olarak tekrar düzenleme getirilmiştir (Uluyol, 2019: 35-36). Fakat kurumun ihtiyaç duyulan kredileri temin etmede yetersiz kalması ve toplanan kaynakların kullanımında birtakım şüphelerin oluşması nedeni ile 1888 yılında Ziraat Bankası kurulmuştur. İlk devlet bankası olma

özelliğine sahip olan bankanın sermayesi Menafi Sandıkları'nın alacaklarının bankaya devredilmesi ile oluşmuştur (TBB, 2008: 2).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında küçük çapta da olsa ulusal, yerel banka kurma girişimleri devam etmiş, bu kurulan bankaların görevleri Osmanlı Devleti'ndeki bankacılık faaliyetlerinin aksine yabancı ve azınlık sermayesinin denetiminden kurtulmak, ulusal ticari faaliyetleri geliştirmek üzerine şekillenmişti. Bu doğrultuda çoğu ulusal ticari banka olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'na kadar 9 banka kurulurken 1914-1923 yılları arasında 17 banka kurulmuştur. Diğer yandan Hükümet, ülkeyi güçlü milli bir bankaya kavuşturma fikri ile 1916 yılında İtibar-ı Milli Bankası'nı kurmuş ve daha sonraki süreçte Banka'nın Merkez Bankası'na dönüştürülmesi planlanmıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte Banka, 1927 yılında kurulan İş Bankası çatısı altında faaliyetlerine devam etmiştir (Coşar, 2009).

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE BANKACILIK

Cumhuriyet döneminde bankacılık genel olarak literatürde; Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1932), Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1944), Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960), Planlı Dönem (1960-1980), Dışa Açılma ve Piyasa Dönemi (1980-2000) ve 2000 ve Sonrası Dönem olmak üzere alt başlıklar halinde incelenmekte olup konu dönemler aşağıdaki gibi özetlenmiştir;

2.2.1. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1932)

Kurtuluş savaşının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde bankacılık sektörü ile ilgili görüşler İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilmiştir (Yağcılar, 2010: 106). Ekonomik gelişme için kongrede ulusal bankacılığın kurulması ve geliştirilmesinin gerekliliği kongreye katılan tüccar, çiftçi, sanayici ve işçiler tarafından dile getirilmiş ve bu konu hakkında birçok girişimlerde bulunulmuştur (TBB, 2012: 5). Kongrede bankacılığın zorunlu olduğuna ve devletin gerektiğinde bankacılığı ikame etmesi gerektiğine, sanayinin teşvik edilmesi amacıyla sanayi bankalarının kurulmasına ve bankaların sayılarının arttırılmasına vurgu yapılmış ama

tüm bunların milli bankalar çerçevesinde uygulanması hususuna dikkat çekilmiştir. Kongrede ana ticaret bankasının kurulmasının gerekliliği öne çıkmış olup bu kapsamda 1924 yılında Türkiye İş Bankası A.Ş. kurulmuştur. Banka, Cumhuriyet tarihinin ilk özel sermayeli mali kuruluşu olup kuruluş amacı ticari faaliyetlerde bulunan işletmelere kredi tahsis etmek ve gayrimenkul alım satımı yapmak olarak belirlenmiştir (Şahin, 1995: 37).

Bu dönemde İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ışığında sanayi kesimini desteklemek amacı ile 1925 yılında Cumhuriyet'in ilk kalkınma bankası olma özelliğine sahip "Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası" kurulmuştur. Bankanın amacı özel sektöre kredi tahsis etmek, özel kesim ile iş birliği içinde olmak, devlete ait olan sanayi kuruluşlarını belli bir süre işleterek sonrasında özel kesime devretmekti. Bu kapsamda Banka, kamu kesiminden özel kesime kaynak aktarımı sürecinin ilk kurumsal ayağı olmuştur. Ancak Banka, sanayi ve madencilik sektöründe faaliyet gösteren işletmelere yeterli finansman desteğini sağlayamamış, 1932 yılında Banka'nın yerini alması amacıyla "Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası" kurulmuştur. Fakat söz konusu kuruluşlar da başarı sağlayamamış ve bu doğrultuda 1933 yılında Sümerbank kurulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2001: 44). İnşaat sektörünü ve bayındırlık hizmetlerini desteklemek amacı ile 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş olup Banka, gayrimenkul sektöründe yaşanan sorunları gidermek amacıyla faaliyet göstermiş daha sonra 1946 yılında kurulan Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir. Diğer yandan 1888 yılında kurulmuş olan Ziraat Bankası'na tarımsal kredi faaliyetlerinin yanı sıra bankacılık faaliyetlerinde bulunma yetkisi verilmiş ve tarım sektörüne daha uygun şartlarda daha fazla kredi sağlanması amacıyla Anonim Şirket olma özelliği kazandırılarak kaynakları arttırılmıştır (Akgüç, 1992: 26).

Cumhuriyet döneminin Türk Bankacılık sektörü açısından en önemli gelişmelerinden biri 11 Haziran 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Osmanlı Devleti'nde Osmanlı Bankası'na verilen her türlü imtiyaz sona erdirilmiş ve T.C. Merkez Bankası'na para politikası uygulamalarını gerçekleştirecek emisyon bankası olma görevi verilmiştir (Öncü, 2011: 27). Anonim ortaklık şeklinde 15 Milyon TL sermaye ile kurulan ve 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçen Merkez Bankası'nın 1715 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre para basmak, piyasanın likiditesini

ayarlamak, bankalara ödünç para vermek ve paranın değerini korumakla görevli bir emisyon bankasıdır. Kanun 1971 yılına kadar yürülükte kalmış ve bu süre boyunca Merkez Bankası tarafından Hazine'ye ve kamu iktisadi teşebbüslerine kredi tahsis edilmeye çalışılmıştır. "Bankanın temel işlevi, etkin bir para politikası yürütmekten ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktan çok, kamu kesiminin finansman açıklarını kapatmak olmuştur" (Akgüç,1992: 141).

Cumhuriyet kurulduğunda ülkede 22'si milli olmak üzere toplam 35 adet banka faaliyet göstermekteydi. 1923 yılında 18 yerel banka faaliyet gösterirken 1930 yılında bu sayısı 44'e yükselmiştir. Bu dönemde kurulan yerel bankalar özellikle yerel faaliyetlerde bulunan iş adamlarının kredi ve bankacılık ihtiyaçlarına hizmet etmek amacıyla kurulmuş tek şubeli bankalardı (Akgüç, 1992: 22).

2.2.2. Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1944)

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk on yılında özel kesimin özendirilmesine ve desteklenmesine yönelik uygulamalar sermaye yetersizliği nedeniyle başarılı olamamış, 1930'lu yılların başlarında Türkiye tarım üretiminin egemen olduğu bir ülke görünümünden kopamamıştır.

1929 yılında yaşanan "Ekonomik Buhran" sonrasında hemen hemen tüm dünyada müdahaleci ekonomi politikaları benimsenmiş, Türkiye'de de bu dönemde dış ticaret açıkları ve tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen düşüş ile birlikte çiftçilerin gelirlerinde ciddi seviyede düşüşler yaşanmış ve devletin iktisadi hayata müdahale süreci başlamıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığı ile (KİT) ana kalkınma staratejisi belirlenmiş, devletin öncülüğünde istihdamın sağlanması ve ithal ikamesi sağlayabilecek alanlara ağırlık verilmesi kararı alınmıştır. Bu kapsamda planlı sanayileşmenin gereği olarak 1934-1938 yılları arasında "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" (BBYSP) hazırlanmıştır (TBB, 2012: 6-7). Ayrıca devletin öncülüğünde büyük sermayeli devlet bankaları kurulmuştur (Uçarkaya, 2006: 61).

BBYSP çerçevesinde kimya, kağıt-selüloz, madencilik, tekstil, seramik ve demir-çelik sektörleri olmak üzere altı alt sanayi dalında 20 fabrika kurulması öngörülmüştü. Yapılan yatırımların finansmanını sağlamak amacıyla 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı yasa ile Sümerbank kurulmuştur. Banka'nın en önemli işlevi 1933-

1938 yılları arasında 13 sınai tesisin kurulmasını sağlamaktı. 1935 yılında İkinci Sanayi Planı hazırlanmış olup planda ağırlıklı olarak enerji ve madencilik sektöründe faaliyet gösterecek 100'e yakın sınai tesis kurulması planlanmıştır. Konu planda enerji kaynakları ile maden yataklarını işletecek işletmeleri oluşturmak, yönetmek ve finansmanını sağlamak amacı ile aynı tarihte Etibank kurulmuştur (TBB, 2008: 4-5).

Bu dönemde şehir ve kasabalara su, kanalizasyon, elektrik gibi alt yapı hizmetleri sunmak, kamu hizmetleri kapsamında tesisler yapılmasını sağlamak, kentlerin kalkınmasına hizmet etmek amacıyla 24 Haziran 1933 tarihinde Belediyeler Bankası kurulmuştur. Ancak Banka, şehirleşme ve gerçekleşen nüfus artışıyla birlikte artan kredi ihtiyacını karşılayamamış, bunun yanı sıra sadece belediyelere yönelik faaliyetlerde bulunması , İl Özel İdareleri ve köylerin destek dışında bırakılması gibi nedenler ile 1945 yılında İller Bankası adı altında bu kez il ve köy idarelerini de kapsayacak şekilde tekrar örgütlenmiştir (TBB, 2012: 8). Bu dönemde kurulan diğer bankalar ise 1937 yılında Denizbank ile 1938 yılında "Halk Bankası ve Halk Sandıkları"dır. Denizbank, deniz yollarının işletilmesi ve finansman gereksinimlerinin karşılanması, Halk Bankası ise küçük esnaf ve sanatkarın fon ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulmuşlardır (TBB, 2008: 5). BBYSP'nın başarılı sonuç vermesi üzerine 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlıkları başlamıştır. Bu planda 112 Milyon TL'lik kimya, gıda, deniz, makine ve ulaşım gibi alanlarda yatırım yapılması hedeflenmiş, ara ve yatırım mallarının üretimine öncelik verilmiştir. (Kepenek ve Yentürk, 2001: 69) Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine hazırlanan İBYSP uygulamaya konulamamıştır (Tokgöz, 2001: 110).

1940-1945 döneminde İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması savunma harcamalarında artışa ve tüm dünya ekonomilerinde de ekonomik durgunluğa neden olmuştur. Bu kapsamda devlet ve devlet işletmeleri bankacılık sektöründen fon taleplerini artırmış, Merkez Bankası reeskontundan ve uzun vadeli iç borçlanmadan yararlanılmıştır (Zarakolu'ndan aktaran TBB, 2008: 5).

2.2.3. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yüksek enflasyon ve spekülatif ortamda tarım ve ticarette ilerleyen özel sektörün sermaye birikimi artmış, bu sayede ticari ve tarımsal burjuvazi güçlenmiş ve iktisadi politikaların uygulanmasında ağırlıklarını koymuşlardır. Bu dönemde devletçilik gerilemiş özel sektör kesiminin gelişimine yönelik çalışmalar hız kazanmış, iktisadi devletçiliğin yerini özel kesimin öncülüğünde iktisadi kalkınma politikası almıştır (Coşar, 2009).

Savaşın bitmiş olduğu dönemlerde Saraçoğlu hükümeti özel ormanların ve büyük toprak sahibi ailelerin arazilerinin bir kısmının kamulaştırmasını öngören "*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*"nun çıkmasını sağlamış ve meclis içinde de var olan dönemin büyük toprak sahibi politikacıları tarafından tartışmalara yol açmıştır. Bu politikacılar iktisadi devletçiliğin yerini özel kesimin öncülüğünde iktisadi kalkınma politikalarına bırakması gerekliliğini savunmuş ve 1946 yılında yapılan seçimler ile Demokrat Parti iktidara gelerek çok partili siyasal yaşama geçilmiştir (Tokgöz, 2001: 119).

Çok partili siyasi hayata geçilmesi, hızlı kentleşme, ekonominin dışa açılması, yeni tüketim kalıplarının oluşması, özel sektör kesiminin gelişimine yönelik çalışmalar ve sanayileşme politikalarında meydana gelen değişiklikler ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuş ve bu gelişmeler bankacılık sektöründe de kendisini göstererek özel bankacılığın gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde tek şubeli bankalardan çok şubeli bankalara, yerel bankalardan ulusal bankalara doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu kapsamda 1944 yılında Yapı Kredi Bankası, 1946 yılında Garanti Bankası, 1948 yılında Akbank ve Türkiye Kredi Bankası, 1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB), 1952 Denizcilik Bankası, 1954 yılında Türkiye Vakıflar Bankası, 1955 Pamukbank, 1957 Esnaf Kredi Bankası ve 1959 Türkiye Öğretmenler Bankası gibi birçok banka kurulmuştur (Akgüç, 1992: 41-45). Bu dönemde bankacılık işlemlerinden alınan komisyon ve faiz oranları hükümetçe belirlenmiş, dövize dayalı işlemlerin sadece Merkez Bankası'nın hakimiyetinde olması gibi etkenler nedeniyle mevduat toplamaya dayalı rekabet ortamı oluşmuş ve şube bankacılığı yaygınlaşmaya başlamıştır (TBB, 2008: 6). Bu doğrultuda 1944

yılında sektörde 43 banka ve 405 şube faaliyet gösterirken 1959 yılına gelindiğinde banka sayısı 60'a ve şube sayısı 1759'a ulaşmıştır (Akgüç, 1992: 44).

1954 yılı ve sonrasındaki süreçte yüksek kamu açıkları verilmesi, dışarıdan sağlanan sermaye ithalatı kaynaklı serbestleşme politikaları, enflasyon ve artan dış ticaret açıkları ile dış borçlar 1958 ekonomik krizini hazırlamıştır. Söz konusu yıllarda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle küçük ölçekteki ve yerel nitelikteki bankalar verdikleri kredileri tahsil edememiş ve yavaşlayan mevduat girişleri nedeniyle Bankalar kaynak sıkıntısına girmiştir (Asomedya'dan aktaran TBB, 2012: 10).

2.2.4. Planlı Dönem (1960-1980)

1950'li yılların sonlarında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle, 1958 yılında krizin etkilerini azaltmak ve ekonomiye istikrar sağlamak amacıyla birtakım istikrar önlemleri alınmış fakat başarıya ulaşılamamıştır. Dönemin ekonomik durumu göz önüne alındığında 1950'li yıllardaki liberal iktisat politikaları yerine kamunun ekonomiye müdahalesinin geri geldiği karma ekonomik sistem ile ekonomiye yön verilmeye başlanmıştır. Bu amaçla dış ticaret açığının önüne geçilebileceği, ülkedeki sanayi kesiminin geliştirileceği "ithal ikameci sanayileşme stratejesi" izlenmiş ve bu doğrultuda 1963 yılında "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları" (BBYKP) uygulamaya konulmuştur.

İthal ikame stratejisinin uygulanıldığı dönemde faiz oranları ile döviz kurları devlet tarafından belirlenmiştir. Kalkınma planlarında daha çok sanayi, madencilik, enerji, ulaştırma gibi sektörlerin fon ihtiyaçlarını düşük maliyetlerde karşılayabilmek amacı ile negatif faiz politikası ve TL'nin aşırı değerlendiği döviz kuru politikası uygulanarak ithal girdi maliyetlerinin düşük tutulması sağlanmıştır (TBB, 2008: 11). Bu dönemde bankalar devlet kontrolü ve etkisi altında kalmış, kalkınma planlarındaki yatırımların finansmanını sağlama görevi görmüşlerdir. Ayrıca yeterli düzeyde ticaret bankalarının bulunduğu düşüncesiyle yeni ticaret bankalarının kurulmasına özel durumlar haricinde izin verilmemiş daha çok ihtisas bankalarının kurulmasına imkan sağlanmıştır (Dinçer, 2006: 84-85).

Bankacılık açısından yaşanan diğer bir gelişme ise özel ticaret bankalarının özel sektör yatırımlarını artıracağı düşüncesiyle büyük bir bölümünün "holding

bankacılığı" haline dönüşmesidir. Sanayi veya ticaret sermayeli şirketler grubunun, özel bir bankanın sermayesinin büyük bir bölümüne sahip olması anlamına gelen bu bankacılık türü, ilgili dönemde devlet tarafından da desteklenmiştir (TBB, 2008: 13). Bunun yanı sıra yabancı ve ticari bankalar alanında bankacılık sektörüne girişleri engellemeye yönelik düzenlemeler oligopolistik yapıyı daha da güçlendirmiştir. Bu doğrultuda az sayıda ancak çok şubeli olmak üzere büyük bankalar kurularak şube bankacılığına yönenilmiştir. Şube bankacılığının gelişmesinde bankaların, fiyat ve ürün rekabetinin olmaması kaynaklı negatif reel faiz ile topladıkları mevduatlarını artırmak istemesi etkili olmuştur. Öyle ki 1960 yılında sektörde 59 banka faaliyet gösterirken 1980 yılında bu sayı 44'e düşmüş, yine 1960 yılında 1759 şube faaliyette iken 1980 yılında sayı 5975'e yükselmiştir (TBB, 2012: 13).

Bankacılık sektörünün bilanço büyüklükleri incelendiğinde sektörün aktif büyüklüğünün GSMH'ya oranı 1962 yılında %22,2 seviyesinde iken 1976 yılında %48,8 seviyesine yükselmiştir. Bu kapsamda sektörün finansal derinleşme açısından gelişme gösterdiği görülmektedir. Söz konusu yıllarda kredi hacminin GSMH'ya oranı ise %9,2'den %21,4'e ve mevduatın GSMH'ya oranı ise %8,6'dan %17,25'e yükselmiştir (Sakarya, 2011: 105).

Planlı dönemde istenen hızlı kalkınma yakalanmış olmasına rağmen kalkınma planlarını destekleyecek düzeyde yurtiçi tasarrufların arttırılamaması, kamunun finansman açığının Merkez Bankası aracılığıyla finanse edilmesi gibi etkenler nedeniyle enflasyonist ortam oluşmuştur. Bunun sonucu olarak üretim dış satıma yönelememiş ve 1970'li yıllarda döviz darboğazının oluşmasına neden olmuştur. Döviz kıtlığını aşmak için uygulanan dövize çevrilebilir mevduat uygulaması gibi yöntemler dış borçların artmasına ve dış alımların zorlaşmasına sebep olmuştur. İthal ikameci sanayi stratejisi kapsamında kurulan fabrikaların yurtdışından edindikleri girdilerin alımında zorlanmaları ve eksik kapasite ile faaliyet göstermeye başlamaları gibi etkenler nedeniyle 1980'li yıllara gelindiğinde üretimde dış piyasaları hedef alan yeni bir sanayileşme stratejisi benimsenmiştir (TBB, 2008: 14).

2.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000)

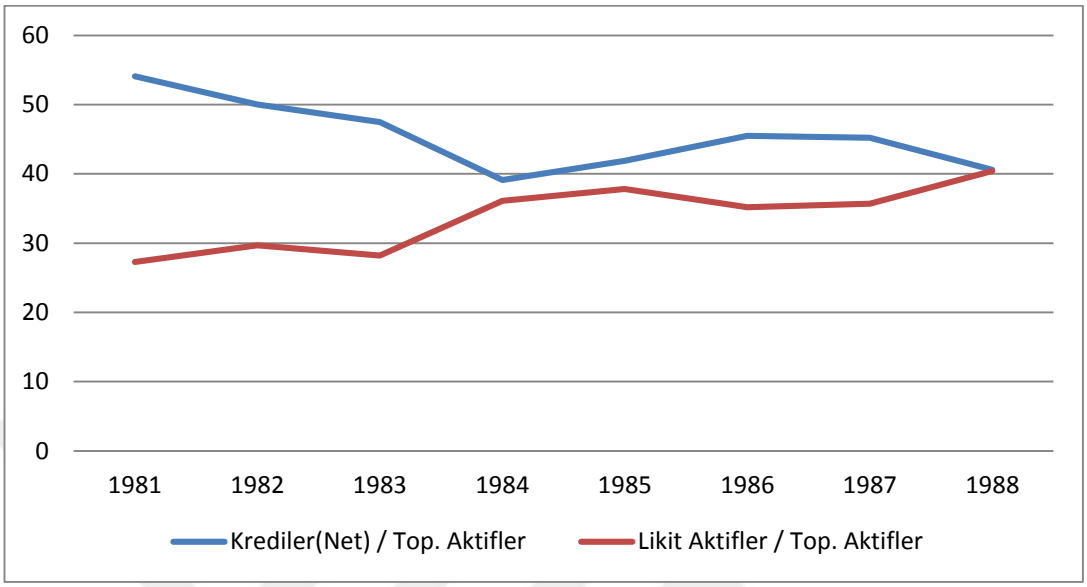
Ülkede döviz darboğazını aşmak amacıyla uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme politikalarından olumlu sonuçlar elde edilse de bir süre sonra ülkede yeni teknolojilerin üretilememesi kaynaklı yerli sanayi yurtdışından teknoloji ithal etmek durumunda kalmış ve uygulanan politikaların kendisi de bir süre sonra döviz kıtlığına neden olmuştur. Bu durum nedeniyle ithal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçilmiş ve ardından hükümet, 24 Ocak 1980 tarihinde dışa açık büyüme modelini amaçlayan, ihracata dayalı sanayi stratejisini benimseyen yeni ekonomik istikrar paketini yürürlüğe koymuştur.

1980 yılında yürürlüğe konan ve kademe kademe uygulanan yeni istikrar paketinin iki amacı bulunuyordu. Bunlardan ilki; enflasyonu aşağı çekmek ve bu sayede iç dengeyi sağlamak, diğeri ise; ödemeler dengesi açığını azaltmak ve bitirmek yani dış dengeyi sağlamaktı (Aren, 2013: 200). 24 Ocak kararlarının ardından yaşanan finansal ve ekonomik liberalizasyon tüm sektörlerde kendini göstermiş olup en çok etkilenen kesimlerden biri de bankacılık sektörü olmuştur. 1 Temmuz 1980 tarihinde "Temmuz Bankacılığı" olarak adlandırılan uygulama ile faiz oranları serbest bırakılmış ve bankalara mevduat sertifikası çıkartma yetkisi verilmiştir. Planlı dönemde uygulanan negatif faiz uygulaması son bulmuş ve faizlerin serbest bırakılması ile hem mevduat hem de kredi faizlerinde artış yaşanmıştır. Bunun sonucunda ucuz kredi ile finansman sağlayan ticaret ve sanayi kesimi zor duruma düşmüştür. Bu dönemde de Türkiye'de bankalar holding bankası özelliklerini taşıdıklarından topladıkları mevduatları kendi grup firmalarına kullandırmışlar, diğer sektördeki firmalar ise bankalardaki taleplerine karşılık bulamayınca yüksek faiz oranlarına rağmen bankerlere başvurmuşlardır. Ülkede semaye piyasası kanunu boşluğundan yararlanan bankerler ikincil piyasada halka pozitif faiz ile mevduat ve tahvil satmış ve halkın tasarruflarını kendilerine çekmeyi başarmışlardır (Tokgöz'den aktaran TBB, 2012: 15).

Bu gelişmeleri takiben 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmış, menkul kıymetler piyasasına yönelik reform çalışmaları başlatılmış ve sermaye piyasalarını düzenlemek, denetlemek ve geliştirmek için 1982 tarihinde Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuştur (Oktayer, 2009: 79).

3182 sayılı Bankalar Kanunu 1985 tarihinde yürürlüğe konulmuş olup bu kanun ile uluslararası bankacılık standartları tanıtılmış, banka bilançoları dış denetimlere tabi tutulmuş, tek düzen hesap planına geçiş yapılmış ve mevduat sigorta fonu kurulmuştur. Bankaların geçici olarak likidite ihtiyaçlarını karşılamak veya oluşmuş fazla likiditelerinin değerlendirilmesi kapsamında organize piyasa olan Bankalararası Para Piyasası (İnterbank Piyasası) ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 1986 yılında faaliyete başlamıştır. Diğer bir gelişme ise 1987 yılında TCMB'nin açık piyasa işlemlerine başlaması olmuştur (Dinçer, 2006: 86-87). 1988 yılında Döviz Efektif Piyasası, 1989 yılında ise Altın Piyasası kurulmuş ve döviz ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır (Binay ve Kunter, 1998). Sermaye Piyasası Kanunu'nun çıkarılması, İMKB'nin kurulması, hazine bonosu, mevduat sertifikası, hisse senedi, tahvil, varlığa dayalı menkul kıymet gibi finansal araçların gelişmesi ile birlikte tasarruf sahiplerinin seçenekleri artmış, bu gelişmeler ise bankaların iç piyasadaki payının azalmasına ve aktif kalitesinin zayıflamasına yol açmıştır (Aydın, 2018: 71). Dğer yandan bu dönem boyunca bankaların ana fon kaynağını mevduatlar oluşturmuş ancak toplanan mevduatlar kredilere dönüştürülmeyip yüksek faizli devlet iç borç senetlerinde değerlendirilmiştir. Şekil 1'de de görüldüğü üzere kredilerin aktif toplamının içindeki ağırlığının yaşanan gelişmeler ışığında zaman içinde azaldığı görülmektedir.

Şekil 1: Türkiye'de 1982-1988 Döneminde Bankacılık Sektöründe Kredilerin ve Likit Aktiferin Toplam Aktif İçindeki Payı (%)

Kaynak: TBB

Diğer yandan 24 Ocak kararları ile yerli ve yabancı banka girişlerine izin verilmesi ile birlikte bu dönemde bankalar arasında rekabet ortamı alevlenmiş ve artan rekabet koşulları ile bankalar ürün çeşitliliğini arttırma, maliyet düşürücü politikalar geliştirme ve teknoljik yeniliklerden yararlanma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Tablo 3'te de görüldüğü üzere bu dönemde banka ve şube sayılarında artış gerçekleşmiştir. Ayrıca daha çok müşteri çekmek ve banka ürünlerinin pazarlanması amacıyla personel sayılarında da artış yaşanmıştır (TBB, 2012: 16). Teknolojik yeniliklerden yararlanılması ile birlikte yıllar itibariyle personelin verimliliğinde tüm bu çalışmaların etkisi görülmüş olup 1981 yılında personel başına düşen aktif büyüklüğü 203.954 USD iken 1989 yılında 347.390 USD'ye yükselmiştir (Dinçer, 2006: 87).

Tablo 3: 1980-2000 Yılları Arası Banka, Şube ve Personel Sayıları

	Banka Sayısı			Şube Sayısı			Personel Sayısı		
Yıllar	**Ulusal Sermayeli**	**Yabancı Sermayeli**	**Toplam**	**Ulusal Sermayeli**	**Yabancı Sermayeli**	**Toplam**	**Ulusal Sermayeli**	**Yabancı Sermayeli**	**Toplam**
1980	39	4	43	5849	105	5954	123470	1842	125312
1981	39	6	45	6121	123	6244	124530	2034	126564
1983	35	10	45	6168	113	6281	130852	2603	133455
1984	34	13	47	6085	117	6202	131887	2769	134656
1985	35	15	50	6148	120	6268	135549	2652	138201
1986	38	17	55	6220	117	6348	140475	2901	143376
1988	41	19	60	6422	106	6528	148452	2810	151262
1989	41	21	62	6487	106	6593	150138	2929	153067
1990	43	23	66	6447	113	6560	151077	3012	154089
1992	48	20	69	6097	109	6206	143813	3010	146823
1994	47	20	67	5999	105	6104	135790	3256	139046
1995	50	18	68	6136	104	6240	141808	2985	144793
1998	57	18	75	7255	115	7370	162441	4051	166492
1999	62	19	81	7570	121	7691	169803	4185	173988
2000	61	18	79	7720	117	7837	166596	3805	170401

Kaynak: TBB, 2008: 183

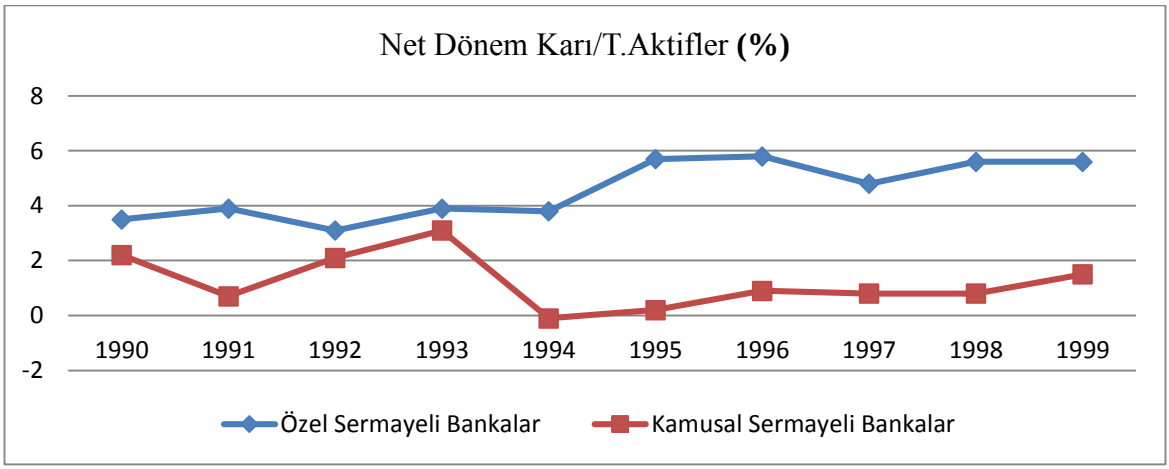
24 Ocak kararları ile uygulanan sıkı para politikasının ardından 1984 yılından sonra ise ekonomide parasal genişleme yaşanmaya başlamıştır. İktisadi kalkınma için yaratılan kamu sabit sermaye yatırımları vergiler ile finanse edilemeyince Merkez Bankası duruma müdahale ederek para arzını arttırmıştır (Orhan ve Erdoğan, 2008: 356). Dönemde tekrar artışa geçen faiz ve enflasyon oranları nedeniyle bankalar çok şubeli bankacılıktan vazgeçme yoluna gitmiş özellikle yine Tablo 3'te de görüldüğü üzere 1989-1994 yılları arasında personel ve şube sayılarında azalma görülmüştür (TBB, 2012: 16).

1990'lı yıllara gelindiğinde bankacılık sisteminde 2 adet kriz patlak vermiş ve mali sistemde bozulmalar görülmüştür. Bu krizlerden birincisi 1990 yılında yaşanan Körfez Krizi'dir. 2 Ağustos 1990 yılında ortaya çıkan kriz özellikle petrol ithal eden ve gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Türkiye de stratejik konumu gereği bu krizin dışında kalamamıştır. 1991 yılında ülkede iç talebin karşılanması amacıyla ithalat önemli ölçüde artmış, kamu açıklarının azaltılması için alınan önlemlerin yetersiz kalması ve bütçe açıklarının çoğunlukla iç borçlanma ile karşılanması sonucunda enflasyon oranı %50'lerin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde bankalar ise kredi faiz oranlarını arttırmış, bunun beraberinde kullandırılan krediler mevcut riskler göz önünde bulundurularak azaltılmıştır. Öyle ki mevduatlarda reelde %9 oranında düşüş

gerçekleşmiştir (Erdoğan, 2018 : 34-35). 1994 yılına gelindiğinde ise sektör yapısal olarak kırılgan hale gelmiş, bu yılda yaşadığı kriz ile beraber birkaç banka tasfiye sürecine girmiş ve genel anlamda faiz ve döviz kuru riskinin reilize olması nedeniyle sektörde özsermaye kayıpları yaşanmıştır (Günal, 2001: 15).

Tüm bu gelişmeler çervesinde ülkede yaşanan yüksek enflasyonu düşürmek, Türk lirası'nın güçlendirip, ihracata dayalı büyüme yapısı oluşturmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürekli kılmak amacı ile 5 Nisan 1994 tarihinde yeni istikrar programı uygulama konulmuştur (Köse, 2000: 99). Programda, bankalardan mevduat kaçışını önlemek amacıyla mevduatlara %100 devlet garantisi verilmiş, ancak bu uygulama başta bankacılık kesimi olmak üzere ekonomiye zarar vermiştir. Uygulama, haksız rekabete yol açmış ve mevduat toplama amacıyla bankaların riski alanlara yönelmesine neden olmuştur (Boyacıoğlu, 2003: 527). Holding bankacılığı hakim olan sektörde bankalar, bağlı oldukları holdinglere ve grup firmalarına düşük faizler ile fon sağlama yoluna gitmişler ve bunun sonucunda gelir kaybına maruz kalmışlardır (Sönmez, 2013: 98).

Şekil 2: 1990-1999 Döneminde Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Aktif Karlılık Oranı (%)

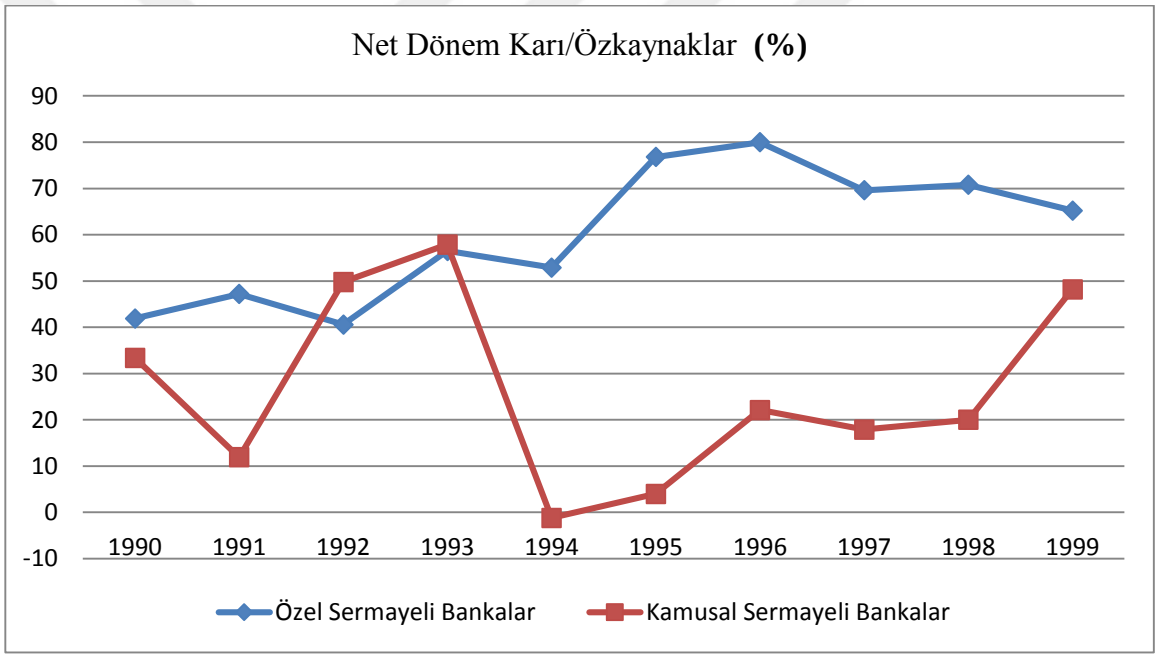

Kaynak: TBB

Şekil 2 ve 3'e bakıldığında kamu ve özel sermayeli bankaların 1994 krizinden yüksek oranda etkilendiği ve karlılık oranlarında özellikle kamu bankalarında ciddi bir azalma yaşandığı görülmektedir.

Bu dönemde Ziraat Bankası, Halk Bankası, Vakıflar Bankası ve Emlak Bankası olmak üzere kamu bankaları geniş şube ağına ve sektör içinde ağırlığa sahiplerdi. Ancak kamu bankalarının kredi kullandırımlarında siyasi müdahaleler etkili olmuş olup etkinlik ve verimlilikleri bakımından diğer bankaların gerisinde kalmışlardır. Bu durum kamu bankalarının sektördeki ağırlıklarının azalmasına neden olmuş, 1990'lı yıllarda %44,6 olan sektör ağırlıkları 2000 yılına gelindiğinde %34,3'e gerilemiştir (Dinçer, 2006: 91).

Şekil 3: 1990-1999 Döneminde Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Özkaynak Karlılık Oranı (%)

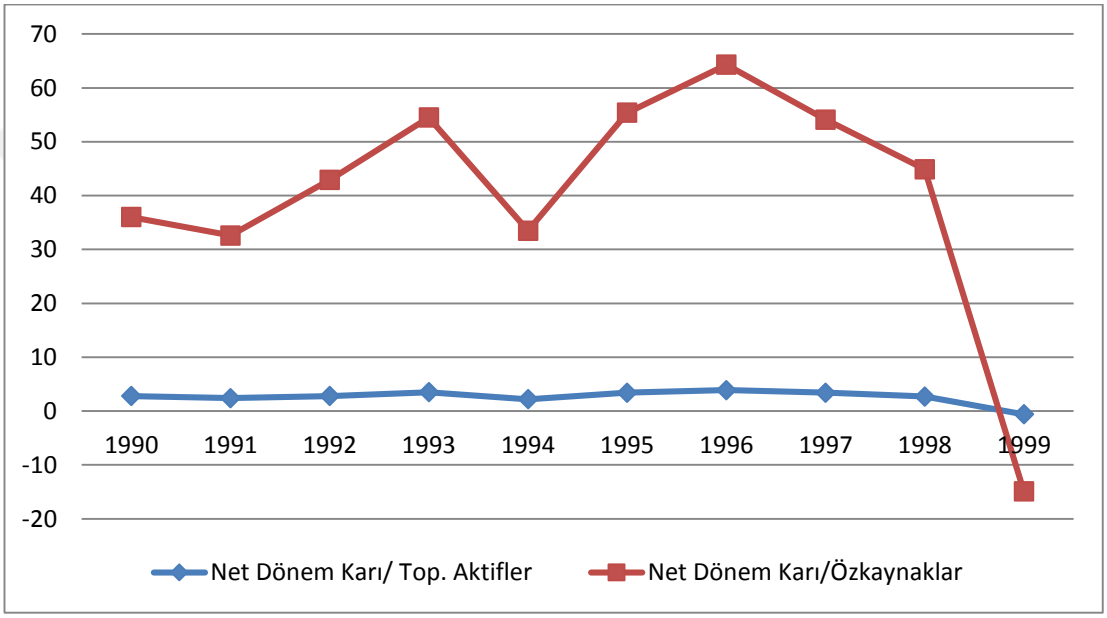

Kaynak: TBB

Krizin ardından uygulamaya konulan 5 Nisan kararları ile kısa vadede ve geçici olmak üzere para ve döviz piyasalarında istirar sağlanmış, TL'ye güven artmış öyle ki 1995 yılında sonra Türkiye ekonomisi toparlanma sürecine girmiş, bankacılık sektöründe toplam aktifler dolar cinsinden yüzde 21,7 artarak 83,3 milyar dolar olmuştur. Ancak tüm bu olumlu gelişmeler kısa süreli olmuştur. 1997 yılında yaşanan Asya krizi bankacılık sektörünü büyük ölçüde olumsuz etkilemese de 17 Ağustos 1998 yılında Rusya'da baş gösteren ekonomik kriz ile birlikte ülkede 6 hafta içinde 6 milyar

dolar yabancı finansal yatırım çıkışı gerçekleşmiştir. 1999 yılında ise Brezilya Krizi ortaya çıkmış , aynı yıl ülkemizde Ağustos ve Kasım aylarında meydana gelen depremler Türkiye ekonomisini ciddi daralmaya sürüklemiştir (Vaz, 2021: 32). Tüm bu olaylar bankacılık sektörünü de olumsuz etkilemiş ve yüksek riskli ortamda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Şekil 4: 1990-1999 Döneminde Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%)

Kaynak: TBB

Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen 1999 yılına kadar özkaynak ve aktif karlılığı pozitif iken, Şekil 4'te de görüldüğü üzere 1999 yılında negatife dönmüştür. 1999 yılında net faiz marjının daralması ile toplam gelirde meydana gelen azalma, vergi ve karşılık giderlerinin artması ile faiz ve döviz kurunun realize olması sektörde zarara yol açan faktörlerdir (Atasoy, 2007: 14).

Bankacılık kesimi 1990'lı yıllarda özkaynak yetersizliği, aktif kalitesindeki zayıflık, kamu bankalarının sektör içindeki etkin olmayan ağırlığı, küçük ölçekli bankacılık yapısı, piyasada oluşan risklere karşı kırılganlık, risk yönetiminde ve iç kontrolde yetersizlik, şeffaflık eksikliği gibi problemler ile karşı karşıya kalmıştır (Boyacıoğlu, 2003: 525). Ekonomideki ve bankacılık sektöründeki olumsuz yapıyı

çözebilmek doğrultusunda "Dezenflasyon Programı" 2000 yılında uygulanmaya başlanmıştır (TBB, 2008: 18). Program kapsamında sıkı maliye politikası ve yapısal reformlar hayata geçirilmiştir. Diğer yandan döviz kurları önceden açıklanarak hedeflenen enflasyona göre belirlenmiş, bu uygulama ile enflasyonist beklentilerin aşağıya çekilmesi amaçlanmış ve para politikasında likidite genişlemesi yabancı kaynak girişine bağlanmıştır (TBB, 2012: 23).

Uygulamaya konulan programın ön koşullarının sağlanması ile birlikte faiz ve enflasyon oranlarında düşüş gerçekleşmiş, yabancı sermaye girişi hızlanarak ülkedeki iç talep genişlemiştir (Özdenkaya, 2013: 54). Ancak planlanan yapısal ve mali reformlar gerçekleştirilememiş, finansal varlıklar kontrol altından çıkmış, finansal kesimde likidite sıkışıklığı yaşanarak faiz oranları yükselmiş ve bankalar açık pozisyonlarını kapatmak için yüksek maliyetten kaynak bulmak durumunda kalmışlardır (Yağcılar, 2010: 114). Öyle ki dönemin özel sermayeli büyük bankalarının beşincisi konumunda olan Demirbank fon yetersizliği nedeniyle yükümlülüklerini yerine getirememiş ve fona devredilmiştir (Tokgöz, 2001: 276). 2000 yılında Demirbank ile birlikte Etibank ve Bank Kapital'in yönetimi de TMSF'ye devredilmiş ve aynı yılın sonunda Fon'daki banka sayısı 11' e ulaşmıştır (TBB, 2008: 19).

2.2.6. 2000 ve Sonrası Dönem

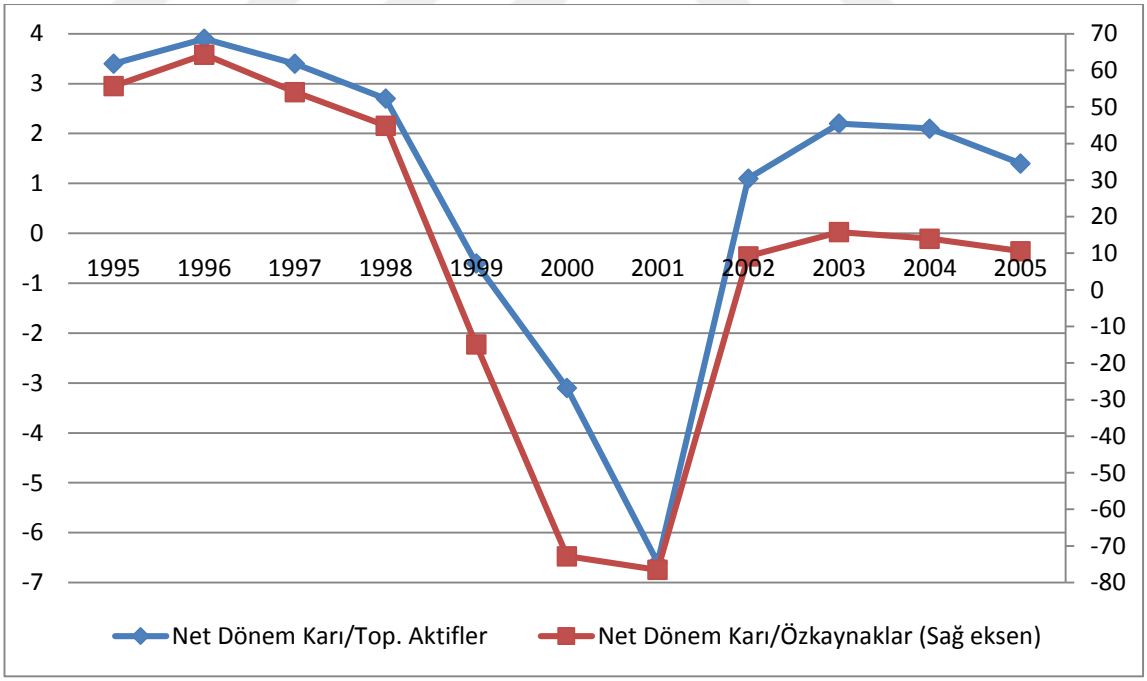
2000'li yılların başında sektörde yaşanan iki önemli gelişme Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleridir. Bu iki kriz ile bankacılık kesiminin içinde bulunduğu sorunlar daha da ağırlaşmış, sektör Kasım 2000 krizi ile faiz riski , Şubat 2001 krizi ile de hem faiz hem de kur riski ile karşı karşıya kalmıştır.

Bankacılık krizinin neden olduğu kriz özelliğini taşıyan Kasım 2000 krizinin oluşumunu tetikleyen temel unsurlar; ödemeler bilançosu açıklarındaki hızlı artış, yapısal reformların başarıya ulaşamaması ve 1999 yılında yaşanan Marmara depremlerinin ekonomi ve özellikle bankalar üzerinde oluşturduğu yük olarak belirtilebilir. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Kasım krizinin derinleşmesini engellemek amacı ile TCMB tarafından piyasaya ek likidite sunulmuş, IMF'den 7.5 milyon dolarlık ek finansman sağlanmış, ancak sağlanan destekler yetersiz kalmıştır

(Şimşek, 2007: 57). Kasım 2000 krizi ve sonrasında faiz oranlarında yaşanan artışlara rağmen hem yabancıların hem de yurtiçindeki yerleşiklerin dövize olan talepleri devam etmiş, TCMB dövize olan talebin engellenememesi nedeniyle 21 Şubat 2001 tarihinde kur çıpası uygulamasına son vererek kurların dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır. Böylece bankacılık krizi ile para krizinin aynı anda görüldüğü ve literatürde "ikiz krizler" olarak adlandırılan kriz dönemi yaşanmıştır (Küçükbıçakçı, 2004: 98).

Kasım ve Şubat krizleri bankaların varlıklarının içinde önemli paya sahip olan "Devlet İç Borçlanma Senetleri"nin değerlerinde düşüşe neden olmuş, mevduat faiz oranları artmış ve sabit kur rejiminden dalgalı kur rejimine geçilmesi ile birlikte döviz cinsinden borçlanan bankalar yüksek tutarlarda borçlarını ödemek durumunda kalmışlardır. Bunların sonucunda bankaların karlılığında gerilemeler yaşanmış ve sermayeleri erimiştir (Boyacıoğlu, 2003: 528).

Şekil 5: 1995-2005 Döneminde Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%)

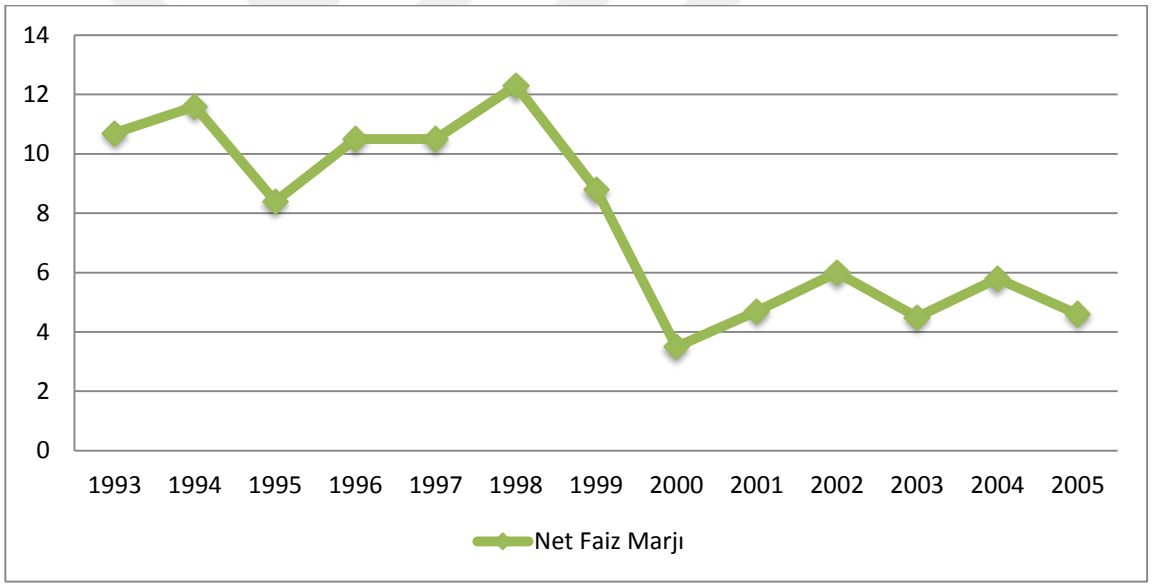
Kaynak: TBB, Seçilmiş Rasyolar

Şekil 5'te de görüldüğü üzere 1999 yılında zarar açıklayan sektörde 2000'li yılların başında da dönem zararlarının aktiflere oranında artış gerçekleşmiş, 2001

yılında %6,6 seviyesine ulaşmıştır. Bu gerçekleşen yüksek zararlarda 2000 krizi ile yaşanan devalüasyon sonrası yükselen kambiyo zararları, kredi risklerine karşı ayrılan yüksek karşılık giderleri ve faiz oranlarındaki artış nedeniyle bankaların portföyünde bulunan menkul kıymetlerin fiyatlarının düşmesi etkili olmuştur. Diğer yandan 1998 yılına kadar yüksek özkaynak karlılığı bulunan sektörde 1999-2002 yılları arasında oluşan zararlar özkaynakların erimesine yol açmıştır (Atasoy, 2007: 14-15).

Banka bilançosunda aktif ve pasif yönetiminin önemli unsurlarından olan net faiz marjı incelendiğinde ise kriz öncesi dönemde hızlı bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Öyle ki Şekil 6'da görüldüğü üzere net faiz marjı 2000 yılında 3,5 ile en düşük seviyeye gerilemiştir.

Şekil 6: 1993-2005 Dönemi Net Faiz Geliri / Top. Aktifler (%)

Kaynak: TBB, 2008

Faiz marjlarının kriz öncesi dönemde düşüş göstermesinde ise banka sayılarında yaşanan hızlı artış kaynaklı rekabet artışı etkili olmuştur (Atasoy, 2007: 18). Krizin ardından bankalar küçülmeye ve birleşmeye gitmiş, Tablo 4'te de görüldüğü üzere 2000 yılında 79 adet olan banka sayısı 2003 yılında 55'e, 2007 yılında 50'ye ve 2010 yılında 49'a düşmüştür. Banka sayısındaki azalışta TMSF'ye devrolan bankaların yanı sıra banka birleşmeleri de etkili olmuştur. Krizin ardından "yeniden

yapılandırma programı" kapsamında bankacılık sektörüne yönelik uygulanan politikaların olumlu etkileri görülmüş, 2004 yılından itibaren şube sayılarında artış yaşanmıştır.

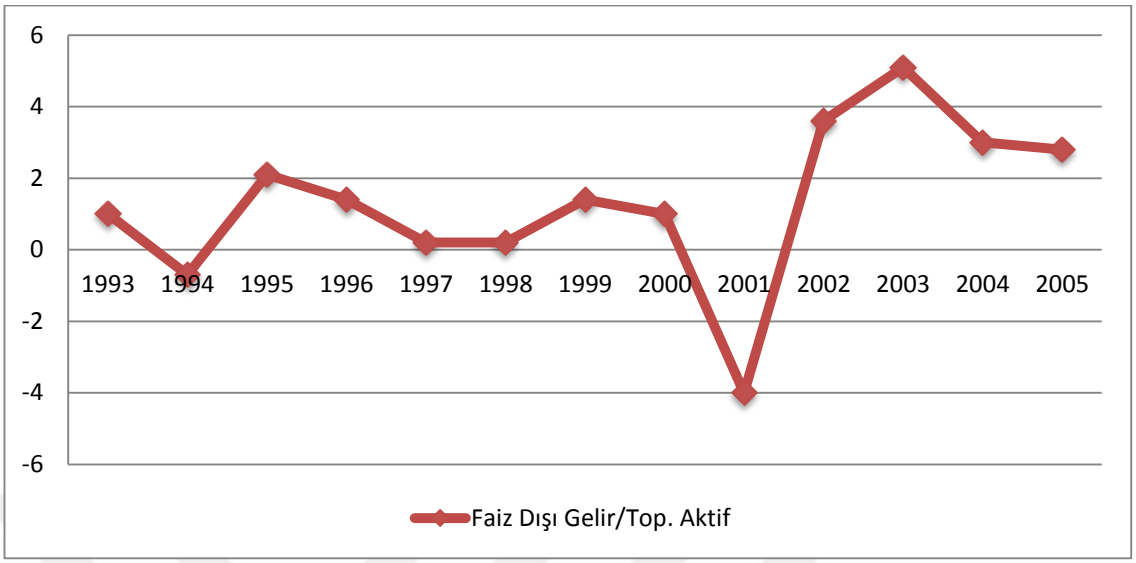
Tablo 4: Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Göstergeleri (2000-2010)

Yıllar	**2000**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Banka Sayısı	79	55	53	51	50	50	49	49	49
TMSF Bünyesindeki Bankalar	11	2	1	1	1	1	1	1	1
Şube Sayısı	7.837	5.966	6.106	6.247	6.849	7.618	8.790	9.027	9.465

Kaynak: TBB; TBB, 2012: 29

Bankacılık sektöründe faiz dışı gelirlerdeki değişim 1993- 2005 dönemi için incelendiğinde ise (Şekil 7) kriz öncesi dönemdeki durumun aksine kriz dönemi ile birlikte faiz dışı gelirlerin azaldığı görülmektedir. Özellikle 2002 yılı öncesinde faiz oranlarının artış gösterdiği dönemlerde kurlarda da artış meydana gelmiş ve bu nedenle döviz cinsinden açık pozisyonu olan sektörün kambiyo zararlarının etkisi ile faiz dışı gelirlerinde azalış gerçekleşmiştir (Atasoy, 2007: 19).

Şekil 7: 1993-2005 Dönemi Faiz Dışı Gelir / Aktif Oranı (%)

Kaynak: Atasoy, 2007: 20

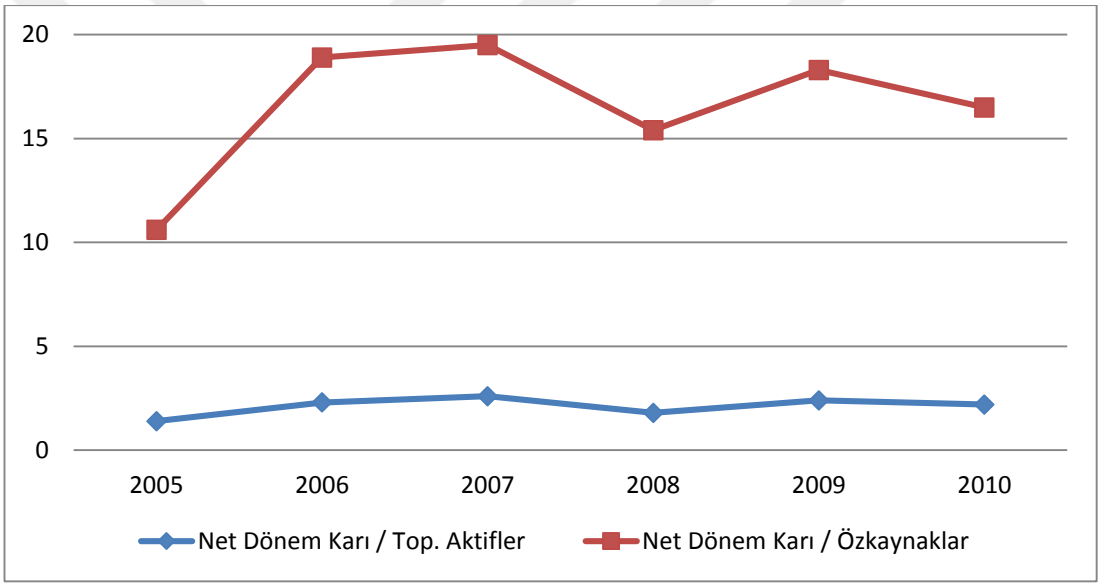
2000 ve 2001 krizleri bankacılık sektöründeki yönetsel ve denetimsel eksiklikleri, banka bilançolarındaki zayıflıkları ile ahlaki çöküntü gibi sorunları ortaya çıkarmış, regülasyonların yetersiz kalması sebebiyle sektörde yeniden yapılandırma sürecine gidilmiştir. Bu doğrultuda bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi istenmiş, sermaye yapılarını güçlendiremeyen bankaların ise TMSF'ye devri gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan gözetleme ve denetleme faaliyetlerinin standartları genişletilerek uluslararası standartlar seviyesine ulaştırılmış, bankaların yönetim faaliyetleri ile risk analizlerine düzenlemeler getirilmiş ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile sektörün şeffaflığı ve güvenilirliği artırılmış, sisteme girişler zorlaştırılmış ve sektörün denetimini öncelikli hale getirmiştir (Arslan vd., 2015: 108).

Türk Bankacılık sektöründe ve ülke ekonomisinde görülen iyileşme 2008 yılına kadar devam etmiştir. 2007 yılında Amerika'da başlayıp 2008 yılında küresel hale gelen kriz tüm dünya ekonomisini dolayısıyla ülkemiz ekonomisini de etkilemiştir. Ancak gerek yapılandırma sürecinin olumlu sonuçlar vermesi gerekse yasal altyapı ile sağlamlaştırılan denetim sistemi sayesinde Türkiye'de Bankacılık Sektörü küresel krizden en az etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Öyle ki krizin etkilerini görmemizi sağlayacak önemli göstergelerden biri olan ve Basel Uzlaşısı kapsamında asgari %8 olarak belirlenen Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR) %18 olup krizin en etkili olduğu dönemde %20,6 seviyelerine yükselmiş, 2010 yılında ise %19,9

olarak gerçekleşmiştir (Selçuk, 2010: 21-26). Genel görünümde ise 2001 krizinde iflas eden ve fona devredilen bankalar ile birlikte sektörde 61 banka faaliyet gösterirken takip eden yıllarda da banka sayılarında düşüş trendi izlenmiş ve banka sayılarında azalış yaşanmıştır. 2009 yılında 45 adet banka sektörde faaliyet gösterirken 2008 krizinde hiçbir banka fona devredilmemiş veya faaliyetlerine son vermemiştir (Arslan ve diğerleri, 2015: 114).

1999-2002 yıllarında zarar eden sektör krizin ardından toparlanma sürecine girmiş, 2008 krizinin etkileri ile sektörün karlılığında düşüş gözlenmiş ancak yine kar etmeye devam etmiştir.

Şekil 8: 2005-2010 Döneminde Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%)

Kaynak: TBB, Seçilmiş Rasyolar

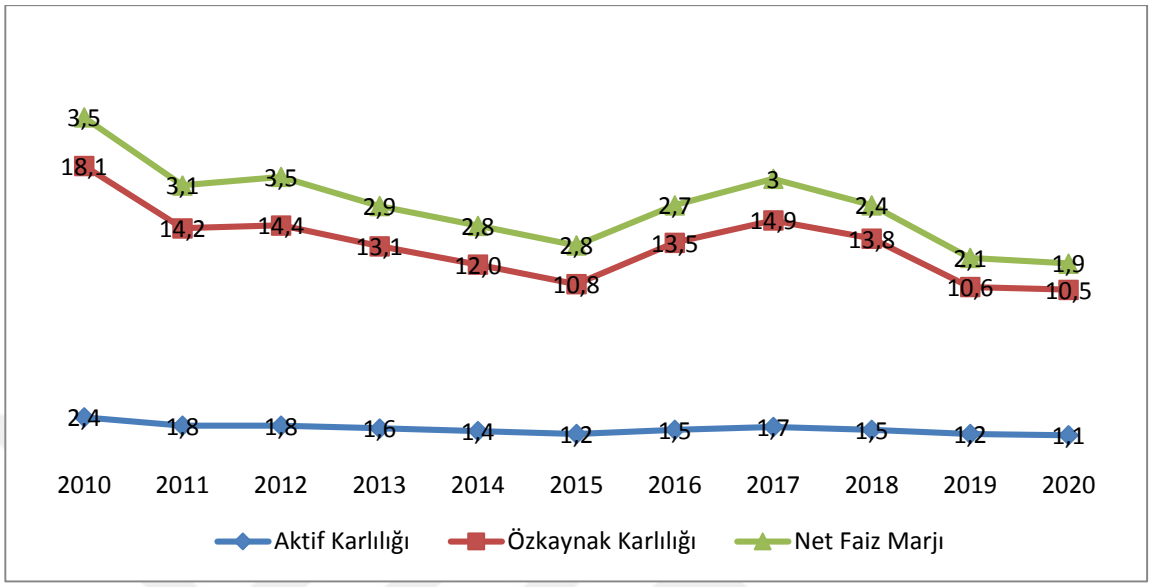
Şekil 8'de de görüldüğü üzere 2008 yılı öncesinde yükselişe geçen karlılık oranlarında krizle birlikte düşüş yaşanmış, 2009 yılı ile birlikte sektör tekrar toparlanma eğilimine girmiştir. Krizin etkilerinin en az görüldüğü sektör olan Türkiye Bankacılık sektöründe yaşanan bu durumda 2001 krizi sonrasında sektörde alınan önlemlerin ve getirilen düzenlemelerin etkili olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de bankacılık sektörünün uluslararası piyasalardan sağladığı fonların büyük oranda azalması maliyetlerin yükselmesine ve bankaların nakitte kalmasına neden olmuştur.

Ancak Merkez Bankası tarafından politika faiz oranlarının düşürülmesi, genişletici para ve maliye politikaları çerçevesinde alınan önlemler ve 2001 krizi sonrası güçlenen finansal yapı sayesinde küresel kriz ile yaşanan bu sıkıntılı sürecin çok uzun sürmediği görülmektedir.

Alınan önlemler ve uygulanan politikalar neticesinde 2010 yılında ülke ekonomisi %8,9 oranında büyümüş ve bu ekonomik iyileşme bankacılık sektörünü de olumlu etkilemiştir. Ancak kriz sonrası uluslararası piyasalardaki kurumların finansal sorunlarının çözülememesi, mali politikalara olan güvenin sarsılması, kamu borç stoku oranının yüksekliği gibi nedenler sonucu tekrar bir belirsizlik ortamı yaşanmış ve küresel kriz borç krizine dönüşmüştür. Dolayısıyla dış piyasalardaki bu gelişmeler Türkiye'de bankacılık sektörünü de etkilemiş ve sektörün net karlılığı azalmıştır (Kaya ve Çöllü, 2020: 27).

Küresel kriz sonrasında Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülke finansal kurumların likidite, sermaye yeterliliği ve denetimine ilişkin denetlemelerin ve etkinliğin artırılmasına önem vermiş, finansal kurumların yapılarını güçlendirmişlerdir. Şekil 9'da da görüldüğü gibi 2015 yılından itibaren dünya ve ülke ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler bankacılık sektörüne de yansımış ve sektörün karlılığında artış yaşanmıştır

Şekil 9: 2010-2020 Yılları Arasında Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansı (%)

Kaynak: TBB, Seçilmiş Rasyolar: 2020

2.2.7. Covid-19 Pandemisi ve Türkiye'de Bankacılık Sektörüne Yansımaları

2019 yılında Çin'de başlayıp 2020 yılının Mart ayında küresel salgın olarak ilan edilen ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını insan sağlığının yanı sıra dünya ekonomisi için de tehdit oluşturmuştur. Salgının yayılmasını engellemek amacıyla alınan önlemler, insanların tüketim alışkanlıklarını değiştirmekle birlikte üretim süreçlerinde de yavaşlamaya neden olmuş hem ulusal hem de uluslararası ticarette duraksamalar meydana gelmiş ve dolayısıyla bu durum istihdamı da olumsuz etkilemiştir. Sonrasında ekonomik krize dönüşen Covid-19 salgının bulaşıcılık riski yakın temas halinde söz konusu olduğundan özellikle de bankacılık sektörü gibi müşteri ilişkilerinin yoğun olduğu sektörlerde istihdam düzeyinde değişimler söz konusu olmuştur. Tablo 5'te görüldüğü üzere pandemi süresince verimsiz olan şubelerin kapatılması, insanların daha çok dijital bankacılık gibi diğer hizmet kanalları kullanmaları kaynaklı şube ve personel sayılarında azalış gerçekleşmiştir. Öyleki 2019

yılında aktif dijital bankacılık müşteri sayısı 53.157 iken bu sayı 2020 yılında 65.677'e , 2021 yılında 77.392'ye ve 2022 yılının Eylül dönemi itibariyle 90.579'a çıkmıştır. Ancak salgının etkilerinin hafiflemesi, tekrar normal hayata geçilmesi ile birlikte şube yoğunluklarının artması, diğer yandan pandemi ile birlikte getirilen evden çalışma uygulaması neticesinde 2022 yılı itibariyle şube sayısı azalırken, personel sayısı pandemi öncesindeki rakamların üzerine çıkmıştır.

Tablo 5: Covid-19 süresince Banka, Şube ve Çalışan Sayısının Değişimi

Dönemler	Banka Sayısı (Adet)	Yurt İçi Şube Sayısı (Adet)	Yurt İçi Personel Sayısı (Adet)
2019	51	11.298	203.839
2020	52	11.114	202.442
2021	53	11.023	201.349
Eyl.22	55	10.992	204.427

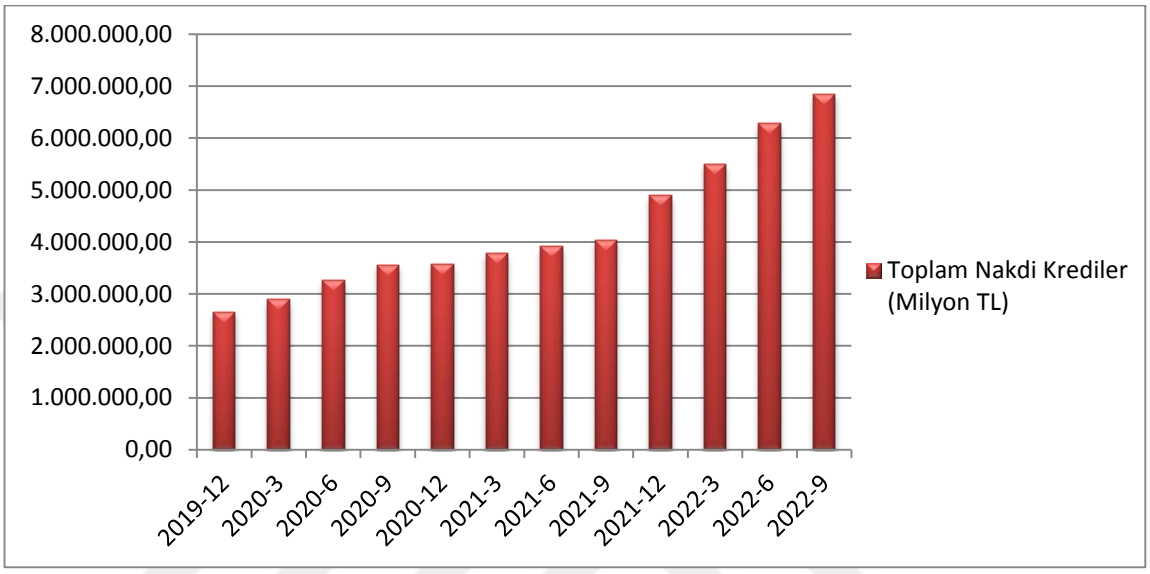
Kaynak: BDDK

Covid-19 salgını süresince salgınla baş edebilmek için tüm dünyada, gerek salgının yayılmasını engellemek gerekse salgının yol açacağı ekonomik durgunluğu hafifletmek amacıyla, çeşitli önlemler alınmıştır. Piyasaya ihtiyacı olan likiditeyi sağlamak için Merkez Bankaları aracılığıyla para politikaları, diğer yandan firmaların, üreticilerin ve hane halkının desteklenmesi için maliye politikaları devreye sokulmuştur.

Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarih olan 11 Mart tarihinden günümüze kadar seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, eğitim kurumlarının tatil edilmesi, restoran ve cafe tarzı yerlerin kapatılması, işyerlerinin çoğunlukla evden çalışmaya geçmesi gibi tedbirler alınmıştır. Bu dönemde uygulanan genişetici para politikaları yüksek enflasyona ve ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. Hem arz hem de talep şokuna yol açan salgın, firmaların ve hane halklarının finansman ihtiyacında artışa yol açmıştır. Uygulanan düşük faiz politikası ve diğer düzenlemelerle finansman ihtiyacının karşılanmasında bu süreçte bankalar önemli bir rol üstlenmiştir (Kartal, 2020: 2). Covid-19 pandemesi süresince Türk bankacılık sektöründe salgının ekonomik etkilerini azaltmak ve ekonomide meydana gelen daralmayı önlemek amacı

ile özellikle kamu bankaları aracılığıyla kredi paketleri düzenlenmiş ve Şekil 10'da da görüldüğü gibi bankaların kredi hacminde önemli artışlar yaşanmıştır.

Şekil 10: Türk Bankacılık Sektöründe Toplam Nakdi Krediler (Milyon TL)

Kaynak: BDDK

Covid-19'un sebep olduğu krizin etkilerini azaltmak amacıyla bu süreçte gerek maliye gerek para politikası olmak üzere birtakım önlemler alınmıştır. Alınan kararlar da özellikle kamu bankaları aracılığıyla uygulanmış ve bu süreçte düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından da bankalara yönelik birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Alınan önlemlere ve getirilen düzenlemelere ilişkin bilgiler ise aşağıda açıklanmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Önlemleri

Covid-19 salgını döneminde BDDK tarafından bankacılık sektörüne yönelik iki temel düzenleme yapılmıştır. Birincisi aktif rasyosu ve diğeri "Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar için Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"teki sürelere yönelik düzenlemelerdir.

- Aktif Rasyosu

1 Mayıs 2020 tarihi itibariyle yürürlüğe giren ve haftalık olarak raporlaması yapılan aktif rasyosu ile "COVID-19 salgını nedeniyle ortaya çıkan sürecin ekonomiye, piyasaya, üretime ve istihdama olumsuz etkilerinin asgari seviyeye indirilmesi ve bankaların ellerinde bulundurduğu kaynakların en etkin şekilde kullanılması" hedeflenmiştir (BDDK, 2020).

Kurul kararında aktif rasyosu şöyle hesaplanmaktadır (BDDK, 2020):

$$AR = \frac{Krediler + Menkul\ Kıymetler\ x\ 0{,}75 + TCMB\ Swap\ x\ 0{,}5}{TL\ Mevduat + (YP\ Mevduat\ x\ 1{,}75)}$$

Kredi-mevduat oranı ile ilişkilendirilen AR düzenlemesinde kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulmuş, mevduat bankalarında %100, katılım bankalarında ise bu oran %80 olarak belirlenmiştir (BDDK, 2020). Ardından 29.05.2020 tarih ve 9042 sayılı Kurul kararı ile aktif rasyosunun "payda kısmının hesaplanmasında, YP Mevduat kalemi toplamının; YP Kredilere kadar olan kısmına 1 katsayısının, YP Kredileri aşan kısmına ise 1,75 katsayısının uygulanmasına ve Krediler kalemindeki, KOBİ kredilerinin, Proje finansmanı kredilerinin ve İhracat kredilerinin hesaplamada 1,1 katsayısı ile ağırlıklandırılmasına; 3 aydan kısa vadeli kredilerin, hesaplamada Krediler kalemine dahil edilmemesine" karar verilmiştir. AR formülünden de anlaşılacağı üzere bankaların TL ve YP cinsinden topladıkları fonların krediye dönüştürülmesi, menkul kıymet alımında veya TCMB ile Swap yapılması şeklinde kullanılması yönünde bir baskı oluşturuldu. AR formülünde krediler katsayısının diğer kullanımlara göre yüksek olması, bankaların TL ve yabancı para mevduatlarını krediye dönüştürmesi durumunda rasyoyu tutturmalarını kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde paydada YP mevduatlarının katsayısının 1,25 olması bankacılık sektöründe YP mevduat payını düşürmeyi amaçlamaktadır (Acar Balaylar, 2021: 113).

AR uygulamasının zamanla ülkedeki enflasyonu artırması kaynaklı BDDK'nın 28.09.2020 tarih ve 9170 sayılı Kurul kararında revize edilerek mevduat bankaları için belirlenen oran %90'a, katılım bankaları için ise %70'e düşürülmüştür. Aktif rasyosu

uygulaması ile bankalara kredi vermeleri teşvik edilmiş, topladıkları mevduatlara rağmen mevduatların krediye dönüştürülmesinde isteksiz davranan bankaların cezalandırılması (aykırı olan tutarın %5'i oranında) amaçlanmıştır. Ancak AR düzenlemesinin uygulandığı tarihlerde kredi hacminde artış yaşanmış, yüksek kredi büyümesi enflasyon artışını tetiklemeye devam etmiş ve 24.11.2020 tarih ve 9271 sayılı Kurul kararı ile AR hesaplamasına son verilmiştir.

- Kredilerin Sınıflandırılmasında Öngörülen Sürelerin Düzenlenmesi

BDDK'nın pandemi sürecinde almış olduğu diğer bir önlem de kredi ödemelerinde yaşanan gecikmelere ilişkin getirilen esnekliktir.

Kurulun 17.03.2020 tarihli ve 8948 sayılı kararı ile;

Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 4 üncü ve 5 inci maddeleri kapsamında kredilerin donuk alacak sınıflandırılması için öngörülen 90 gün gecikme süresinin, bu Kurul Kararı tarihi itibariyle Birinci ve İkinci Grupta izlenen krediler için 31.12.2020 tarihine kadar 180 gün olarak uygulanmasına ve 90 günlük gecikmeye rağmen İkinci Grupta sınıflandırılmaya devam olunan krediler için ayrılacak karşılıkların, bankaların TFRS 9 kapsamında beklenen kredi zararının hesaplanmasında kullandıkları kendi risk modellerine göre ayırmalarına devam olunmasına
yönelik karar alınmıştır.

19.03.2020 tarihli ve 8950 sayılı Kurul kararında ise;

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerinin Muhasebe Uygulamaları ile Finansal Tabloları Hakkında Yönetmeliğin 6 ncı maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde ve aynı maddenin altıncı fıkrasında belirtilen 90 gün gecikme süresinin, TFRS 9 kapsamında beklenen kredi zararı ayıran şirketler için de geçerli olmak ve bu Kurul Kararı tarihi itibariyle henüz "Tasfiye Olunacak Alacaklar" hesabında izlenmeyen alacaklar da dahil olmak üzere, 31/12/2020 tarihine kadar 180 gün ve finansal kiralama şirketlerince 240 gün olarak uygulanmasına, 90 günlük gecikmeye rağmen "Tasfiye Olunacak Alacaklar" hesabına aktarılmayan alacaklar için şirketlerce kendi risk modellerine göre karşılık ayrılmasına devam olunmasına
karar verilmiştir.

BDDK'nın 27.03.2020 tarihli ve 8970 sayılı Kurul kararı ile;

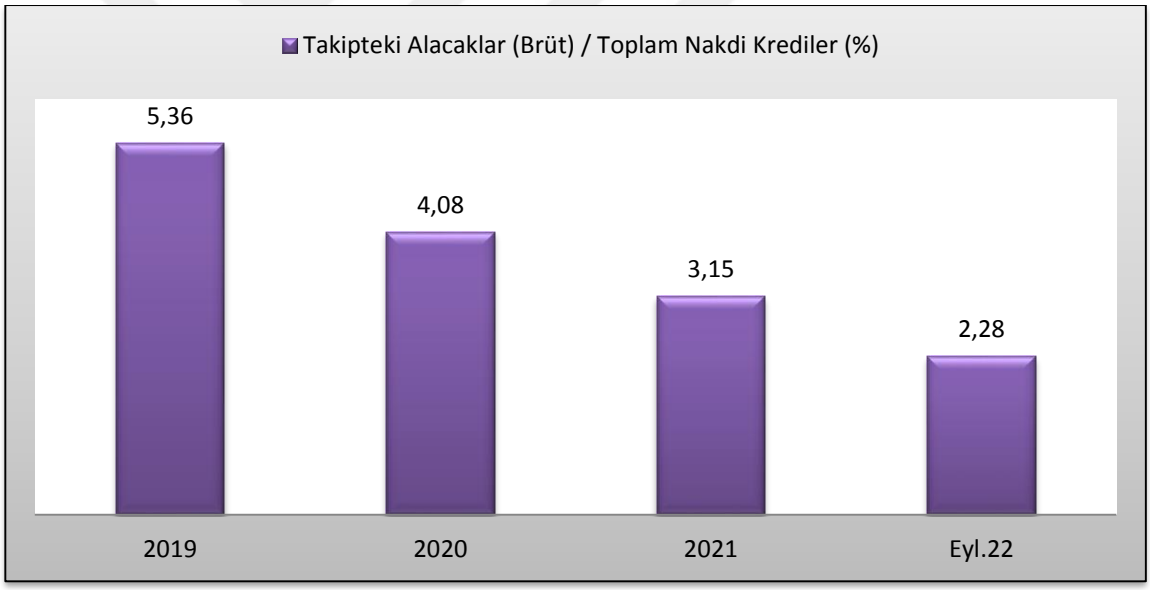
Kredilerin İkinci Grupta sınıflandırılması için öngörülen 30 gün gecikme süresinin, 17.03.2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, Birinci Grupta

izlenen krediler için 31.12.2020 tarihine kadar 90 gün olarak uygulanmasına ve 30 günlük gecikmeye rağmen Birinci Grupta sınıflandırılmaya devam olunan krediler için ayrılacak karşılıkların, bankaların TFRS 9 kapsamında beklenen kredi zararının hesaplanmasında kullandıkları kendi risk modellerine göre ayrılmasına devam edilmesine

karar alınmış ve daha sonra alınan karar ile bu süre 30.09.2021 tarihine kadar uzatılmıştır.

BDDK tarafından alınan önlemlerde bankaların vadesi gelen kredilerine grup değişikliği yapılmaması ve böylece vadesi gelen kredilerine ek karşılık ayrılmayarak kredi hacminde büyüme yaratılması sağlanmıştır. Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere takibe düşen kredilerde 2019 yılına kıyasla düşüş yaşanmış ve böylece aktif kalitesinde yaşanacak kötüleşmenin önüne geçilmiştir.

Şekil 11: Nakdi Krediler İçerisindeki Takipteki Alacaklar Oranı (%)

Kaynak: BDDK

TCMB Tarafından Alınan Önlemler

Covid-19'un neden olduğu ekonomik kaybı engellemek için TCMB tarafından ise aşağıda belirtilen genişletici bir takım politikalar uygulanmıştır (TBB 2021 ve TCMB 2020):

- "Ağırlıklı fonlama maliyetleri" düşürülmüş ve kredi kullanımı özendirilmiştir.

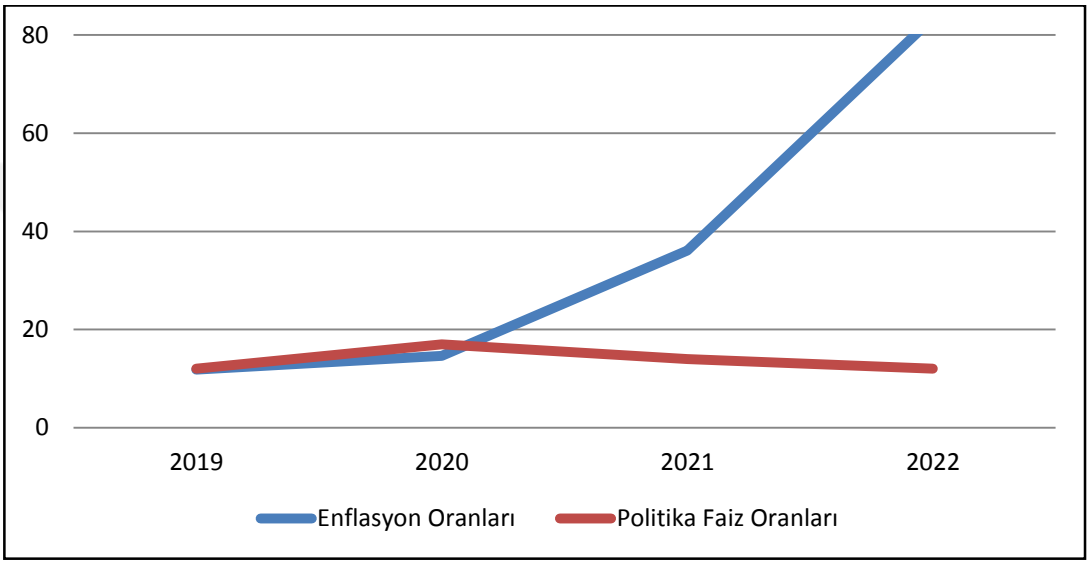
- “Zorunlu karşılık oranları” yoluyla piyasadaki para ikamesinin önüne geçilmesi amaçlanmış ve TL cinsindeki krediler için ZK’lara uygulanacak oran düşürülmüştür.
- Swap piyasalarında işlem hacmi artırılmaya çalışılmıştır. İlgili ihalelerin euro va altın karşılığı da düzenlenmesine imkan tanınmıştır.
- Bankaların kredi hacimlerinin artırılması kapsamında zorunlu karşılıklarda düzenlemeler yapılmış ve vade dilimleri ile yükümlülük türlerinin tamamında indirim sağlanmıştır.
- Gün içi ve gecelik vadeli hazır imkanlar kapsamında bankaların ihtiyaç duyduğu likidite sağlanmıştır.
- Piyasa yapıcı bankalara “açık piyasa işlemleri” kapsamında likidite imkanları artırılmıştır.
- “1 haftalı repo ihaleleri”nin yanı sıra 91 gün vadeye varan repo ihaleleri ile ihtiyaç halinde likidite sağlanmıştır.
- Pandemi döneminde yaşanan kur hareketliliği nedeniyle piyasaya doğrudan satım yönünde müdahaleler yapılmıştır.
- Altın fiyatlarında yaşanan artış kaynaklı altın hesaplarından TL vadeli mevduat hesaplarına dönüşüm için destek verilmiştir.
- Politika faiz oranlarında indirime gidilmiş, borçlanma maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır.
- Salgının, sektörde faaliyet gösteren firmalar üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla 18.03.2020-30.06.2020 tarihleri arasında vadesi gelen reeskont kredilerinin geri ödemeleri 90 güne kadar uzatılmıştır.
- Şubat 2022 tarihinde yurt dışında yaşayan vatandaşlar ile bu vatandaşların yurt dışında bulunan firmaların tasarruflarını ülkedeki bankalara kazandırmak amacıyla “TL Yuvam Hesabı” açıklanmıştır.

Alınan bu kararlar ile bankaların kredi hacminin genişletilmesi sağlanmış ve piyasanın likidite hacmi artırılmaya çalışılmıştır.

2020 yılının Mart ayında başlayan Covid-19 pandemisi ile birlikte ülkemizde yüksek enflasyon ve yüksek cari açık sorunları gün geçtikçe derinleşmiş, diğer yandan Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaşın getirmiş olduğu belirsizlik, emtia fiyatlarında artışa yol açmış ve finansal krizin derinleşmesine neden olmuştur. Aynı

zamanda gıda tedarikinde yaşanan sorunlar da enflasyonun üzerindeki baskıyı artırmıştır. Enflasyondaki artış devam ederken ülkemizde istihdamın ve büyümenin artırılması amacıyla "1 hafta vadeli repo ihale faiz oranı" (politika faizi) indirimine gidilmiş böylece finansman maliyetleri düşürülerek kredi hacmi artırılmaya çalışılmıştır (Danacı, 2022: 118-121).

Şekil 12: 2019-2022* Dönemi Enflasyon- Politika Faiz Oranları Değişimi (%)

* 2022 yılı Eylül ayı rakamlarını içermektedir.

Kaynak: TCMB ve TÜİK

Yukarıdaki grafikte de görüleceği üzere 2019 yılından itibaren enflasyon oranları sürekli artış göstermiş, enflasyondaki artışın önüne geçmek amacıyla 2020 yılında TCMB, politika faiz oranını %12'den %17 seviyesine çıkarmıştır. Ancak ekonomik durgunluğun derinleşmesi, büyüme ve istihdamın artırılmak istenmesi nedeniyle enflasyondaki artışa rağmen politika faiz oranlarında indirime gidilmiş ve Eylül 2022 itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine göre %83,45 düzeyinde gerçekleşen enflasyon oranına karşılık politika faizi %12 olarak belirlenmiştir.

Maliye Politikaları Kapsamında Alınan Önlemler

Covid-19 salgını ile birlikte uygulanmaya başlanan idari tedbirler ve kamusal yaşama getirilen sınırlamalar neticesinde ekonomide daralma yaşanmaya başlamış ve bu daralmadan çıkabilmek için "Ekonomik İstikrar Kalkınma Paketi" hazırlanmıştır. Bu paketin içeriğinde vergi indirimleri ve ertelemeleri, emekli maaşı artışları, asgari ücret iyileştirmesi, kredi-faiz ödemelerinin ertelenmesi, kısa çalışma ödenekleri ile kredi destek paketleri yer almakta olup bu paket kapsamında "Ekonomik İstikrar Kalkanı" adıyla 100 milyar TL'lik kaynak seti piyasaya sunulmuştur (Danacı, 2022: 113-114).

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ise artan kur artışını önlemek, birikimlerini TL cinsinden değerlendirenlerin kur hareketliliği karşısında mağdur olmaması ve Türk Lirasına olan talebi artırmak için "Kur Korumalı Mevduat Hesabı" uygulaması devreye alınmıştır. (TBB, 2021). Ürün şu şekilde uygulanmaktadır; (Eğilmez, 2022).

1- TL Mevduatlarından kur korumalı mevduata geçen mudilere bankalar %17 oranında faiz ödemesi yapmakta olup kurdaki değişimin TL aleyhine gerçekleşmesi üzerine oluşan fark Hazine tarafından bütçeden ödenmekte,

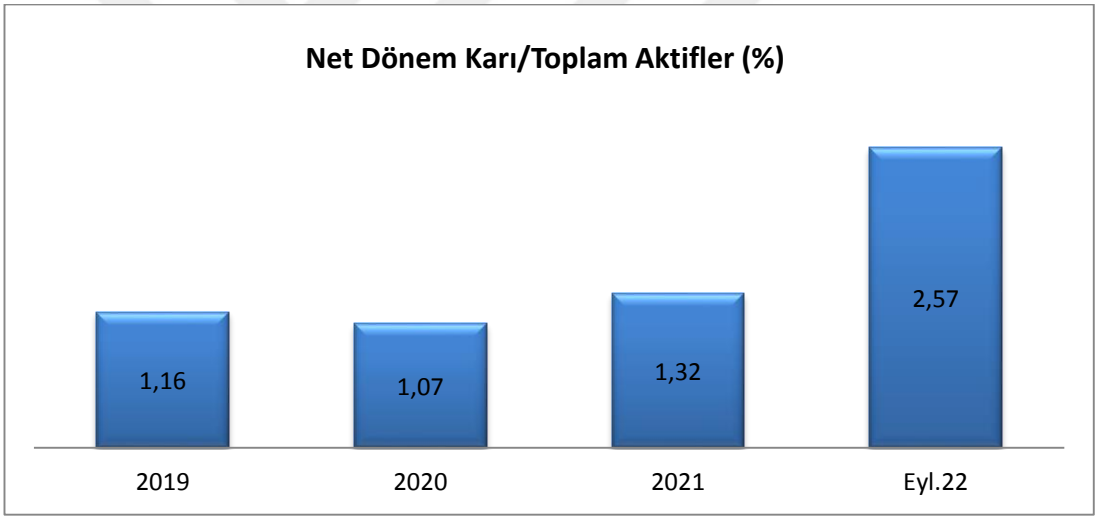
2- Döviz tevdiat hesaplarını bozdurarak kur korumalı mevduat müşterisi olanlara yukarıdaki sistem şeklinde ödeme yapılmakta ancak bu sefer fark TCMB tarafından ödenmektedir.

Diğer yandan Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 10 Bankanın Katılımı ile KOBİ'lere finansman desteği kapsamında "2021 Nefes Kredisi" 01.06.2021 tarihi itibariyle uygulanmaya başlanmıştır. SPK tarafından Ocak 2022 tarihinde yapılan açıklamaya göre mevduat/katılım hesaplarında değerlendirilen para piyasası fonlarının azami sınırı %25'ten %50'ye çıkarılmıştır (TBB, 2021). Kamu bankaları aracılığıyla ticari müşterilere özel 36 ay vadeli ve azami 6 ay ödemesiz dönemli olmak üzere yıllık %7,5 faiz oranı ile "İşe Devam Kredisi" kullandırılmıştır. Ayrıca yine kamu bankalarından Ziraat Bankası, Halkbank ve Vakıfbank tarafından "Avantajlı Konut Kredisi Paketi, Sosyal Hayatı Destek Paketi, Taşıt Kredisi Destek Paketi, Tatil Destek Kredi Paketi" gibi kredi paketleri oluşturulmuştur (Başer, 2022: 57).

Genel itibariyle yapılan düzenlemeler ekonomik faaliyetleri desteklemek, istihdamı artırmak, hane halklarının refah kaybını önlemek, üretim faaliyetlerini artırmak, para ikamesini azaltıp TL talebini artırmaya dönük uygulamalardan oluşmaktadır.

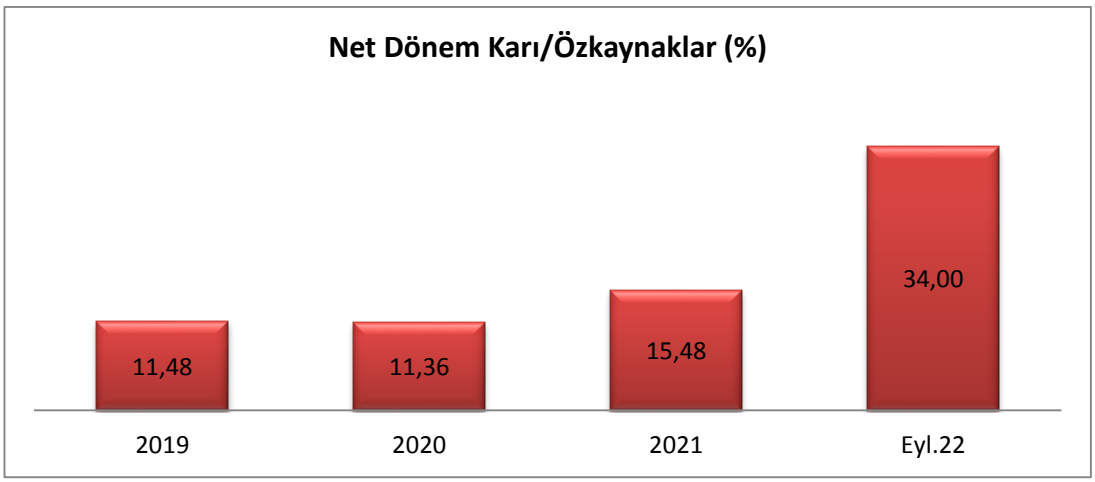
Salgının başlaması ile her sektörde olduğu gibi bankacılık sektöründe de değişiklikler yaşanmış, özellikle kamu bankaları olmak üzere bankalar kredi ertelemeleri, yeni kredi kullandırımları ve yeni müşteri edinme gibi çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu süreçte sektörün karlılık yapısı incelendiğinde bankaların karlılık yapısını gösteren aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve net faiz marjı rasyolarının üçünde de yıllar itibariyle artış yaşandığı aşağıdaki grafiklerde görülmektedir.

Şekil 13: Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Aktif Karlılığı (%)

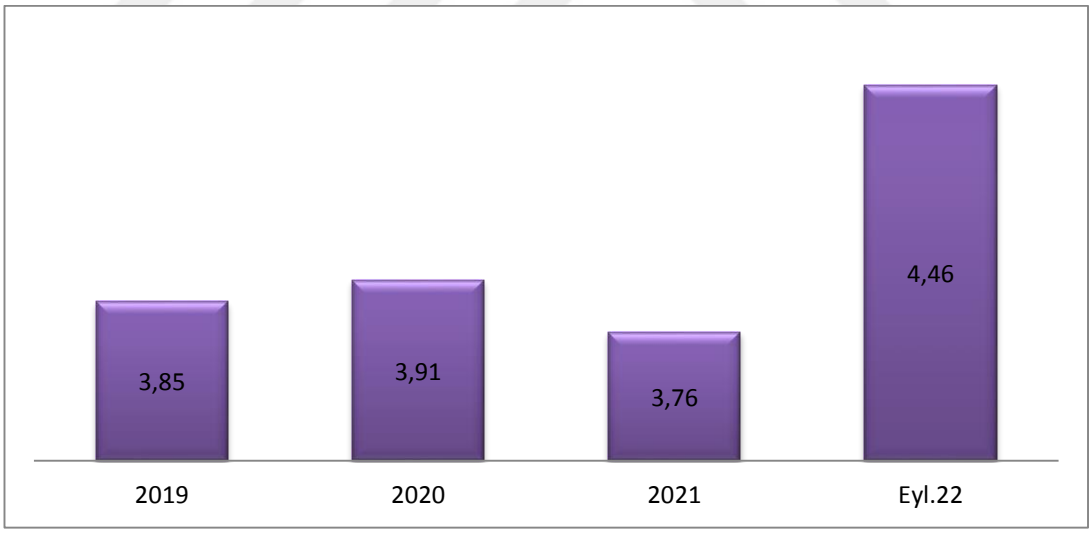
Kaynak: BDDK

Şekil 14: Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Özkaynak Karlılığı (%)

Kaynak BDDK

Şekil 15: Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Net Faiz Marjı (Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler (%)

Kaynak: BDDK

Özellikle 2022 yılında bankaların karlılığında yaşanan bu önemli düzeydeki artışların nedenleri şu şekilde açıklanabilir (Babuşçu, 2022);

- "Kur Korumalı Mevduat Hesabı" uygulamasında bankaların mevduat müşterilerine ödediği yıllık faiz oranı %17 seviyesindedir. Ancak müşterilere garanti

edilen kur değişimlerinin üçer aylık dönemlerde %20 seviyelerine gelmesi ve oluşan farkın devlet tarafından ödenmesi kaynaklı bankaların faiz giderleri düşük seviyelerde kalmıştır.

- Bankalar, TCMB'den borçlanırken "1 hafta vadeli repo ihale faiz oranı" ile borçlanmakta olup uygulanan para politikaları çerçevesinde politika faiz oranlarında indirime gidilmesi, buna karşılık devlete borç verirken ya da kredi kullandırırken daha yüksek faiz oranlarının kullanılması kaynaklı bankaların faiz gelirlerinde artış yaşanmıştır.
- Bankalar, 2022 yılı itibariyle mevduatlara ortalama %18 oranında faiz ödemesi yaparken, topladıkları mevduatları %30 faiz oranından kullandırmış ve böylece net faiz gelirlerinde artış yaşanmıştır.
- Bankaların portföylerinde bulundurdukları menkul kıymetler TÜFE'ye endeksli olup yükselen enflasyon oranları neticesinde enflasyon oranı kadar getiri elde etmişlerdir.
- Kur hareketliliğini önlemek ve döviz işlemlerinde meydana gelen dalgalanmaları azaltmak amacıyla döviz alım ve satım marjları açık tutulmuş ancak dövize olan talebin devam etmesi kaynaklı bankaların kambiyo karlarında artış yaşanmıştır.
- Enflasyon üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla özellikle kamu bankalarının kredi imkanları sınırlandırmış, ancak özel bankalar yüksek faiz oranları ile (%40-50 bandında) kredi kullandırmaya devam etmişlerdir.
- 2021 yılında salgın kaynaklı sektörün karlılığı 2022 yılına göre düşük seviyede kalmış ve baz etkisi kaynaklı olarak bankalar 2022 yılında yüksek karlar açıklamışlardır.

Türkiye'de bankacılık faaliyetleri 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile başlamış ve o dönemde faaliyetler, bankerler ve sarraflar aracılığıyla yürütülmüştür. Cumhuriyet'in ilanından önce faaliyet gösteren bankaların görevleri daha çok yüksek kamu borçlarını, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise ülkedeki sanayi sektörünü finanse etmek olmuştur. İlerleyen süreçlerde sektörün güçlenmesi ile birlikte özel sermayeli bankalar da kurulmaya ve faaliyet göstermeye başlamışlardır. Planlı dönemde ülkede yaşanan enflasyon ve istikrarsız büyüme nedeniyle bankacılık sektörü güçlü hale gelememiştir. 1980'li yıllarda ise finansal serbestleşme ile birlikte Türk

bankacılık sektöründe de yapısal değişimler meydana gelmiştir. Ancak finansal liberalizasyon ve beraberinde gelen yüksek enflasyonist ortam kamu açıklarının yükselmesine yol açmış ve bu durum Merkez Bankası ve bankalar tarafından giderilmeye çalışılmış, sektörün mali yapısında istenilmeyen durumlar yaşanmıştır. Diğer yandan istikrarsız finansal ortam, politik hatalar, ülkede yaşanan depremler gibi birçok etken sektörün mali yapısındaki bozulmayı daha da derinleştirmiş ve 2000-2001 yıllarında ikiz kriz olarak adlandırılan bankacılık krizinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İkiz kriz ile birlikte finansal piyaların temel yapı taşı konumunda olan bankacılık sektörünü güçlendirmek amacıyla Yeniden Yapılandırma Programı uygulanmıştır. Program, ilerleyen yıllarda etkilerini göstermiş ve bankalar güçlü mali yapıya kavuşmuşlardır. Öyleki 2008 yılında yaşanan küresel krizden sektör, dünya ekonomileri kadar etkilenmemiştir. 2020 yılına gelindiğinde ise tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 pandemisi ile birlikte ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiş, bu kapsamda hükümetler gerekli politikalar aracılığıyla ekonomiye müdahale etmişlerdir. Ülkemizde de uygulamaya konulan politikalar bankalar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde bankaların kullandırdıkları kredilerde erteleme-yapılandırma uygulanmış, takibe düşen kredi vadeleri uzatılmış, bankaların kredi hacimleri genişletilmeye çalışılmıştır. Ancak sektörün zarar görmemesi adına da özellikle kamu bankalarına sermaye destekleri verilerek sermaye yapıları korunmaya çalışılmıştır. Uygulanan politikalarda kur farklarının, enflasyon oranının ve faiz oranlarının sektörün lehine gelişmesiyle ilgili dönemlerde bankaların karlılıklarında artış yaşanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE MEVDUAT BANKALARINDA KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER: PANEL VERİ ANALİZ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren 25 mevduat bankası için 2001-2021 dönemi temel alınarak karlılık analizi yapılmıştır. Karlılık göstergesi olarak aktif karlılık oranı seçilmiştir. Çalışmadaki değişkenler ve zaman faktörü göz önünde bulundurularak panel veri analizi tercih edilmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak aktif karlılığı, bağımsız değişken olarak içsel değişkenler tercih edilmiştir. İçsel değişkenlerden ise Krediler/Toplam Aktifler, Takipteki Krediler/Toplam Krediler, Mevduat/Toplam Aktifler, Menkul Kıymetler/Toplam Aktifler, Özkaynaklar/Toplam Aktifler, Personel Giderleri/Toplam Aktifler, Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler ve Faiz Dışı Gelir/Toplam Aktifler kullanılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMI

Çalışmada ele alınan 25 mevduat bankası için gerekli testler yapılarak panel veri analizleri uygulanmıştır. İlk olarak ekonometrik model oluşturulmuştur. Söz konusu ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin temel istatistik değerleri incelenmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki klasik model tahminlemesiyle incelenmiştir. Daha sonra ise sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincisi modele uygulanmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincisi arasında seçim yapmak için Hausman testi kullanılmıştır. Daha sonra seçilen model ile klasik model arasındaki seçim Olabilirlik Oran testi yardımıyla yapılmıştır. Uygun model seçimi sonrasında ele alınan modelde temel varsayım testleri yapılmıştır. Bu testler değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleri olmaktadır. Modelde değişen varyansın olup olmadığı Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans testiyle incelenmiştir. Otokorelasyon durumu Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun testleri yardımıyla incelenmiştir. Birimler arası korelasyon incelemesi zamanı ise Pesaran,

Friedman ve Frees'in testleri kullanılmıştır. Son olarak ise temel varsayım testlerinin sonuçlarına göre uygun dirençli tahminci kullanılmıştır.

3.3. BULGULAR

Elde edilen değişkenlerin tanımlanması tablo şeklinde özetlenmiştir. Aşağıdaki tabloda değişkenlerin kısaltmaları, değişkenlerin tanımı ve değişkenlerin elde edildiği kaynak gösterilmiştir.

Tablo 6: Modellerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması

Analiz Dönemi (2001-2021)		
Değişkenlerin Kısaltması	**Değişkenlerin Tanımı**	**Değişkenlerin Veri Kaynağı**
ROA	Aktif Karlılığı	TBB
KR/TA	Krediler/Toplam Aktifler	TBB
TAKKR/TK	Takipteki Krediler/Toplam Krediler	TBB
M/TA	Mevduat/Toplam Aktifler	TBB
MK/TA	Menkul Kıymetler/Toplam Aktifler	TBB
ÖK/TA	Özkaynaklar/Toplam Aktifler	TBB
PG/TA	Personel Gideri/Toplam Aktifler	TBB
FG/TA	Faiz Geliri/Toplam Aktifler	TBB
FDG/TA	Faiz Dışı Gelir/Toplam Aktifler	TBB

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Oluşturulan ekonometrik model aşağıda verilmiştir.

$$ROA_{it}=\alpha_{it}+\beta_1 KR/TA_{it}+\beta_2 TAKKR/TK_{it}+\beta_3 M/TA_{it}+\beta_4 MK/TA_{it}+\beta_5 ÖK/TA_{it}-$$
$$+\beta_6 PG/TA_{it}+\beta_7 FG/TA_{it}+\beta_8 FDG/TA_{it}+u_{it}$$

Tablo 7’de ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin temel istatistik değerleri verilmiştir.

Tablo 7: Değişkenlerin Tanımsal İstatistikleri

Değişkenler	Gözlem Sayı	Ortalama	St. Hata	Min.	Mak.
ROA	525	1.176	3.29	-41.5	21.52
KR/TA	525	48.53	20.14	0	84.72
TAKKR/TK	525	7.60	15.43	0	142.45
M/TA	525	58.11	18.45	0	92.24
MK/TA	525	25.28	16.32	0	98.17
ÖK/TA	525	14.75	10.51	-2.68	84.98
PG/TA	525	1.82	1.97	0.18	25.84
FG/TA	525	11.74	8.96	1.5	86.75
FDG/TA	525	2.16	5.65	-42.68	60.86

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7’de zaman değişkenlere ait gözlem sayı, ortalama, hata, minimum ve maksimum değerlerine ilişkin tanımsal istatistik değerleri görülmektedir. Burada önemli olan değerler minimum ve maksimum değerler olmaktadır. Değişkenlere ait minimum ve maksimum değerler arasında olan farkın az olması değişkenlerin aritmetik seri özelliği gösterdiğini ifade etmektedir.

Panel veri analizlerinde zaman boyutu ve birim boyutunun geçerli olup olmaması açısından farklı durumlar söz konusu olmaktadır. Hem zaman hem de birim boyutunun geçerli olduğu durumlarda iki yönlü panel veri analizi yapılmaktadır. Diğer durumlarda ise tek yönlü panel veri analizi tercih edilmektedir. Çalışmada birim ve zaman boyutunun geçerliliği olabilirlik oran testi yardımıyla incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda Olabilirlik Oran test sonuçları özetlenmiştir.

Tablo 8: Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığını (İki Yönlü Modelin Geçerliliğinin) Sınamak İçin Olabilirlik Oranı Testi

Olabilirlik Oranı Testi	
chi2(2)	22.64
Prob>chi2	0.0002

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda birim ve zaman boyutunun her ikisinin geçerli olup olmadığını test etmek için kullanılan Olabilirlik Oran Test sonuçları görülmektedir. Burada temel hipotez, iki yönlü modelin geçerli olmadığını ifade etmektedir. Olabilirlik Oran Test sonucunda elde edilen chi2 istatistiği 22.64 ve bu istatistiğin olasılık değeri 0.0002 'dir. Elde edilen olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğundan H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Yani ele alınan ekonometrik modelde iki yönlü model geçerli olmaktadır.

H_0: Çift yönlü model geçerli değildir.

H_1: Çift yönlü model geçerlidir.

İki yönlü modelin geçerli olduğu test sonucunda tespit edilmiştir. Bundan sonraki aşamalarda tüm testler iki yönlü model temel alınarak yapılacaktır. İlk olarak ekonometrik model klasik model yardımıyla tahminlenecektir. Aşağıdaki tabloda klasik model tahmini sonucunda elde edilen bulgular özetlenmiştir.

Tablo 9: Klasik Model

Bağımlı Değişken: ROA	
Değişkenler	Klasik Model
KR/TA	0.08**
TAKKR/TK	-0.03***
M/TA	-0.014*
MK/TA	0.03***
ÖK/TA	0.06***
PG/TA	-0.86***
FG/TA	0.029***
FDG/TA	0.389***
Sabit	1.38***

R-kare	0.4552
F[önem]	0.0000
Gözlem Sayısı	525
Birim Sayısı	25

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 9'da ele alınan değişkenler arasındaki ilişki klasik model ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin genel anlamlılığını ifade eden F testi modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri yaklaşık %45,5 olarak hesaplanmıştır. Yani bağımsız değişkenler ROA'daki toplam değişimin yaklaşık %45,5'ini açıklamaktadır. Geriye kalan diğer açıklama oranı ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman sadece mevduatların toplam aktifler içerisindeki payının anlamsız şekilde tahmin edildiği görülmektedir. Diğer değişkenler ve sabit terim ise %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır.

Klasik modelde kullanılan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığı VIF kriteri yardımıyla incelenmiştir. Çoklu doğrusal bağlantı model sonucunu etkileyecek ve sapmalı sonuçlar elde edilmesine neden olacaktır. Aşağıdaki tabloda bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı durumu için yapılan test sonucu görülmektedir.

Tablo 10: Çoklu Doğrusal Bağlantı

Değişkenler	VIF	1/VIF
KR/TA	2.25	0.445
TAKKR/TK	1.84	0.545
M/TA	1.59	0.629
MK/TA	1.5	0.665
ÖK/TA	1.46	0.683
PG/TA	1.45	0.690
FG/TA	1.26	0.791
FDG/TA	1.25	0.799
Mean VIF	1.58	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10'da klasik modelde yer alan değişkenlerin çoklu doğrusal bağlantı durumu VIF istatistiği yardımıyla incelenmiştir. Tablo sonuçlarına bakıldığı zaman tüm bağımsız değişkenlerden 6'sının VIF değerlerinin 5'ten küçük olduğu, dolayısıyla değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin bulunmadığı görülmektedir.

Klasik model tahmininden sonra değişkenler arasındaki ilişki sabit etkiler modeli yardımıyla tahminlenmiştir. Sabit etkiler model sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 11: Sabit Etkiler Modeli

Bağımlı Değişken: ROA	
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli
KR/TA	0.027***
TAKKR/TK	-0.022***
M/TA	0.004
MK/TA	0.027***
ÖK/TA	0.059***
PG/TA	-0.797***
FG/TA	-0.032**
FDG/TA	0.382***
Sabit	-0.743***
R-kare	0.443
F[önem]	0.0000
Gözlem Sayısı	525
Birim Sayısı	25

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 11'de ele alınan değişkenler arasındaki ilişki sabit etkiler model ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin genel anlamlılığını ifade eden F testi modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri yaklaşık %44,3 olarak hesaplanmıştır. Geriye kalan diğer açıklama oranı ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman sadece mevduatların toplam aktifler

içerisindeki payının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler ve sabit terim ise her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır.

Sabit etkiler modeli tahmin edildikten sonra değişkenler arasındaki ilişki tesadüfi etkiler modeli yardımıyla tahminlenmiştir. Tesadüfi etkiler model tahmin sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 12: Tesadüfi Etkiler Modeli

Bağımlı Değişken: ROA	
Değişkenler	Tesadüfi Etkiler Modeli
KR/TA	0.016**
TAKKR/TK	-0.026***
M/TA	-0.008
MK/TA	0.028***
ÖK/TA	0.064***
PG/TA	-0.835***
FG/TA	-0.031**
FDG/TA	0.384***
Sabit	0.543***
R-kare	0.5182
Wald[önem]	0.0000
Gözlem Sayısı	525
Birim Sayısı	25

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 12'de ele alınan değişkenler arasındaki ilişki tesadüfi etkiler modeli ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin genel anlamlılığını ifade eden Wald testi modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri yaklaşık %51,8 olarak hesaplanmıştır. Yani bağımsız değişkenler birlikte ROA'daki toplam değişimin yaklaşık %51,8'ini açıklamaktadır. Geriye kalan diğer açıklama oranı ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman sadece mevduatların toplam aktifler içerisindeki payının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler ve sabit terim ise her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır.

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli tahmin edildikten sonra bu iki tahminci arasından seçim yapılması gerekmektedir. Hausman testi yardımıyla iki tahminci arasından tercih yapılacaktır. Aşağıdaki tabloda Hausman test sonuçları verilmektedir.

Tablo 13: Hausman Testi

Bağımlı Değişken: ROA	
Chi2(4)	21.72
Prob>chi2	0.0055

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 13'te verilen Hausman test sonucuna göre sabit etkiler tahmincisi etkin ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Yani sonuç olarak sabit etkiler modeli tesadüfi etkiler modeline tercih edilecektir.

H_0: Tesadüfi etkiler tahmincisi etkindir

H_1: Sabit etkiler tahmincisi etkindir

Hausman test sonucunda sabit etkiler modelinin daha etkin ve tutarlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Şimdi sabit etkiler modeli ile klasik model arasında seçim yapmak için olabilirlik oran testi kullanılacaktır. Aşağıdaki tabloda Olabilirlik Oran Test sonuçları verilmektedir.

Tablo 14: Olabilirlik Oran Testi

Olabilirlik Oranı Testi	
chibar2	22.58
Prob>chibar2	0.0000

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda sabit etkiler modeli ile klasik model arasında seçim yapmak için kullanılan Olabilirlik Oran Test sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre olasılık değeri 0.000 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0.05'ten küçük olduğundan çalışmada sabit etkiler modeli tercih edilecektir.

H_0: Klasik model etkindir

H_1: Sabit etkiler tahmincisi etkindir

Hausman ve Olabilirlik Oran Test sonuçlarına göre sabit etkiler modeli tesadüfi etkiler modeli ve klasik modele göre daha etkin ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Fakat sabit etkiler modelinde temel varsayım testlerinin yapılması ve varsayımdan sapmaların kontrol edilmesi gerekmektedir. Değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları sabit etkiler model sonuçlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Sabit etkiler modelinde temel varsayım testlerinin yapılması gerekmektedir. Bunlar değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleridir. Söz konusu üç varsayımdan sapma durumunda elde edilecek sonuçlar sapmalı ve tutarsız olmaktadır. Bu sebeple sabit etkiler modelinde varsayımdan sapmaların kontrol edilmesi varsayımdan sapmalar olursa duruma göre varsayımdan sapmalara karşı dirençli sonuçlar veren dirençli tahmincilerin kullanılması gerekmektedir.

İlk olarak sabit etkiler modelinde değişen varyans durumu Levene, Brown ve Forsythe'nin değişen varyans testiyle incelenecektir. Elde edilen test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 15: Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi

W_0	3.9716412
Prob>F	0.0000
W_{50}	2.1304823
Prob>F	0.0015
W_{10}	2.2808267
Prob>F	0.0006

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda sabit etkiler modeli için yapılan Levene, Brown ve Forsythe'nin test sonuçları görülmektedir. Test sonucunda 3 test istatistiği verilmiştir. Burada temel hipotez sabit etkiler modelinde değişen varyansın olmadığı şeklindedir.

Elde edilen test sonuçlarına göre H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Yani sabit etkiler modelinde değişen varyans sorunu bulunmaktadır.

Sabit etkiler modelinde otokorelasyon durumu Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun testleri yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen test sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 16: Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Otokorelasyon Testi

Otokorelasyon	
Durbin-Watson	1.25
Baltagi-Wu	1.65

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Tablo 16'da sabit etkiler tahmincisinde otokorelasyon durumu Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun test istatistik değerleri yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre istatistik değerleri 2'den küçük olduğundan sabit etkiler modelinde otokorelasyon önemli düzeyde olmaktadır.

Son olarak sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyon durumu incelenmiştir. Birimler arası korelasyon Pesaran, Friedman ve Frees'in testleri yardımıyla kontrol edilmiştir. Elde edilen sonuçlar izleyen tabloda özetlenmiştir.

Tablo 17: Birimler Arası Korelasyon

Pesaran	
χ^2	8.316
Önem>χ^2	0.0000
Friedman	
χ^2	111.692
Önem>χ^2	0.0000
Frees	
Frees' Test İstatistik	2.558
Alpha=0.01	0.1231
Alpha=0.05	0.1611
Alpha=0.10	0.2338

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda sabit etkiler tahmincisinde birimler arası korelasyon, Pesaran, Friedman ve Frees'in testleriyle incelenmiştir. Her üç test sonucu birbirini desteklemektedir. Her üç test için H_0 temel hipotezi "Birimler arası korelasyon yoktur" şeklinde kurulmaktadır. Test sonuçlarına göre H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Yani sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyon vardır.

Sonuç olarak ele alınan ekonometrik model için yapılan sabit etkiler modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımdan sapmaları olmaktadır. Söz konusu varsayımdan sapmalar sabit etkiler modeli sonuçlarının sapmalı olmasına neden olmaktadır. Bu sebeple varsayımdan sapmaları dikkate alan dirençli tahmincilerin tahminlenmesi gerekmektedir. Panel veri analizlerinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olması durumunda Parks-Kmenta Tahmincisinin kullanılması uygun olmaktadır. Aşağıdaki tabloda dirençli tahminci sonuçları görülmektedir.

Tablo 18: PARKS-KMENTA Tahmincisi

ROA	Katsayı	Robust Standart Sapma	z-değeri	P>|z|
KR/TA	0.018	0.0013	14.64	0.000
TAKKR/TK	-0.035	0.0020	-16.94	0.000
M/TA	-0.013	0.0012	-10.29	0.000
MK/TA	0.029	0.0013	22.02	0.000
ÖK/TA	0.079	0.0032	24.61	0.000
PG/TA	-0.905	0.0226	-40.03	0.000
FG/TA	0.027	0.0033	-8.26	0.000
FDG/TA	0.389	0.0035	109.88	0.000
Sabit	0.592	0.1596	3.71	0.000
Wald				
Önem>Wald	0.00000			

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyonun olduğu durumda dirençli sonuçlar veren Parks-Kmenta dirençli tahminci sonuçları özetlenmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığı zaman modelin anlamlılığının

Wald testi yardımıyla incelendiği görülmektedir. Wald test sonucuna göre model anlamlı şekilde tahminlenmiştir. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman tüm bağımsız değişkenlerin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Takipteki kredilerin toplam aktifler içindeki payının, mevduatların toplam aktifler içindeki payının ve personel giderlerinin toplam aktifler içerisindeki payının aktif karlılık üzerinde negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler ise aktif karlılığı pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 19: Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: ROA	
Değişkenler	Katsayılar
KR/TA	0.03*
TAKKR/TK	-0.026***
M/TA	-0.022
MK/TA	0.042**
ÖK/TA	0.367***
PG/TA	-0.433*
FG/TA	-0.047*
FDG/TA	0.462*
Sabit	-0.456
Wald[önem]	0.0000
Gözlem Sayısı	63
Birim Sayısı	3

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Yukarıda verilen tabloda kamu sermayeli mevduat bankaları için analiz sonuçları özetlenmiştir. Elde edilen sonuca göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Wald test istatistiğinin anlamlılık düzeyi modelin her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeyine göre sadece mevduatların toplam aktifler içindeki payının ve sabit terimin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler ise en az %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Ayrıca faiz gelirlerinin toplam aktif içerisindeki payı ROA'yı negatif yönde, faiz dışı gelirlerin toplam aktifler içerisindeki payının ise ROA'yı pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Tablo 20: Özel Sermayeli Mevduat Bankaları Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: ROA	
Değişkenler	Katsayılar
KR/TA	0.025**
TAKKR/TK	-0.046***
M/TA	-0.02**
MK/TA	0.036*
ÖK/TA	0.054**
PG/TA	-1.92***
FG/TA	0.146***
FDG/TA	1.08***
Sabit	-6.63***
Wald[önem]	0.0000
Gözlem Sayısı	168
Birim Sayısı	8

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Yukarıda verilen tabloda özel sermayeli mevduat bankaları için analiz sonuçları özetlenmiştir. Elde edilen sonuca göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Wald test istatistiğinin anlamlılık düzeyi modelin her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeyine değişkenler ise en az %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler ROA değişkenini pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 21: Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: ROA	
Değişkenler	Katsayılar
KR/TA	0.035***
TAKKR/TK	-0.026***
M/TA	0.003*
MK/TA	0.037***
ÖK/TA	0.124***
PG/TA	-0.975***
FG/TA	0.074***
FDG/TA	0.742***
Sabit	-5.63***
Wald[önem]	0.0000
Gözlem Sayısı	294
Birim Sayısı	14

Kaynak: Yazar tarfından oluşturulmuştur.

Yukarıda verilen tabloda yabancı sermayeli mevduat bankaları için analiz sonuçları özetlenmiştir. Elde edilen sonuca göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Wald test istatistiğinin anlamlılık düzeyi modelin her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeyine değişkenler ise en az %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler ROA değişkenini pozitif yönde etkilemektedir.

SONUÇ

Finansal aracılık sistemi, fon fazlası olan tasarruf sahiplerinden fon talep eden finansal kurumlara veya bireylere fon aktarım sistemidir. Bankalar ise finansal sistem içerisindeki aracılık işlemini üstlenen en önemli kurumlardır. Bu nedenle finansal sistemin ve ekonominin sorunsuz olarak işleyebilmesi için bankaların varlıkları önemlidir. Bankaların da varlıklarını devam ettirebilmeleri için faaliyetlerini karlılık ile sürdürmeleri gerekmektedir. Sektörün aktif-özkaynak karlılığını ve net faiz marjını etkileyen birçok faktör bulunmakta olup artan rekabet ortamında bankaların karlılıklarını sürdürebilmeleri ya da artırabilmeleri için karlılıklarını etkileyen faktörleri iyi bilmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren 25 mevduat bankası için 2001-2021 dönemi temel alınarak bankaların aktif karlılığını etkileyen değişkenler analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ekonometrik model oluşturulmuştur. Söz konusu ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin temel istatistik değerleri incelenmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki klasik model tahminlemesiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin genel anlamlılığını ifade eden F testi modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri yaklaşık %45,5 olarak hesaplanmıştır. Yani bağımsız değişkenler ROA'daki toplam değişimin yaklaşık %45,5'ini açıklamaktadır. Geriye kalan diğer açıklama oranı ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman sadece mevduatların toplam aktifler içerisindeki payının anlamsız şekilde tahmin edildiği görülmektedir. Diğer değişkenler ve sabit terim ise %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Ayrıca klasik model sonrası bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığı VIF testi yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen sonuca göre bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi bulunmamaktadır.

Klasik model tahmininden sonra değişkenler arasındaki ilişki sabit etkiler modeli yardımıyla tahminlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin genel anlamlılığını ifade eden F testi modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri yaklaşık %44,3 olarak hesaplanmıştır. Yani bağımsız değişkenler birlikte ROA'daki toplam değişimin yaklaşık %44,3'ünü

açıklamaktadır. Geriye kalan diğer açıklama oranı ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman sadece mevduatların toplam aktifler içerisindeki payının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler ve sabit terim ise her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır.

Sabit etkiler modeli tahmin edildikten sonra değişkenler arasındaki ilişki tesadüfi etkiler modeli yardımıyla tahminlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin genel anlamlılığını ifade eden Wald testi modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri yaklaşık %51,8 olarak hesaplanmıştır. Yani bağımsız değişkenler birlikte ROA'daki toplam değişimin yaklaşık %51,8'ini açıklamaktadır. Geriye kalan diğer açıklama oranı ise modele dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman sadece mevduatların toplam aktifler içerisindeki payının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler ve sabit terim ise istatistiksel olarak anlamlı olmaktadır.

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli tahmin edildikten sonra bu iki tahminci arasından seçim yapılmıştır. Hausman test sonucuna göre sabit etkiler tahmincisi etkin ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Yani sonuç olarak sabit etkiler modeli tesadüfi etkiler modeline tercih edilecektir.

Hausman ve Olabilirlik Oran test sonuçlarına göre sabit etkiler modeli tesadüfi etkiler modeli ve klasik modele göre daha etkin ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Fakat sabit etkiler modelinde temel varsayım testlerinin yapılması ve varsayımdan sapmaların kontrol edilmesi gerekmektedir. Değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları sabit etkiler model sonuçlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

İlk olarak sabit etkiler modelinde değişen varyans durumu Levene, Brown ve Forsythe'nin değişen varyans testiyle incelenmiştir. Test sonucunda üç test istatistiği verilmiştir. Burada temel hipotez sabit etkiler modelinde değişen varyansın olmadığı şeklindedir. Elde edilen test sonuçlarına göre H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Yani sabit etkiler modelinde değişen varyans sorunu bulunmaktadır.

Sabit etkiler modelinde otokorelasyon durumu Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun testleri yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Durbin-Watson ve

Baltagi-Wu istatistik değerleri ikiden küçük olduğundan sabit etkiler modelinde otokorelasyon önemli düzeyde olmaktadır.

Son olarak sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyon durumu incelenmiştir. Birimler arası korelasyon Pesaran, Friedman ve Frees'in testleri yardımıyla kontrol edilmiştir. Sabit etkiler tahmincisinde birimler arası korelasyon, Pesaran, Friedman ve Frees'in testleriyle incelenmiştir. Her üç test sonucu birbirini desteklemektedir. Her üç test için H_0 temel hipotezi "Birimler arası korelasyon yoktur" şeklinde kurulmaktadır. Test sonuçlarına göre H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Yani sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyon vardır.

Sonuç olarak ele alınan ekonometrik model için yapılan sabit etkiler modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımdan sapmaları olmaktadır. Söz konusu varsayımdan sapmalar sabit etkiler modeli sonuçlarının sapmalı olmasına neden olmaktadır. Bu sebeple varsayımdan sapmaları dikkate alan dirençli tahmincilerin tahminlenmesi gerekmektedir. Panel veri analizlerinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olması durumunda Parks-Kmenta Tahmincisinin kullanılması uygun olmaktadır.

Elde edilen Parks-Kmenta analiz sonuçlarına bakıldığı zaman modelin anlamlılığının Wald testi yardımıyla incelendiği görülmektedir. Wald test sonucuna göre model anlamlı şekilde tahminlenmiştir. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığı zaman tüm bağımsız değişkenlerin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Takipteki kredilerin toplam aktifler içindeki payının, mevduatların toplam aktifler içindeki payının ve personel giderlerinin toplam aktifler içerisindeki payının aktif karlılık üzerinde negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler ise aktif karlılığı pozitif yönde etkilemektedir.

Son olarak çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları için ayrı ayrı analizler yapılmıştır. Kamu sermayeli mevduat bankaları için analiz sonuçlarına göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Wald test istatistiğinin anlamlılık düzeyi modelin her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeyine göre sadece mevduatların toplam aktifler içindeki payının ve sabit terimin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler ise en az %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Ayrıca faiz gelirlerinin toplam aktifler içerisindeki payı ROA'yı negatif

yönde, faiz dışı gelirlerin toplam aktifler içerisindeki payının ise ROA'yı pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Özel sermayeli mevduat bankaları için yapılan analiz sonuçlarına göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Wald test istatistiğinin anlamlılık düzeyi modelin her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeyine değişkenler ise en az %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler ROA değişkenini pozitif yönde etkilemektedir.

Yabancı sermayeli mevduat bankaları için yapılan analiz sonuçlarına göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Wald test istatistiğinin anlamlılık düzeyi modelin her üç anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeyine değişkenler ise en az %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmaktadır. Faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler ROA değişkenini pozitif yönde etkilemektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının aktif karlılığını belirleyen faktörler üzerine yapılan bu çalışmada, takipteki kredilerin toplam aktifler içindeki payının, mevduatların toplam aktifler içindeki payının ve personel giderlerinin toplam aktifler içerisindeki payının aktif karlılık üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda da elde edilen analiz sonuçlarına göre benzer sonuçlar elde edilmiş olup özellikle 2020 yılında başlayan ve halen etkisini gösteren Covid-19 pandemisinin de etkisiyle mevduatların toplam aktifler içerisindeki payının artmasının, bankaların aktif karlılığını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Şöyleki tüm dünya ülkelerinde baş gösteren Covid-19 pandemisi ile birlikte yaşanan ekonomik aksaklıklar ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi etkenler nedeniyle finansal kriz ortamı oluşmuş ve ülkemizde de döviz kurlarında önemli düzeylerde artış yaşanmıştır. Ekonomi yönetimi ise kurların yükselmesi ile birlikte dövize olan iç talebi baskılamak amacıyla TL mevduatlara verilen faiz oranlarını %24-30 düzeylerine çıkarmış ancak kredilere verilen faiz oranlarını ise bu oranın çok altında tutmuştur. Diğer yandan belirsiz finansal ortam nedeniyle mevduat müşterileri, mevduatlarını bankalarda uzun vadeli tutmak yerine kısa vadeli olarak değerlendirmeyi tercih etmiş ve bankalar da mevduatları krediye dönüştürmede sorunlar yaşamışlardır. Bu doğrultuda mevduatların bankaların aktif toplamı içerisindeki payının artmasının aktif karlılığı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Faiz gelirlerinin toplam aktifler içerisindeki payının kamu bankalarının aktif karlılığını negatif, özel ve yabancı bankaların aktif karlılığını ise pozitif yönde etkilemesi çalışmanın diğer dikkat çekici sonucu olmuştur. Yine Covid-19 pandemesi ile birlikte doğan finansman ihtiyacı özellikle kamusal sermayeli mevduat bankaları aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde kamu bankaları düşük faiz oranları ile kredi kullandırmış, 2020 yılı üçüncü çeyreği ile birlikte artan faiz oranları nedeniyle fonlama maliyetlerinde de artış gerçekleşmiş, bu nedenle karlılıklarında da düşüş yaşanmıştır. Özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları ise kamu bankalarının aksine bu dönemde kredi faiz oranlarını fonlama maliyetleri ve mevduat faiz oranları ile dengeli hatta yüksek tutarak aktif karlılıklarına olumlu katkı sağlamışlardır.

Özetle, 20 yıllık veriler baz alınarak analizi yapılan ve tarihsel süreç de göz önünde bulundurularak yürütülen bu çalışmada, literatür sonuçlarına benzer sonuçlar elde edilmiş olup, tarihsel süreç içerisinde piyasada oluşan finansman ihtiyacının kamu bankaları tarafından üstlenildiği, hükümetin ve ekonomi yönteminin politikalarına aracılık etmesi kaynaklı bağımsız olarak faaliyetlerini yürütemediği ekonometrik analiz sonuçları ile de desteklenmektedir. Bu kapsamda ülkede faaliyet gösteren başta kamu sermayeli bankalar olmak üzere tüm bankaların bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmeleri gerektiği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Abreu, M. ve Mendes V. (2002). *Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Evidence from EU Countries*. Porto Çalışma Tebliği: 122.

Acar Balaylar, N. (2021). Türkiye'de COVID-19 Sağlık Şoku ve Para Politikası Önlemlerinin Makroekonomik Etkileri, COVID19 Pandemisi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *Nobel Yayınevi*, E-ISBN: 978-625-433-168-8, 2021, Ankara.

Akgüç, Öztin. (1992). *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Aloğlu, Z. T. (2005). *Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri.* (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü

Anbar, A., ve Alper, D. (2011). Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. (50): 77–94.

Apak, S., ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri Ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi.* (3): 63–103.

Apak, S., ve Uçak, A. (2007). Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. (34): 57–65.

Aren, Sadun. (2013). *100 Soruda Para ve Para Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Arslan, İ. Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007*). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. (7): 88-103.

Arslan, Ö. C., ve Eken, M. H. (2015). 2001 ve 2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması. *Maliye ve Finans Yazıları.* (104): 105–130.

Artun, Tuncay. (1983). *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık.* İstanbul: Tekin Yayınevi.

Asarkaya, Y., ve Özcan, S. (2007). Determinants of Capital Structure in Financial Institutions: The Case of Turkey. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*. 1(1): 91-109.

Ata, A. (2009). Kriz Sonrası Türkiye'de Mevduat Bankaları Kârlılığına Etki Eden Faktörler. *İşletme Fakültesi Dergisi*. 10(2): 137-151.

Atasoy, H. (2007). "Türk Bankacılık Sektöründe Gelir Gider Analizi ve Karlılık Performansının Belirleyicileri". (Uzmanlık Yeterlilik Tezi) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları: 1–87.

Atay, M. B. (2010). *Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama.* Ankara: Gazi Üniversitesi.

Athanasoglou, P., Brissimis, S., ve Delis, M. (2008). Bank-Specific, IndustrySpecific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, Elsevier. 18(2)*: 121-136.

Aydın, D., ve Başkır, M. B. (2013). Bankaların 2012 Yılı Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümeleme Analizi Ve Çok Boyutlu Ölçekleme Sonucu Sınıflandırılma Yapıları. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*. 1(5-6): 29–47.

Aydın, N. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi. Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş. *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını* 3. Ünite: 54-80.

Bach, M. P., Dumicic, K. ve Sarlija, N. (2007). Banking Sector Profit Ability Analysis: Decision Tree Approach. *Conference Paper: 9th International Symposium on Operational Research SOR 2007*. Slovenia: At Nova Gorica.

Bapat, D. (2017). Profitability Drivers for Indian Banks: A Dynamic Panel Data Analysis. *Eurasian Business Review*. *8(4)*: 437-451.

Başer, R. (2022). *Covid-19 Krizinin Bankacılık Sektörüne Etkileri: Türkiye Örneği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beckman, R. (2007). Profitability of Western European Banking Systems: Panel Evidence on Structural and Cyclical Determinants. *Deutsche Bundesbank Euro System, Discussion Paper Series2. Banking and Financial Studies*. 17.

Beybur, M. Ve Çetinkaya, M. (2021). Covid-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Kredileri ve Tahsili Gecikmiş Alacakları Üzerindeki Etkileri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (28): 181-210.

Binay, Ş., ve Kunter, K. (1998). Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nin Rolü 1980-1997. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği. No 9803.

Boyacıoğlu, M. A. (2003). *1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri Ve İyileştirici Öneriler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (9): 524-537.

Brogi, M., ve Langone, R. (2016). Bank Profitability And Capital Adequacy In The Post-Crisis Context. *Contributions to Economics*. 214: 95-109.

Bumin, M. (2009). Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi.* 1(84): 39-60

Çakırcalı, A. E. (2015). *Karlılık Analizi ve Makroekonomik Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Banka Sektöründe Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Çatalbaş, G. K., ve Atan, M. (2005). Bankacılıkta Etkinlik Ve Sermaye Yapısının Bankaların Etkinliğine Etkisi. *İktisat, İşletme ve Finans*. 20(237): 49-62.

Coşar, Nevin. (2009). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Ekin Yayınevi.

Chen, X., Michael S. ve Brown, K. (2005). Banking efficiency in China: Application of DEA to pre- and postderegulation eras: 1993-2000. *China Economic Review* 16: 229-245

Dağıdır, C. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılık ve Makroekonomik Değişkenlerle İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 25–33.

Danacı, Ö. Ü. (2022). TCMB ' nin Covid-19 Salgını Sürecinde Uyguladığı Para Politikalarının Değerlendirilmesi. *Maliye ve Finans Yazıları*. 36: 101–130.

Demir, Y. (2018). Bankacılık Düzenlemeleri Ve Sektör Karlılığı İlişkisi : Türk Bankacılık Sektörü Üzerinden Bir İnceleme. İstanbul: *İktisadi Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları.*

Demirgüç-Kunt, A. ve Huizinga, H. (1999). Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence. *World Bank Economic Review.* 13(2): 379-408.

Dietrich, A. Wanzenried, G. (2014). The Determinants of Commercial Banking Profitability in Low-, Middle-, and High-Income Countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance. 54(3)*: 1-18.

Dinç, A. (2006). *Makroekonomik Faktörlerin Banka Karlılığı Üzerine Etkileri: 2000-2004 Dönemi Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Uygulama*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Dinçer, A. (2006). *Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler.* Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezleri. Yayın Sayı 2697.

Dizgil, E. (2017). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Mikro Düzeyli Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar.*11(2):31–52.

Doğru, C. (2011). Karlılığın Belirleyicileri Analizi: Teori Ve Orta Ölçekli Bir Banka Uygulaması. *Maliye ve Finans Yazıları*. 1(91): 47-75.

Erdoğan, S. (2018). Körfez Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1989-1991). *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(15): 33–47.

Ersoy, H. (2011). Türk Bankacılık Sisteminde Sermaye Yeterliliği ve Basel Standartları. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*. 3(10): 53-72.

Ertürk, H. (2010). Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler Ve Risk Yönetimi. *Denetişim*. 4: 62–70.

Gökmen, B. (2007). *Bankalarda Finansal Tablolar Analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Gülhan, Ü. (2009). *Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gülhan, Ü., ve Uzunlar, E. (2011). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 15(1): 341-368.

Günal, M. (2001). Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği. *Ankara Ticaret Odası Yayınları.*

Gündoğdu, F., ve Aksu, H. (2012). Mevduat Bankacılığında Karlılık ve Makroekonomik Değişkenler İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.* 25(0): 243-267.

Gürdal, H. (2008). *Düşen Enflasyon Süreci Ve Bankacılık Sektörü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hassan, M.K. ve Bashir M.A. (2003). Determinants of Islamic Banking Profitability. *Paper Presented at the Economic Research Forum (ERF) 10th Annual Conference:* 1-31

İnan, A. E., (2000). Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik. *Bankacılar Dergisi*. 34: 85-86

Jackson, P.M., Fethi, M.D. (2000). *Evaluating the technical efficiency of Turkish commercial banks: An Application of DEA and Tobit Analysis*. Mimeo: University of Leicester.

Jeon, Y., S.M. Miller (2004). The Effect of the Asian Financial Crises on the Performance of Korean Nationwide Banks. *Applied Financial Economic*. 14(5): 351-360

Jiang, G., Tang, N., Law, E., ve Sze, A. (2003). "The Profitability of Banking Sector in Hong Kong", *Hong Kong Monetary Authority Quarterly Bulletin*, 5-14.

Kalkan, A. (2007). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme.* Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Karabıyık Erdem. L. (2001). Türkiye'de Finans Tarihi. *Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını*. (181): 11

Kartal, M. T. (2018). Bankaların Finans Sektöründeki Önemi. Finansal İktisat Kitabının 1. Ünitesi. Orion Kitabevi.

Kartal, M. T. (2020). Türk Bankacılık Sektöründe Kovid-19 Döneminde Alınan Tedbirler Bağlamında Aktif Rasyosu Düzenlemesinin Muhtemel Etkileri: Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*. 4(10): 1–18.

Kaya, E., ve Çöllü, D. A. (2020). Bankerlerden Günümüze Türk Bankacılık Tarihinin Kronolojik olarak Değerlendirilmesi. *Business And Management Studies An International Journal*. 8(4):1-36

Kaya, Y. T. (2001a). *Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi*. BDDK MSPD Çalışma Raporları: 1-31.

Kaya, Y. T. (2001b). *Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi*. BDDK MSPD Çalışma Raporları. October: 1–36.

Kaya, Y.T. (2002). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri 1997-2000*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, MSPD Çalışma Raporları :2002/1.

Kaya, N. (2006). Dezenflasyon Sürecinin Mali Piyasalara Etkileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (18): 65-74.

Kayaalp, S. (2015). *Enflasyonun Banka Bilançolarına Etkisinin Faiz Marjları ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (1997-2013).* İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü.

Kepenek, Y., ve Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Kitabevi A.Ş.

Kılcı, E. (2019). Türk Bankacilik Sektöründe 1980-2017 Döneminde SermaYeterliliği Ve Karlilik Arasinda İlişkinin Analizi; Fourier Yaklaşimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 59: 61–73.

Kına, İ. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü'nde Sermaye Yeterliliği Düzenlemeleri ve Mevduat Bankalarının Sermaye Yeterliliklerinin Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kocaman, B. E. (2021). Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü Ve Piyasa Yoğunlaşmasının Analizi. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi.* 14(2): 384–407.

Kocaman, B.E., Hazar, A. Ve Babuşçu, Ş. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredilerin Yapılandırılmasının Banka Karlılığı Üzerine Etkileri. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi.* 3(3): 226-242.

Köse, S. (2000). *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi* (Uzmanlık Tezi). DPT Yayınları No: 2508.

Küçükbay, F. (2017). Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler : Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Bir Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi*. 24(1): 138-149.

Küçükbıçakçı, R. (2004). *Banka Yeniden Yapılandırma Programları ve Ekonomik Sonuçları* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.

Liu H., W. J. (2010). The Profitability of Banks in Japan. *Applied Financial Economics*. 20(24): 1851-1866.

Mamatzakis, E.C., P.C. Remoundos (2003). Determinants of Greek Commercial Banks Profitability, 1989-2000. *University of Piracus, Spoudai*. 53(1): 85- 94

Naceur, S.B. (2003). "The Determinants of Tunisian Banking Industry Profitability: Panel Evidence". *Universite Libre de Tunis, Department of Finance Çalışma Tebliği*. 3.

Oktar, S., ve Varlı, A. (2014). İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27(2): 1-20.

Oktayer, A. (2009). Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 4(1): 74-81.

Öncü, O. V. (2011). *Yeniden Yapılandırma Sürecinin Ticari Bankacılıkta Verimlilik Ve Etkinlik Üzerindeki Etkisinin Temel Bankacılık İlkeleri Çerçevesinde Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2008). *Para Politikası*. Ankara: Sözkesen Matbaacılık.

Özdenkaya, G. (2013). *Bankacılık Sektöründeki Birleşme ve Devirlerin Türk Bankacılık Sektörü Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özer, Ö. (2012). Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 3(6): 184-196.

Pamuk, Ş. (2003). *Yüz Soruda Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: K Kitaplığı: 278

Parasız, İ. (1997). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar: Teori ve Politikalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Pasiouras, F., K. Kosmidou (2007). "Factors Influencing the Profitability of Domestic and Commercial Banks in the Europian Union". *Research International Business and Finance.* 21(2): 222-237

Pervez, A. Ve Bansal, R. (2019). Capital Adequacy , Risk and Bank Performance : Evidence from India, *Journal of Xi'an University of Architecture and Technology*. XI(XII): 199-212.

Reis, G., ve Kötüoğlu, R. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yeterliliği Davranışı. *Yönetim ve Araştırmaları Dergisi*. 14(3): 101–110.

Sakarya, B. (2011). *Bankacılık Sektöründe Sermaye Düzenlemelerinin Makroekonomik Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Üzerinden Bir İnceleme*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saldanlı, Arif ve Mücahid Aydın; (2016). Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi, Türkiye Örneği. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, 24: 1-9.

Saunders, A. ve Schumacher, L. (2000). The Determinants of Bank Interest Margins: An International Study. *Journal of International Money and Finance.* 19(6): 813-832.

Sayıgan, G. ve Yıldırım, O. (2009). Determinants of Profitability in Turkish Banking Sector: 2002-2007. *International Research Journal of Finance and Economics*. 28: 207-214.

Selçuk, B. (2010). Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 2(2): 21-26.

Sevgi, S. (2019). *Bankacılıkta Performans Ölçüm Yöntemleri ve Stratejisi Seçiminin Performansa Etkisi, Türk Bankacılık Sektörü Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Shaw, E. S. (1973) Financial Deeping in Economic Development. Cambridge: *Harvard University Press*.

Şahin, H. (1995). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şimşek, H. A. (2007). Türkiye'de 2000 sonrasında uygulanan istikrar programlarının kamu maliyesine etkileri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 44(512): 52–68.

Şişman, B., ve Doğan, M. (2016). Türk Bankalarının Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Bulanık Moora Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 23(2): 354-368.

Sönmez, F. (2013). Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Açısından Değerlendirilmesi. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*. (31): 91–107.

Sufian, F., ve S., H. M. (2009). Determinants of Bank Profitability in A Developing Economy: Empirical Evidence From Bangladesh. *Journal of Business Economics and Management*: 207-217.

Tarkoçin, C., ve Yekeler, A. (2010). *Faiz Oranlarının Küresel Kriz Döneminde Değişimi ve Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri*. Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı. September 2010.

TBB. (2008). 50. yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi, 1958-2007. *TBB Yayınları* No: 262.

TBB. (2012). Türkiye'de Bankacılık Sektörü: Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi. *TBB Yayınları* No: 280.

Takan, M. (2001). *Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim*. Ankara: Nobel Yayım Dağıtım.

Tokgöz, Erdinç. (2001). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001).* Ankara: İmaj Yayınevi.

Trujillo-Ponce, A. (2013). What Determines the Profitability of Banks Evidence from Spain. *Accounting and Finance*. 53(2): 561-586.

Tunay, K. B., ve Silpar, A. M. (2006). Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi-I. *TBB Araştırma Tebliğleri* Serisi 1.

Tunay, K.B. ve Silpar, A.M. (2006). Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi-II. *Türkiye Bankalar Birliği, Araştırma Tebliğleri Serisi*, 2006-02.

Tharu, N. K. ve Shrestha, Y. M. (2019). The influence of bank size on profitability: an application of statistics. *International Journal of Financial, Accounting, and Management (IJFAM).* 1(2): 81-89.

Uçarkaya, S. (2006). *Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Rolü*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.

Uluyol, O. (2019). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*. (16): 19–40.

Uysal, D., ve Ucler, G. (2017). Asymmetric Relationship Between Financial Performance of Turkish Banking Sector and Macroeconomic Performance. *Journal of Economics, Finance and Accounting.* 4(2): 87–97.

Vaz, Y. L. (2021*). Türk Bankacilik Sektöründe Banka Performans Analizi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yağcılar, G. G. (2010). *Türk Bankacilik Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, O. (2008). *Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılığın Belirleyicileri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yılmaz, S. (2017). *Türkiye'deki Ticari Bankalarda Finansal Tablolar Analizi ve Bir Uygulama.* İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

Yüksel, S. (2015). *Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Sinyalleri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama.* İstanbul: Marmara Üniversitesi.